Trondhjems Folkebibliothek
Lademoen Filial

H. TAMBS LYCHE

LYSSTREIF

OVER

LIVSPROBLEMER

UDGIVET AF

MARY R. TAMBS LYCHE

MED FORORD AF **CHR. COLLIN**

KRISTIANIA
OLAF NORLIS FORLAG
1903

NIKOLAI OLSENS BOGTRYKKERI

INDHOLD.

H. Tambs Lyche.*)

1859—1898

Den mand, som i fem aar var „*Kringsjaa's*" utrættelige drivkraft, er gaaet bort. En stilfærdig, men ustanselig strøm af energi, en umættelig hunger efter at arbeide, et stort hjertelags intense, ofte feberhurtige pulsslag er stilnet og bragt til hvile Hans livskraft var som et ur, der stansede ved middagstid, fordi han havde vaaget ved sit arbeide hele den foregaaende nat og glemt at trække det op. Han døde af tæring, som kanske var forberedt ved overanstrængelse, og hvis jeg ikke tager feil, ved en art af sjælelig forkjølelse.

Allerede kort efterat han var kommen hjem fra Amerika i oktober 1892, klagede han i „*Dagbladet*" over mangel paa sol herhjemme. Det var dengang bogstavelige ment; *nu* synes ordene at have en anden betydning. Han kom med saa megen livsvarme, samlet og opsparet for det gamle fædreland. Men han traf paa en aandelig kuldeperiode i vort

*) En del af denne lille skitse blev skrevet for „*Kringsjaa*" straks efter Tambs Lyches død.

land. Han gav al sin deltagende ømhed, sit lyse og forhaabningsfulde livssyn, sit aabne sind, villigt til at lytte til alle stemmer. Men han fik saa liden varme tilbage fra en kjølig og kritisk slegt. Tilsyneladende altid sangvinsk, næsten godtroende, har han i virkeligheden i disse fem aar ofte kjæmpet en haardnakket kamp for ikke at tabe troen paa sit land. Det lyse syn, som han kastede ud over de emner, han skrev om, og den hos os enestaaende milde og elskværdige dom over næsten alle nationale livstegn, var mangen gang tilkjæmpet i en ensom kamp, som kanske tog endnu mere paa hans livskraft end det næsten overmenneskelige arbeide for at gjøre hans kjære „*Kringsjaa*“ øieblikkelig lydhør for alle bevægelser i samtidens kulturliv, i den gamle og nye verden.

Disse fem aars arbeide som lyskaster i „*Kringsjaa*“ var afslutningen paa et temmelig omflakkende liv. Han havde flyttet ikke blot fra land til land, men fra det ene arbeide til det andet. Født paa Fredrikshald i 1859 reiste han fjorten aar gammel til Frankrige og vendte tilbage derfra efter et toaarigt ophold. Efter at have gjenemgaaet en teknisk skole herhjemme drog han til Amerika og arbeidede som ingeniør og landmaaler i vesten, studerede i to-tre aar for at blive prest og virkede som prest for en unitarisk menighed i syv aar, indtil han blev kaldt hjem for at redigere „*Kringsjaa*“, som begyndte at udkomme i februar 1893. Endog af disse altfor knappe omrids kan man se, at han først droges til naturvidenskaben, anvendt i det praktiske livs tjeneste. Han søgte hen til det land, hvor den an-

vendte naturvidenskab mere end noget andet sted har omskabt og fornyet det ydre livs vilkaar. Men netop derfor var det Amerika, som gav ham det dybe og for hans liv afgjørende indtryk af, at naturvidenskaben og det verdensbillede, som denne uvilkaarlig afsætter, er utilstrækkelige; de mætter ikke vor naturs inderste behov. „Nei, vi lever ikke af brød alene — ikke af virkelighed, kjendsgjerninger, prosa og tørre kundskaber *alene* .... Idealet har sin uafviselige rolle i livet. Ogsaa det er en del af den uundværlige daglige kost. Vi lever ikke uden det; det er mindst ligesaa nødvendigt som fosfater og albuminstoffe“ ....*)

For at forstaa det heftige, det lidenskabelig selvoplevede ved den idealisme, hvortil Tambs Lyche gav sin manddoms bedste aar, de sidste femten aar af sit liv, maa vi erindre, at han havde henlevet sin ungdom i tallenes og maskinernes verden. Det er sandsynligt, at han kom til Amerika fuld af tro paa menneskelivets fornyelse gjennem den anvendte naturvidenskab. Og hans senere virksomhed i „*Kringsjaa*“ viser mange spor af hans ungdoms tro paa naturvidenskaben. Men der var noget i hans egen natur, som vansmægtede i denne periode af hans liv.

Hele tidsalderens langsomme svingning over mod en ny romantik og en fornyet idealisme har han oplevet som en personlig krise i sit eget liv. Den treogtyve- eller fireogtyveaarige ingeniør slog om og vilde blive idealismens prest. Han havde

---

*) *Ny-Idealismen*, af H. Tambs Lyche, Kristiania, 1896.

opdaget, at netop Amerika og England, den anvendte naturvidenskabs forposter, havde frembragt en sterk og varig idealistisk strømning som modvægt mod den storartede udvikling af den materielle kultur. Den engelske og amerikanske idealisme var udsprunget af netop de samme livsvilkaar og de samme behov, som han selv havde oplevet. Netop for maskinernes og den nye stor-industris foregangsfolk var en idealistisk modstrømning et udslag af national selvopholdelsesdrift.

Tambs Lyche hævdede atter og atter under sin virksomhed herhjemme, at den idealistiske og nyromantiske retning, som i den sidste tid har søgt at komme tilorde i næsten alle lande i Europa, den har Amerika arbeidet paa i et par menneskealdre. Denne paastand blev gjerne mødt med skuldertræk af os andre. De fleste af os havde det indtryk, at Amerika vistnok var forud i maskinbygning og opfindelser, men temmelig agterudseilet i aandelig kultur. Man var jo endnu ikke færdig med Hegel engang ved de amerikanske og engelske universiteter! Det, som Tambs Lyche ansaa for en fortrop for den nye romantik og idealisme, — mon det ikke snarere var en levning af den *gamle* romantik, som Norge og alle andre europæiske lande for længe siden var færdige med?

Sandheden, tror jeg, er denne, at i Amerika og i hele den engelsktalende verden har den gamle idealisme og romantik vedblevet at leve og udvikle sig gjennem realismens og positivismens tidsalder. Dette gjælder naturligvis ogsaa Europas fastland. Men det gjælder i langt høiere grad Amerika og de

britiske øer. Aarsagen er ganske enkel. De engelsktalende lande, hvor naturvidenskaben og dens aand gjennemtrængte hele det praktiske liv langt hurtigere og voldsommere end i den øvrige verden, -- for hine lande var det en langt mere paatrængende livsfornødenhed at holde fast ved den romantiske idealisme i en eller anden form, og udvikle den videre som en modvægt.

Netop den kolossale udvikling af den økonomiske væddekamp, eller kampen for materielt velvære, havde hos de rigeste og mest harmoniske naturer frembragt en dyb følelse af et utilfredsstillet behov. Tambs Lyche havde jo selv oplevet netop denne sjælelige proces; den var midtpunktet i hans egen livsskjæbne. Hans betydning er ikke mindst den, at han uden at være noget geni dog vil staa for os som en af sin tids repræsentative. skikkelser. Hans originalitet er især den, at en af tidens store aandelige svingninger havde ligesom gaaet tversigjennem hans liv og udvalgt hans person til et af de mange dirrende centra for det lufttryk, som er ifærd med at skabe et nyt aandeligt klima.

Eftersom det europæiske fastlands nationer følger i de engelsktalende folks fodspor med hensyn til praktisk anvendelse af naturkræfterne, vil ogsaa vi mere og mere blive os bevidst, at en eller anden form af romantik og idealisme er dybt begrundet i vor natur og hører med i vor livskunst.

Det er en vildfarelse at tro, at studiet af virkeligheden har gjort alle idealistiske drømme til livsløgne og illusioner. Det naturvidenskabelige studium af menneskelivet viser tvertom, at en eller anden

form af tro og haab hører med til menneskelig levedygtighed. Drømme og idealer udspringer af vor livsvilje og er en del af naturens virkende kræfter. *Troen paa livet,* som er kjernen i alle sunde religioner, er et uvilkaarligt udslag af menneskelig selvopholdelsesdrift. „Naturen" eller den omgivende verdens kræfter, som man har beskyldt at være indifferente eller ligegyldige overfor menneskeligt ve og vel, tager ifølge erfaringens vidnesbyrd parti for de forhaabningsfulde slegter. Det religiøse spørsmaal er til syvende og sidst et magtspørgsmaal. De folkeslag, som ikke har sterk nok livsvilje til at tro paa livet, vil ligge under i folkenes kappestrid; de vil feies væk eller skyves tilside af „det naturlige udvalg". Dristig og romantisk er drømmen om livets seier i den empiriske videnskabs klare og begrænsede dagslys. Men et ungdommeligt folk, en nation, som *vokser,* er efter sin natur romantisk og eventyrlig dristig i sit livshaab. Erfaringsvidenskabens klare dag er som solens lys, der indskrænker vort syn til den nærmeste virkelighed, mens nattens mørke aabner udsigt til de talløse stjerner. Saaledes er vor erfaring paa en gang en lyskilde og en forblinder. Udenfor dens lille lysning ligger mulighedernes endeløse rige, som vor livstrang uvilkaarlig fylder med haabets farve. Vi kan ikke uden selvsvækkelse og selvforringelse tænke os verden som en død maskine, der alene kan gjentage, hvad den allerede *har* gjort, og ikke længere skabe nye undere, nye tilværelsesformer. En livshungrig og foretagsom slegt maa til en vis grad leve paa haab, den maa i nogen grad give verdensstyrelsen

kredit og tage forøget livsmod som renter. Selve vor stigende virkelighedssans medfører, at vi ikke udelukker mulighederne fra vor beregning. Udenfor den virkelighed, vi kjender, maa der være en uendelig meget større virkelighed, som vi ikke kjender. Og vi kan ikke tænke os denne lukkede haand som tom, eller indrette vort liv, som om der ikke var noget godt ivente.

Tambs Lyche kom hjem til os med en dybt oplevet overbevisning om, at et forhaabningsfuldt syn paa tilværelsen følger naturlig sammen med sterk vitalitet. Det var hans glade budskab. Han forkyndte det kanske ikke altid lige klart eller fuldt bevidst. Men han var altid gjennemtrængt af en sterk følelse af, at haab og sundhed hører nøie sammen. Han yndede at anføre det ord af Carlyle: „Mennesket er bygget paa haab". Han kom hjem som den der havde været sammen med jordens mest foretagsomme folk paa en liden del af dets livsreise. Han var bleven smittet af dette folks lyse og lykkelige livstro. Thi ogsaa sundheden smitter, ligesaavel som sygdom, som han selv har sagt. Han havde i nutidens Amerika faaet et uforglemmeligt livsindtryk, som han vilde dele med sine landsmænd. Som en guldsøger havde han fundet en skat, som han vilde bringe med sig tilbage til det gamle fattigere fædreland. Og skatten var den erfaring, at for nationer, som vokser og har fremgang,og foran hvis livs-tog nye muligheder aabner sig, saa langt øiet rækker, — for saadanne nationer er det en naturlig sag at se lyst paa verden i det

hele taget. De tror paa verdens fremtid, fordi de tror paa sin egen fremtid.

Tambs Lyche havde efter min opfatning ret, naar han mente, at vi herhjemme har meget at lære af de anglosaksiske folks digtere og tænkere, — af mænd som Carlyle og Ruskin, Tennyson og Browning, Emerson og Longfellow. Deres verker gjemmer livsglød fra en i sin art enestaaende krafttid i en merkværdig folkestammes liv. De opbevarer og udstraaler livstro fra en periode af storartet livsudvidelse og nyerobring af land og underlæggelse af naturkræfter. Vistnok er der ogsaa mismod og sortsyn hos enkelte af disse forfattere, navnlig hos Carlyle. Men ikke et mismod, som farver hele horisonten sort. Naar der hos Carlyle og Ruskin er mørkt syn paa britisk storindustri og maskin-kultur, er det et harmens sortsyn, som egger til handling og spaar om en lysere fremtid.

Tambs Lyche havde ret, naar han mente, at vi kan styrke vort livsmod og vor aandelige sundhed ved inderlig omgang med de forfatteres verker, som gjemmer seierrige slegters haab og mod til at tro paa livet. Han havde selv varmet sig ved deres ild, han havde følt den overordentlige suggestive kraft fra disse verker, og han kom hjem for at hjælpe os til at bruge noget af denne menneskelige naturkraft.

Tambs Lyche fortjener Norges tak, fordi han kom hjem, og en plads i dets erindring. Det, som han yndede at kalde for *ny-idealismen,* var hos ham mere end et ord, et fagert løsen, en idé.

Tanken og ordet blev hos ham til et levende menneske, en *mand.*

Hans bramfrie, elskelige personlighed, paa én gang stilfærdig og gjennemflammet af en vedholdende glød, er den største gave, han bragte med hjem til sit fædreland. Han efterlader ingen anden arv end det verk, han begyndte, og som han prægede med sit merke. Den bedste maade, hvorpaa vi kan sørge over hans altfor tidlige bortgang, er ved at leve os ind i hans livsverk og prøve at føre det videre.*)

---

*) Foruden gjennem den følgende samling af causerier, som hans hustru har udvalgt blandt efterladte papirer og artikler i „*Kringsjaa*“, vil Tambs Lyches ord leve iblandt os ogsaa gjennem det veltalende foredrag, som i høsten 1895 vakte stormende bifald og etpar heftige byger af modsigelse i studentersamfundet, og som kort efter blev trykt under titelen: *Ny-Idealismen.* En kort oversigt over nye strømninger og tendenser i vor tid. — Af H. Tambs Lyche. Kristiania. Olaf Norlis forlag, 1896. Dette foredrag og den bog, som her fremlægges, er vor altfor tidlig bortgangne ven og medkjæmpers aandelige testamente.

Chr. Collin.

Optimisme og pessimisme.

Det hænder af og til, at jeg træffer mennesker der viser mig den interesse at ønske at vide, *hvorledes* jeg kan se saa „lyst paa livet". Til andre tider lader man mig mere eller mindre elskværdigt vide, at man opfatter dette „lyse syn" saaledes, at jeg maa være et mere end almindeligt overfladisk menneske, der mangler evnen til at se dybt i livet. Jeg har blot drevet hen over dets lyse overflade, skummet fløden af tingene og talt ud af et lyst humør en del ting, som vilde falde for det første alvorlige virkelighedspust.

Jeg har ofte følt en smule lyst til at forklare mig nærmere angaaende disse ting, fordi man jo gjerne ønsker sine medmenneskers tiltro og agtelse; men dels har jeg ment, at det lidet vilde nytte; folk fastholder nu engang de først modtagne indtryk trods alt, der siges eller gjøres og dels savner jeg evnen til i *korthed* at klargjøre mit standpunkt. Jeg maa derfor nøie mig med at gjøre, hvad der alene er givet mig leilighed til: *tale ud fra mit* standpunkt uden nærmere at udrede eller forme

dette om forskjellige ting, der kan forudsættes at interessere en større almenhed og tale saaledes, at det vil læses nogenlunde *let*. Hvad der ikke saaledes lader sig udtale, faar indtil videre blive liggende i bordskuffen eller sindet. Den der kjender vore læseforholde ved, at der neppe gives et blad, et tidsskrift eller en forlægger, der hos os vilde befatte sig med den slags sager, thi det er sikkert, at det ikke vilde lønne sig.

Vi tager vore tanker og tankebygninger fra romaner og digte, og den der ikke i den form kan fremsætte sine tanker, faar give tid, til han selv bliver rig nok til at bekoste deres udgivelse.

Kommer nogensinde den tid for mig, skal jeg forsøge at forklare mig og besvare en del af de spørgsmaal, som velvilligst er bleven stillet til mig. At jeg ikke skal vente længere end nødvendigt, kan man være overbevist om; thi det hører jo ogsaa til de ting, der bekriger min optimisme, at have sit arbeide gjennem aarene liggende i et par bordskuffer uden at se tegn til at de nogensinde vil komme videre.

Imidlertid dette er utvilsomt lange, lange fremtidstanker; sandsynligt er det vel, at jeg forlader min skuffe i denne verden, før manuskripterne forlader sine.

Og kanske er det ogsaa bedst, og som det bør være. Kanske er der intet i dem, som vilde være til nytte eller hjælp for nogen. Kanske blir det samme arbeide meget bedre gjort af andre. Det kommer da ikke mig ved; andre magter om det.

Ja, jeg er optimist — gudskelov. Jeg maa

bekjende den svære synd. Det er naturligvis meget muligt, at det blot skyldes mine smaa forstandsevner, min ringe livserfaring og min overfladiske natur, — vi kan ikke selv bedømme om den slags ting. Men en ting er sikkert, og den maa jeg faa lov at nævne, at den forstand jeg eier, har jeg benyttet til det yderste snart gjennem et snes aar paa de problemer, som det her gjælder.

Skjæbnen har været saa naadig mod mig, at den har givet mig sjelden anledning baade til at se livet fra mange sider, til at deltage i det med al min sjæl og al den kraft, jeg eier, og til gjennem flere aar i uforstyrret ro at kunne overtænke og gjennemtænke det hele. Resultatet er virkelig derfor det bedste og yderste, hvortil *min* forstand kan føre, hvorfor det ogsaa ganske og aldeles tilfredsstiller mig. Samtidig havde jeg god leilighed til at gjøre mig bekjendt med andres tanker om disse emner, til i ro at veie alle modgrunde.

Saa „letkjøbte“ har heller ikke disse tanker været for mig, tildels ganske dyrekjøbte og derfor desto kjærere. De er i ethvert fald ingen uprøvede dagsdrømme, ingen timers lyse syner og indskydelser. Tre- fire aar af mit liv i hvert fald gik omtrent aldeles op i deres prøvelse, i en kamp mellem tvil og tro, haab og mismod og prøven og veien af alle grunde til begge sider, i et forsøg paa at grave mig tilbunds i de livsspørgsmaal, som ethvert alvorligt menneske maa have løst til egen tilfredshed for siden at kunne leve med fred og i indre ro.

Skjæbnen var fremdeles saa naadig mod mig, at den sørgede for i lune tre-fire aar at skaffe

mig en kjærkommen uforstyrrethed udad. Der var tider da jeg mistvilede om at kunne komme gjennem den gaadernes og tvilens nat, der reiste sig om mig. Jeg prøvede system efter system, gravede og gravede; men fandt dog heldigvis for mig tilsidst det faste holdepunkt, ud fra hvilket verden og liv snart begyndte at taage frem paany og faa fasthed, Gudstroen — fastslaaet som det for mine *tanker* og min *natur* urokkelige centrum for alt. Paa den — saa erhvervet — bygger jeg min optimisme. Og det er mig vanskeligt at se, hvorledes i længden noget gjennemført optimistisk system kan staa uden paa det grundlag, — hvorledes i længden og netop for de mest dybtfølende naturer livet kan blive glæde og lys uden det væld af begrundet haab og af en under al frygt, al tvil, alle spørgsmaal, gaader, lidenskaber og tanker liggende tillid, der springer fra troen paa en realitet af en eller anden art bagom den tanke, vi kalder Gud.

Og min gudstro — den som altsaa er resultatet af al min forstands yderste tænkning, saavelsom af alt andet liv i mig — er den kristne gudstro.

Jeg finder at ordene „Vor fader“ indebærer livets og universets høieste sandhed. Man vil vistnok let indse, at ud fra det standpunkt bliver det optimistiske syn en selvfølge.

Vor strid maa staa ei om det, men om dets grundlag. At ateisten er pessimist finder jeg naturligt, saa naturligt og selvfølgeligt, at naar han ikke er det, maa jeg tilskrive det den kjendsgjerning, at hans ateisme slet ikke er hel, at den kun er en halvveis ateisme, at der i virkeligheden ulmer en gnist

af *tro* paa bunden af hans sjæl og frelser ham fra mismod og fortvilelse.

Og paa den anden side, naar den „troende" er pessimist, stiller jeg mig noget tvilende og pessimistisk overfor hans tro. Den kan heller ikke da være hel, den maa være af en meget svag og skrøbelig art.

Men samtidig maa jeg minde om, at i mit tilfælde er dog denne tro netop en frugt af iagttagelser — saa dyb jeg evner — af det liv, der omgiver os med dets afgrunde og høider. Jeg ser det onde; men alligevel er det *mig* muligt, mig nødvendigt, netop dertil tvinges jeg af *min* forstand at se livet i sin helhed som en enhed, hvor en guds vilje og kjærlige forsyn og omsorg banker fra tingenes inderste hjerte ud til det yderste skal.

Hvorfor jeg saa maa se det, er ikke her plads eller sted til at forklare.

Jeg finder langtfra alle mørke gaader løst, men de jeg ikke magter løse, ser jeg mig istand til at leve med uløste, sikker paa — ud fra mit grundstandpunkt — at løsningen er i harmoni med rosens duft og mine kjære venners smil og hjertelag. Hvor mit syn ikke strækker til, skylder jeg mit syn og ikke tingenes natur eller livets mulighed.

Hvor min forstand ikke finder fornuftsmæssig orden, skylder jeg min forstand og ikke verdensordenen, den jeg lige fuldt maa tro at være helt fornuftsmæssig.

Hvor uret slaar mig med sin vederstyggelighed, kalder jeg atter vor trange horisont tilhjælp. *Giv tid!* Tiden alene løser mangen gaade; tiden alene

giver gode grunde for meget, der engang var uforklarligt. Jo længere tidsrum og større arealer vi overser, desto retfærdigere og rationellere ser tingene ud. Det synes jeg er noksaa betegnende.

Giv os overblik over evighed og uendelighed, og jeg tænker vore tvil og spørgsmaal alle løses. Det hindrer jo imidlertid ikke, at vi børn af nogle faa aar og produkter af nogle kvartmile jord, maa finde os i at se meget, uden at øine resultatet deraf.

Lidelsen er virkelig meget reel og kan være saa intens, at al ens filosofi og tro drukner deri, fordi den lægger saa tæt et mørke om os, at vi ei kan se langt nok bort til at holde fast ved den videre udsigt, der er det samme som tro.

Hvad lidelsen er til? — Ja, som sagt, de uløste gaader er mange, og universets problemer kan ikke jeg løse helt, saa det gaar op uden brøk; men i det store og hele forekommer det mig nok, at vi maa kunne betragte dette som høiere goders absolut nødvendige pris. Der lod sig i hvert fald skrive en bog om alt, vi og vor slægt skylder det tunge og onde i verden.

Sorgen skaber medfølelse; lidelsen alene kan give os den karakter og personlighed, hvis ord og berøring er lægedom og kraft.

Lidet er den mand værd, der ei har følt sorgens tyngde eller lidelsens bitterhed, hvis hjerte aldrig har været saaret, hvis pande aldrig har været vædet af angstens eller fortvilelsens sved. Goethe havde ret i sine velkjendte linjer: De „himmelske magter“ i livet; de store lyse glæder, den dybe

fred, der er som stille indvendig jubel, naar ingen, der ei har seet verden gjennem taarer og følt den som tunge sværdslag.

„Paradiset“, sagde Muhamed, „ligger i sværdenes skygge“. Sandt for os alle! „Korsets vei“ kaldes den kristne religion i følelsen af samme dybe sandhed, veien til fred, til frigjørelse, til sandhed, til lys og til intensere liv. Sikkert — sikrere end noget andet i verden — staar det i hvert fald for mig, at intet er saa stort et „tab“, om vi end ikke kan overskue dets omfang, som at give sig over i livskampen, slutte fred med de onde magter, strække vaaben, stryge det idealernes flag, en med sig selv *ved* representerer sandhed og ret, og at intet „lønner“ sig saa godt som at holde ud, selv om lidelse og skuffelse skyller i svære, mørke bølger over ens liv uden ophør til dets sidste stund. Det er ei slut med det sidste aandedrag her.

Jeg beder ei om nogen betaling bagefter til mig personlig. Jeg fordrer blot, at min kamp og min troskab ei skal gaa tabt i den store verdensøkonomi, at de skal være paa et eller andet vis det bedste, jeg kan give mig hen til. At saa er, er det mig umuligt at betvile!

Det er *min* optimisme.

Det hindrer ikke, at skuffelse og modgang for den enkelte kan gjøre liv og humør mørkt, at han kan tabe haabet for sig selv personligt; men den hindrer, at man giver sig over eller breder sit eget mørke humør udover al vorden.

Den er foreneligt med en pessimisme som Carlyles. Haardt og tungt, som hans syn paa det ofte

var; det beholdt dog altid for ham sin store, guddommelige mening tilsidst. Gud raader, og han ved, hvad vi ikke ved, ser længere end vi.

Og jeg er videre af den mening, at denne gudstro, der skaber optimisme, er noget, hvortil den dybeste tænkning altid fører os, at den ved rolig iagttagelse af livets og universets kjendsgjerninger — indre og ydre — og nøgterne tænkning derover fremgaar som det eneste mulige resultat.

Jeg mener med andre ord, at mangel paa tro er mangel paa tænkning, og at klar tænkning og klar tro er et og det samme.

Og naar mange kjære medmennesker uden videre slutter, at enhver, der er af denne formening og deler den tro med deraf følgende optimistiske livssyn, er overfladisk baade i liv og tænkning, saa turde det jo ikke være af veien at mindes, at fordi om *hos os* netop *nu* nogle af de bedste tænkere nærmest er pessimister, saa er dog dette intet alment fænomen. Er Ibsen pessimist, saa var Wergeland optimist. Og betragter vi tidernes store tænkere, saa har jo netop de fleste og største af dem været fuldblods optimister — fra Plato til Kant, fra Sokrates til Emerson, fra Konfucius til Goethe. Og egentlig „overfladiske" var vel ikke netop disse mænd.

Vi faar mindes, at vi netop hos os gjennemgaar en pessimistisk modeperiode, da hver mand, der vil regnes for klog og vis, maa være pessimist og da det er en skam, om ikke en forbrydelse, at tro, at livet er værd at leve og kunde blive det i endnu høiere grad, ifald man vilde arbeide paa dets bedring istedenfor at jamre sig over dets elendighed.

Om ti aar er kanske den mode forbi ogsaa hos os — den existerer kun paa det europæiske fastland, er en parisermode, der følger de samme veie som alle andre parisermoder —, og hver yngling, der vil gjælde for klog og vis, vil da skynde sig med at vise, at han ser „lyst“ og „kjækt“ paa livet. Der *er* utvilsomt en „overfladisk“ optimisme, ligesom der er en meget overfladisk pessimisme. Og det er efter min mening væsentlig af den sidste, vi lider hos os. Og mod den er filosofiske og religiøse grunde altfor godt skyds. Hvad den trænger, er ofte mere en god, sund rysten ved frakkekraven, — eller kanske kolde afrivninger og en bicykle.

Det er da væsentlig *denne* pessimisme, jeg har befattet mig med. Jeg tror nemlig, at den ei alene er den almindeligste, men ogsaa den farligste.

Ærlig, gjennemtænkt pessimisme er meget sjelden vare, og mod den hjælper grunde og argumenter. Men mod modepessimismen og sjælsdøsigheden, der flotter sig under navn af pessimisme, nytter det ikke at argumentere, — birkeris eller smældende latter hjælper her langt bedre.

Det slemme er netop, at der i grunden er saa mange slags pessimisme. Dette er blot et sympton. Vi maa kjende aarsagen og sygdommens sæde, før vi kan udrette noget mod den.

Undertiden er det vistnok hovedet, som er i uorden, tankerne, der har slaaet floker paa sig; men langt oftere er det maven, som er gal og kanske endnu oftere pungen, som er tom.

Og der kan være tusen andre aarsager, fra

tærende sygdom, der bringer os alle til at undres, at pessimismen ikke er mørkere, end den er, til mangel paa arbeide, interesser eller ideer hos de unge, eller til den rene og udelukkende mode. Og den sidste aarsag spiller en svær rolle, især blandt de unge.

Denne forskjellighed gjør det vanskeligt at tale om sagen. Hvad der nemlig er passende behandling for en, er ofte grusomt saarende for en anden, og hvad en trænger, er bortkastede kostbarheder paa en anden. Jeg har derfor maattet holde mig til almindeligheder.

Vi er altsaa for tiden blevet et pessimistiskt folk. Det ligger ikke bare i manglende tro. Det er for en stor del ogsaa en humørsag og skyldes meget trange forholde og smaa økonomiske kaar. De sidste har igjen — det er unegteligt — spredt megen styghed over livet, og denne skjærer sterkt i øinene, hamrer haardt løs paa nerver og sind og gjør det vanskeligt for mange at se andet.

Uanseet det troesgrundlag jeg netop har omtalt, er jeg af den formening, at folk flest hos os ser altfor mørkt paa tingene.

Lad det onde være der i mængder, der er dog sandelig ogsaa meget godt, og det er dog meningsløst ei at gjøre det mest mulige ud af det.

Dertil kommer, at det onde ikke er nogen absolut konstant faktor. Alle vil indrømme, at det er en variabel størrelse; det kan sprede sig og det kan forminskes. Det skulde da ligge nær under enhver omstændighed at søge at udnytte mest muligt det gode i livet og formindske det onde, saa-

langt det staar i menneskelig magt, — værge os mod, hvad der blir tilovers. Med den der sætter sig dette som maal, har jeg for min del ingen trætte. Og han vil ogsaa som oftest snart føle sin pessimisme tabe i barskhed og sorthed; det vil blive ham lettere at haabe, efterhvert som han lærer det allerede existerende gode at kjende og finder, hvor svagt og lethaandterligt meget af det onde er.

Det er mig vanskeligt at fatte meget af den almindelige praktiske pessimisme og livstræthed, der eksisterer hos os. Den er sandelig ikke resultatet af nogen dyb tænkning. Den skyldes snarere en sjæl, altfor doven til at tænke. Den er et humør, en syge, en underlig lammelse.

Javist er der ondt i verden og folk der lider saaledes, at jeg vilde være den sidste til at bede dem „være glad". Det har ofte forbauset mig at se saadanne alligevel har kunnet glæde sig ved ting som en blaaveis en blaa himmel eller en stribe solskin.

Men her er mangfoldige, som det sandelig ikke har nogen svare nød med. De har nok at leve af. De har eller kunde have venner. De burde have interesser at arbeide for, tanker at glæde sig ved. Og endda er det disse, som griner værst og glæder sig mindst.

Lad være, de har lidt snue en dag, og at folk er slemme mod dem en anden og at et haab eller to slaar feil. Er de da virkelig dermed udtømte? Findes der ikke noget i dem, som kan bære dette og smile det bort? Har da deres sjæl ikke spor af

elasticitet? Falder den sammen som en pandekage, bare der falder en puksten paa den.

En væsentlig grund til vor pessimisme tror jeg ligger i *lukkede øine*. De ser ikke de gode folk. De gaar blinde gjennem verden. De lugter ikke, de hører ikke. Alle deres sanser er lammede. De føler ikke himlens blaa som en jubel i sjælen og fuglesangen som noget vakrere end alle seeres drømme om himlens englekor. De merker ingenting. De tramper afsted gjennem græsset og ser bare, at det er vaadt, og at de maa brætte bukserne op eller løfte paa skjørterne.

De gaar langs den hvide strand og ser fjorden ligge der som en sø af krystal, blaa i solguldet som en eventyrdrøm, og de husker bare, at det snart er middag, og at den og den har været lei mod dem.

Og naar menneskene ikke har lært at kjende og glæde sig ved naturen, saa forstaar jeg jo godt, at de kan blive trætte og pessimistiske; thi da bliver livet noksaa fattigt og tomt, — som et hus uden møbler, uden tæpper og uden træk eller maling.

For min egen del ialfald har jeg ofte havt græssets selskab eller en blaa himmel at takke for, at en skuffelse syntes mindre eller et tab muligt at bære. Der er slig sang og glæde og jubel derude. En møder saa store ting, slige endeløse værdier, at ens smaa skuffelser og sorger veires hen. En vokser sig ud af dem. En skammer sig over at føle dem. Den store livsfryd om en trænger sig ind i en og jager alt andet ud.

Den er saa nerveberoligende naturen. „Jeg

kommer ud fra et møde, hvor det har gaaet hedt til," fortæller Emerson, „vi har stridt haardt om mine yndlingsidéer, og jeg har kanske tabt; verden synes mørk, mig og mit vil den ei vide af; det vrange og det skakke seirer. — — Saa vandrer jeg hjem gjennem skoven og de gamle grantrær svaier over mig, smiler og siger: „Hvorfor saa ophidset lille mand? Se paa os; vi er over hundrede aar gamle og har seet meget gaa og komme, og lige ranke og glade staar vi her og løfter vore grene mod stjernerne og *ham* som skabte dem, os og dig." —

Der er tro i naturen. „Ser til markens liljer, I lidet troende!" Studer blaaveisen, I kjære pessimister! Lugt til den oppløiede jord; snak med græsset, forhør jer hos fjeldene, aabn jer sjæls vinduer og lad solen trænge ind der og drive al fugtighed og bedærvethed ud.

Jeg siger vist ikke, at alt dette vil gjendrive en fuldblods pessimisme.

Disse ting *er* — og først, naar de er prøvet og medtaget og ei fundet helt at tilfredsstille, er der rimelighed ved at diskutere sagen videre. Hvad slags verden skulde vel kunne tilfredsstille den mand, der ei paaskjønner den natur vi har? Om ti guder lagde sig sammen om at tilfredsstille ham, kunde de ikke gjøre det. Han faar først lære at se, før han udtaler sig om det livs værd, som han slet ikke kjender.

Saa er det *menneskene*. De skal være saa slette og umulige. Javist er der slethed nok i dem, skjønt en hel del skyldes nød, forhold, vane, mode

etc. Ren uforfalsket ondskab er sandelig sjelden, og de læsere, der er kommet ud for den, bør derom underrette en almenhed, der er yderst interesseret i ondskab hos menneskene.

Jeg har kun mødt den et par gange, og selv da var der naturligvis ikke lidet godt ved siden af den. Ren, uforfalsket godhed er derimod efter min mening ikke sjelden. Jeg har gudskelov ofte mødt den, ofte seet den bryde frem med saadan klarhed og magt, at en har følt sig staaende som i et tempel og fuldt forstaaet det gamle ord om, at menneskene er „guds børn".

Uanseet alle theorier kan jeg ikke dele det hos os vanlige mistrøstige syn. Menneskene er bedre end de faar skyld for. Ogsaa her tror jeg vore pessimistiske venner er for blinde. Jeg tror, at der hos os hersker en gjensidig mistro, en mangel paa agtelse for sig selv og andre som „levende sjæle", der gjør, at det gode i menneskene, her oftere end andre steder, bliver liggende skjult og useet. *Forholdene* gjør, at det har vanskelig for at komme frem. Det svides af mistroen og af den ondskab, som desværre hos os i brede lag er blevet mode. Men dette skyldes ofte rent lokale eller temporære forholde Og trods dette finder jeg mig altid overrasket ved de klare perler af godhed, jeg uafladelig støder paa. Her er dog virkelig en ikke ringe mængde af en hjertevarme og bevist glad opofrelse for andre, af kjærlighed til alt godt, glæde ved alt skjønt og stort rundt om i hjemmene. De gjemmer paa meget, der er stygt, men sandelig pulserer der ogsaa et rigt, vakkert liv. Og der sker „kjærlig-

heds undere“ og øves handlinger, som det ei vilde være under en Homers værdighed at besynge.

Og *vilde* vi, kunde vi jo temmelig let gjøre livet meget lysere og vakrere, end det er. Det forekommer mig, at før vi klandrer og fordømmer det, bør vi søge at udnytte og udvikle det til dets yderste evne. Det er ei at undres paa, at en mand stængt inde hele sit liv i en liden smaaby og i en kreds, hvor de høieste tanker gjælder stegens mørhed og vinens aarstal, bliver pessimist af humør. Men det er kun dumhed af ham, naar han dypper sin pensel i sine egne mørke omgivelser og dermed maler et helt verdensbillede. Det lille sted han bebor, er da ikke verden, og livet *der* er ei ensbetydende med *livet.*

Lad folket der komme i bedre forbindelse med udenverdenen; lad dem plante ideer og aandsfrø blandt sig; føre endog en snip af evigheden og uendeligheden ned i sine goder, og *livet* vil synes de gode folk ganske anderledes og meget mere værd at leve. Pessimismen vil fare heden.

Naturen og Gud har gjort sit, *vi faar gjøre lidt selv ogsaa.*

Andre er pessimister netop overfor „udviklingen“. De tror ikke noget nytter. De peger haanligt paa, hvormeget ondt der endnu findes, trods alle de senere aars fremskridt.

Den slags pessimisme er nu mindre mangel paa haab og tro, end ganske ligefrem uvidenhed eller mangel paa sund, nøgtern dømmekraft. De er blinde for fremskridtet, som andre for naturen. Som

de sidste kun ser græssets fugtighed, ser de blot, hvad reformerne endnu ikke har gjort.

Intet er mig mere sikkert, end at hver ting, der gjør forholdene rummeligere, retfærdigere, menneskeligere, hjælper til i sin helhed at gjøre liv og mennesker bedre. Men vi maa ei overdrive vore forventninger til den enkelte ting. Det er sikkert, at en god skole i en egn er en stor ting, beriger livet uendeligt, lader hver og en leve et mere fyldigt, menneskeligt liv end før, men den udrydder aldeles ikke alt ondt, løser ikke alle gaader og ophæver ikke alle vanskeligheder. Den øger tvertom ubetinget vanskelighedernes tal, men giver ogsaa øget evne til at beseire dem. Og det er seiren som har betydning, ikke vanskelighedernes faatallighed.

Det er utvilsomt, at det sidste aarhundredes politiske og sociale udvikling i det store hele har gjort menneskelivet rigere og har aabnet dørene til helt, fuldt liv for millioner før udestængte. Men det er dumhed at tro, at denne udvikling alene kan bringe os „Himmeriges rige“ paa jorden, eller at udviklingen altid har foregaaet paa den maade og med den fart, som har været tjenligst.

Et godt nationaltheater bringer os heller ikke Guds rige, men det er en af de mange ting, der gjør livet rigere og under normale forholde bedre. En læseklub i en bygd er ingen himmelstor ting, men den er meget nyttig og livsberigende. Selv alt tilsammen vil ikke give os Gudsriget paa et aar eller ti; men hver sag eller ting, der har en tendens til at udbyde eller berige livet, monner. Og

tager vi alle fat med alvor i alle retninger, vil det forbause selv vore mest pessimistiske venner, hvor raskt det lysner i verden om os, hvor hurtigt livets værd øges.

Under enhver omstændighed lad os huske, *at livet er i udvikling* (ved vor hjælp). At dømme efter, hvad det nu er, er derfor taabeligt, taabeligt som om vore forfædre fra istiden havde skrevet en filosofisk livsbedømmelse paa grundlag af da iagttagne kjendsgjerninger, — taabelige som om vi vilde dømme æbletræet efter den unge, stenhaarde kart. Vent til æblet er modent med dommen. Vent til livet iblandt os ved vort eget arbeide og stræv er bragt til fuld modenhed. Vent til vi da ser alt i sammenhæng, har evighed og uendelighed for os og kjender den sidste modne frugt af alt.

Døm saa!

Imedens lad os arbeide og stræve med at gjøre livet saa godt som muligt; ikke give tabt, det nytter jo ikke, arbeide i haab og tro om vi kan, i tvil og mismod om vi maa; men kun ikke overdrive det onde og ikke lukke øinene mod det gode; bære hvad der bøier os uden altfor megen klage og uden straks at generalisere det til et pessimistisk livssyn; hjælpe hverandre over de tunge steder og slaa os sammen om at gjøre livet saa lyst og varmt vi kan. De, hvem det er givet, faar saa med Tennyson at *føle,* at al kamp, alt stræv, al udvikling frem eller tilbage stævner mod et fjernt guddommeligt maal, der vil retfærdiggjøre alt; at livet er vel levet og vel tabt, naar vi ærligt har søgt at følge det bedste i os selv. De, hvem saadan tro og saadant liv ei

er „daarlighed“, faar saa lov fremdeles at lytte dertil, enten det er mode eller ikke.

Og de, hvem saadan tro og saadant haab er „daarlighed“ og „daarskab“, hvortil de ei vil lytte og paa hvis begrundelse de ei vil ofre et øieblik, faar fremdeles leve i sine tvil og trøste sig med den glade trøst, at de er visere og skarpsindigere end alle andre.

Men lad os helst slippe at høre mere om, at al tro og alt haab har sin grund i overfladiskhed, at Platon var en dumrian, Kant ingen tænker, Goethe en døgenigt, Sokrates en overfladisk person og Emerson en klokker, men kun Ibsen er vis og hver livstræt sjæl er forstandig. Thi denslags tale og tænkning er *forargelig*.

Idealist.

„Idealist“. — En ven slænger det ord næsten som en bebreidelse eller et skjældsord imod mig. Og jeg kan ikke negte, — *vil* ikke negte. Det kan godt hænde, at jeg er det. Skjønt jeg rigtignok læser i en ny bog, at „*enhver*, der kommer hjem efter nogle aars ophold i Amerika, er bleven *kras materialist*“. Jeg burde vel være mangedobbelt „kras materialist“ da, for jeg har ikke alene opholdt mig i mange aar i Amerika og blandt indfødte *yankeer*, men har den hele tid fundet mit livssyn, mine idéer og følelser i skjønneste harmoni med mine omgivelser.

Men jeg tager det tilslængte ord som i det hele en kompliment og bærer det (med visse forbehold) med stolthed, bare ønskende, at jeg fortjente det bedre og kunde bære det værdigere.

Den bedste og mest omfattende definition af idealisme, som jeg kjender, finder jeg i en linje hos den engelske digter *Robert Browning*. Det er at føle, at livet har mening, og at den mening er stor, mægtig og dyb som selve det uendelige, verdensmyldrende universum.

Det er det hele. Og i den følelse erkjender jeg mig gjerne skyldig. Det er mangelen paa den, som forekommer mig at være vort moderne livs, vor moderne tænknings og endel af vor moderne literaturs største onde. Det er i dens mangel, vi finder det bestemmende karaktertræk for den aand og retning, som man træffende har døbt: *fin-de-siècle*.

Thi for *fin-de-siècle* profeten eier ikke livet dybere mening eller betydning. Det hele er overfladiskt. Intet peger bortenfor sig selv. Alt er smaat. Alt er meningsløst. Han finder intet at *beundre*. Beundring er en kunst, han ikke fatter. Det er formelig morsomt at se, med hvilken overlegenhed han affærdiger livet og det hele universum. Det er intet i hans øine. „Var det noget at byde en dannet *fin-de-siècle* mand, det kanske?“ — Han finder livet og den hele skabning under al kritik, — da er et lidet fint tilspidset vers, et epigram, en dristig spøg noget andet da. Det har mening, det. Og det viser geni, — men livet, universet: bah, en dans af smaa, ækle, intetsigende atomer, — Isch!

Jo, jeg maa oprigtig tilstaa, at for mig staar livet og verden som noget over al beskrivelse, over al forstaaelse herligt og vidunderligt. Jeg ved, det er dumt, barnsligt, overfladiskt o. s. v.; men jeg kan ikke hjælpe det; for mig er en eneste bundt sollys hen over en grøn eng eller en speilblank sø noget saa stort, saa vakkert, saa berusende deiligt og herligt, at jeg synes, det vilde være værd at leve hundrede aar i et underjordisk fængsel for saa tilslut at faa fryde ens øine et eneste øieblik ved

sligt et syn. „Den usleste blomst i skoven tilhvisker mig tanker, der ligger dybere end taarernes kilder,“ siger en anden engelsk digter. Jeg maa sige „amen“ til det ogsaa. — Jeg husker en gammel yankee, jeg engang kjendte. Han sad ved en leilighed længe med en blomst i haanden, snudde og dreiede og stirrede paa den. Omsider holdt han den op mod mig: „Og endda findes der ateister i verden,“ sagde han.

Det er dog noget vidunderligt i denne naturens hang til at frembringe skjønhed. Selve lyset gjør den til en malerkost med alle regnbuens farver paa sin palet. — Overalt maler og tegner den. — Hvilke linjer og hvilke farver! Og hvilken rigdoms mangfoldighed. „Blot jeg dypper min aare i vandet eller svinger min stav i luften, saa skjærer de skjønhedskurver der,“ sagde Emerson. Der findes ikke saa skjult en vraa i verden, at naturen ikke har smykket den ud som et brudekammer ventende brudeparrets ankomst. Selv naar Nansen kommer frem til Nordpolen, vil han finde overvældende skjønhed. Hver revne i fjeldet syr naturen til med græs og mose og binder blomsterkranse til den. Blomster — af tusend arter, den ene vakrere end den anden — strør og drysser den ud over den hele jord. Der findes ikke saa arm en tigger, saa usselt et menneske, at der ikke gaar usynlige guder foran dem og kaster blomster for deres fod. Og hvor blomster ikke vil gro, der spiller naturens evige, skinnende snetæpper over fjeldet og lader solen drysse guld henover.

Naturen er ingen „kras materialist“ og ingen ren utilist. Den er idealist og skjønhedstilbeder. Den „øder“ halvdelen af sin rigdom og kraft bare paa „pryd“ og det, som vakkert er. Den taaler ikke ting, der er stygge, om de er aldrig saa nyttige. Selv det nyttigste maa værsgod være vakkert med. Selve høet, — kreaturernes mad — maa være vakkert, blomster og græs, maa saavel fryde øiet som tilfredsstille maven.

Og den standser ikke der. Ingen østerlandsk despot kunde udstyre sit palads mere straalende og alle sanser tiltalende, end naturen udstyrer hver krog af verden. Den nøier sig ikke med at tilfredsstille øiet, at male millioner forskjellige mønstre paa blomstrenes blade. Den destillerer ogsaa de mest vellugtende oljer og essenser og fugter blomsternes blade dermed og parfumerer den hele verden. — Og øret med faar sin del. Den bliver musiker, orgelbygger; tager for sig tusend slags fugle, bearbeider deres struber, lægger et eller andet lidet underligt apparat ind i dem, arbeider med dem, til hver er blevet et lidet flyvende musikalsk instrument. Og saa sendes de al verden over for at spille for os — *fri entré*. Det fortryllende kongerige *Appelsinia* er overalt. Den vidunderligste digtsamling og eventyrbog i verden er virkeligheden.

Jeg kan godt forstaa, hvad en agnostiker en gang sagde til mig: „Jeg kunde nok tro paa et liv efter dette, dersom bare ikke dette liv var saa vidunderlig stort, rigt og herligt. Nu synes jeg, der skal en slig grænseløs frækhed til at vente sig

endnu mere. Dette liv er saa uendeligt meget mere, end nogen af os nogensinde kan fortjene."

Livet har *mening*. —

Al denne herlighed, al denne storhed er mere end de blotte materielle fænomener. De bringer en verdensmening frem. De er „tegn", symboler. De udgjør et sprog, — et høilydt, tydeligt sprog, synes det mig. Magt, visdom, godhed, ret kjærlighed, — saa lyder dog ganske tydeligt sprogets ledende ord.

Man taler om evangelier. Jeg for min del kjender virkelig intet evangelium, der kommer med saa overbevisende en magt, med saa jublende et glædesbudskab, der i den grad sender al frygt paa døren og saa kraftigt vidner om fred og kjærlighed, som blomster og sollys bare. Ingen „hellig skrift" kan være mer opbyggende end denne allerhelligste. Giv mig i dødens stund en flæk solguld paa sengen eller et glimt af himlens blaa, og jeg tror, jeg kan undvære al anden „trøst". — Jeg holder med den amerikanske digter *Walt Whitman* (de er nu slige „krase materialister", de *yankeer*): de største ord og de største digte i verden, det er *tingene selv*. En morgentur langs en hvilkensomhelst landevei fører os gjennem en større digtningens verden end alle poeter tilsammen har evnet at frembringe fra Homers dage til nu.

Og hvor man kan blive kjed og lei af denne følelse, som man i vor tid møder overalt, af at „*vor tid*" dog er saa prosaisk saa blottet for romantiske, poetiske, o. s. v. elementer. Især gaar det

ud over den moderne industris og mekaniks opfindelser og udviklingsled. Det er nu alt sammen saa *rent* prosaisk det. Et dampskib f. ex. Kan man tænke sig noget mere prosaisk end dette slanke, vakre, bølgekløvende uhyre, der glider saa stilt og majestætisk afsted med mindre støi og spektakel end en eneste gammeldags fiskeskøite? Nei, da var der noget ganske andet romantisk og poetisk ved de gamle trækasser, som vore forfædre flødet sig over søen med, da. Det var noget, som talte til hjerte og fantasi, det!

Eller disse moderne jernbanetog, flyvende afsted ustanselig gjennem nat og dag — knusende al livets poesi under sine tunge hjul. — Hvor ganske anderledes romantiske og poetiske var da ikke de gamle diligencer og skydskjærrer.

Og vort moderne liv i det hele med sin oplysning og sin kulrøg, sin udjevning af klasser og af al anden forskjel — hvor prosaisk, hvor ensformigt! Hvor ganske gribende var det saa ikke i de gode gamle tider, da vore fædre fik lov til at slide sig ihjel for herremanden, og herremanden . . . .

Nei, de *gode gamle tider* er en illusion. Jeg har ledt efter dem, jeg ogsaa, hele historien ned igjennem. Jeg fandt dem intetsteds, skal denne verden se *gode tider,* saa maa de sandelig ligge i fremtiden, for i fortiden *er de ikke.*

Livet har mening, og dets mening er mægtig og stor. — Jeg ved virkelig ikke noget vi mere trænger i vor tid end den dybe, stærke følelse deraf. Intet kan kvikne saa til og stramme op en

lidt hensygnet slægt. — Ikke bare mening derude i det store; nei, mening ogsaa i det smaa og det mindste. Mening i hvert enkelt liv, mening i at *vi* — *jeg, du* — er her; dyb og herlig mening deri. Mening i livet ogsaa for os. Mening, der er universet værdig, der er i harmoni med dets størrelse, — uendelig som det.

Ja, jeg tror nu, at saa er det: Noget i hvert menneske, der svarer til hele universets stjernefyldte uendelighed; noget i hvert liv, der knytter det til universets kjerne og naar de dybeste dyb.

Det er muligt, at alle forsøg paa at tolke og tyde denne livets mening med os har slaaet feil og altid vil slaa feil. Jeg tror, det er saa. Jeg tror, den er saa stor, saa høi, saa langt bortenfor vore forstaaelsesevner, at ethvert forsøg paa at tyde den *maa* slaa feil. Religionernes skildringer af et himmelsk liv er slige forsøg. Jeg tror, de blot repræsenterer barnets forsøg paa at gribe solen. Sandheden er langt bortenfor dem, — langt, langt større. Hvad der er sundt og sikkert i dem er alene det mægtige haab, den store forventning. Haabets form maa altid blive blot en skygge af virkeligheden.

Det er en prægtig ting i grunden, at vi ikke ved alt, at vi omgives i livet af *lukte døre,* at vi ikke kan se langt udover øieblikket og slet ikke ud over vor lille jords horisont. Hvor kjedeligt livet vilde blive, om vi vidste alt fra begyndelsen af og ingen overraskelser kunde møde. „Dagen efter døden“ vilde miste halvdelen og mere end halvdelen af sin herlighed for os, dersom vi kunde gjøre os fuld

rede for dens væsen og indhold paa forhaand. Det kan vi heldigvis ikke. Ikke engang spiritisterne kan det. Aanderne siger, at det lader sig ikke forklare for os dødelige. Det tror jeg ogsaa gjerne. Hvad skulde det ellers være til, — om det var noget saa simpelt og ligetil og ligt dette liv, at vi her kunde forstaa det. — Nei, heldigvis, vi kan drømme om det, fantasere om det; men naar dagen kommer, vil den for hver eneste en af os være en absolut overraskelse.

Livet er saa mægtigt paa resurcer, som én har sagt.

A propos fantasi. Det er en del saakaldte „rationalister“, som vil banlyse fantasi og indbildningskraft fra liv og tænkning. Bare den tørre, kolde, logiske forstand er berettiget, siges der. Hvorfor gav saa naturen os fantasi og indbildningskraft da? Mon ikke alligevel, forat vi skulde skjøde fornuftens line med dem, naar vi prøver paa at naa tilbunds i livets mysterier og dyb.

Der er en ting, vor rationalistiske tid maa lære, — det, som Herbert Spencer saa klart og vægtig fremstiller i sine værker —, at alt vi ved, og alt, vi sandsynligvis nogensinde vil faa at vide, blot er som en draabe i havet mod det, som vi er og formodentlig altid vil vedblive at være uvidende om. Hvad vi fatter og forstaar, det er blot en ubetydelighed af det, som *er*. Skulde vi ikke befatte os med og tro paa andet end det, som vi fuldt forstaar, saa — ja, saa fik vi simpelt hen begaa

selvmord allesammen. Der er i grunden ingenting, vi forstaar tilbunds. „Lille blomst," siger en engelsk digter, „vidste jeg, hvad du *er*, saa vidste jeg ogsaa, hvad Gud og mennesket er."

Vi lever inden noksaa trange grænser, og vor forstand arbeider inden endnu trangere. Vi bør derfor gjøre os fortrolige med den tanke, at der er meget, vi maa ane uden at kunne forstaa, meget, vi maa føle uden at kunne fatte og udtænke, — ja, og meget, vi endog maa tro, uden at kunne bevise.

Vi er nu ikke bare logikmaskiner heller. Og jeg skjønner ikke, med hvad ret man vil kue alle evner og alle følelser og instinkter i os, uden den logiske forstaaelse.

— Lad os her og der i livet slaa os tilfreds med at kunne godtgjøre *retningen*, uden at kunne se ligetil enden; med at kunne fange aanden, uden at faa fuld besked om formen.

Livet mener det *stort*, — paa hvad vis, i hvad form, — lad os tales nærmere ved om det om 10.000 aar, — naar vi kanske ved lidt mere om det.

Guldkalvens dyrkelse.

Der er sandhed og retmæssighed i guldkalvens tilbedelse ogsaa. Den er røgelse og dans værd, — protestere, hvo der vil. Den viser menneskene en slet tjeneste, der sønderslaar den eller gjør dens dyrkelse under alle former til synd. Der er én maade, hvorpaa vi netop maa lære at dyrke *baade Gud og Mammon.* Det er efter min formening en af de ting, som den opvoksende slegt burde lære med al flid og under dygtig undervisning og ledelse. Emerson havde atter ret, da han sagde, at ifald de filosofer, moralister og religionsforkyndere, der stadig tordner mod menneskenes lyst til penge og rigdom som en *synd,* fik denne lyst kvalt og udslukket, vilde samfundet straks falde fra hinanden og ende i kaos og oprindeligt barbari. Den katolske domkirke indeholder mange smaa altere, hvor mange forskjellige helgener tilbedes. Bagom alt og alle staar dog for katoliken guddommen selv. I livets store kirke er der ogsaa mange altere, og paa et af dem har guldkalven ret til at staa.

Jeg mener det fuldt alvorlig. Jeg tror, vort samfund og menneskene i det hele lider dybt ved

det skarpe skille, vi har sat (paa en maade, hvorpaa det visselig ikke oprindelig var ment) mellem „Gud og Mammon“. Vi har splittet livet, som skulde være et, i to uensartede dele, hver med sine tanker, idealer og motiver. I idealernes navn forkyndes der foragt for den materielle rigdom, som vi dog, hver eneste en, ifald vi ei vil sulte ihjel eller leve paa andres arbeide eller rigdom, *maa* ofre til. En saadan kunstig frembragt sindets splittelse kan jo ikke andet end skabe uro og ufred i sjælen. Folk lærer at skamme sig ved det, som *maa til.* Og derved bliver de let hyklere.

Eller de er praktiske folk og indser, at guldkalven maa tilbedes — rigdommen maa agtes og søges, — og da idealernes forkyndere stiller sig fiendtlig derimod, slutter de, at de ikke kan have noget med dem og deres at bestille, og foragter idealerne og alt i livet, der ligger høiere, end guldkalven kan løftes. Og saaledes fremkommer den usalige splittelse mellem det ideale, finere, høierestræbende liv og det praktiske, nødvendige stræv. Og deraf følger igjen onder og feilsyn i tusental. Idealisten tror, han kan leve paa bare idealer, og foragter forretningsmanden, der trofast og stadig bygger grundvoldene, baade for vore luftslotte og vore samfund og gjør det muligt for os andre at eksistere. Og den praktiske mand paa sin side føler og gjengjælder denne foragt, som naturligt er. „Mennesket lever ikke *uden* brød,“ læser han. „Det lever ikke af *brød,*“ forkynder idealisten. Og saa foragter de gjensidig hinanden og slaas, naar anledning gives. Det falder ingen ind at læse, som det staar:

„Mennesket lever ikke *af brød alene.*“ En stor sandhed i faa ord. En sætning, der burde kunne sammenknytte det praktiske og ideelle liv, digter og kjøbmand, bonde og videnskabsmand, ingeniør og prest og give den gjensidige agtelse for og forstaaelse af hinandens værd og virke.

Skulde det ikke ligge ganske nær at sige: — Penge er ikke andet end et ombytningsmiddel, der repræsenterer velstand; og velstand er mad og klæder; hus og hjem; eksistence og sikkerhed; frihed fra nød, savn og sult; fritid, komfort, civilisation; bøger, theater og renlighed; grundlaget for alt høiere liv. Ilde gaar det det folk, der begynder med at bygge sit hus ovenfra og glemmer grundlaget — fundamenteringen; det vil sige den materielle udvikling, velstanden. Det bliver aldrig til noget. „Kjøbmandsnation“ var i lang tid Europas skjældsord mod England. Saa en vakker dag, da kjøbmændene havde lagt solide grundmure for et storslagent samfund, kom Shakespeare, Byron og de andre og senere Darwin, Spencer og den hele hær af høvdinger, som har skrevet aandens love for det moderne Europa. De var kjøbmandsbyer de smaa italienske republiker ogsaa, hvor i tidens fylde Michel Angelo, Raphael, Dante og alle de verdensstore fremstod. Historikerne fortæller os, at det var guldtørsten, som først satte liv i disse norditalienske byer, lysten til komfort og velstand. Industrien vaagned først. Guldkalven dyrkedes først. Saa kom musernes dyrkelse bagefter. Gaa til selve det gamle Hellas, og man vil utvilsomt finde det samme.

Men hvorfor saa fordømme eller hyklerisk foragte det, som er nødvendigt, det, som i denne verden er en forudsætning for alt godt? — Lad os lyse rigdomslysten i kuld og kjøn. Lad os uden videre sætte guldkalven op som et billede, der tør vises respekt. Lad os tage den ind i det store tempel; underordne den under høialteret; gjøre dens dyrkelse til et led i den ene sande dyrkelse; trøstig sige: „uden brød lever ikke mennesket", og derfor i den Eviges navn lad os med et fynd og klem arbeide for det og kalde det arbeide gudstjeneste og løfte det op uden blusel, stolt og værdigt, som offer og røgelse til den Gud, der gav os arbeidsstyrken og arbeidsevnerne og skrev den lov, at alt, hvad aand heder, skal hvile paa materiel grund. Men lad os straks gaa videre og sige: „Men af brød *alene* lever ikke mennesket"; lad os derfor med samme iver arbeide paa at skaffe frem det *mere*, der skal til for at leve; og lad de to livssfærer gjennemtrænge hinanden og blive en eneste — *idealt-praktisk*.

Saa lad os leve, tænke, forstaa og føle, at vi kan bære vor idealisme med os paa kontor og i verksted, paa gade og torv; af saadan art lad idealismen være og af saadan art vort praktiske liv. Løft det sidste op, giv det første livets varme og virkelighedens soliditet. Bort med et liv splittet mellem deilig drøm og fæl virkelighed og giv os isteden en ideal virkelighed, deiligere end drømmene, solidere end det, vi nu tilbeder som den eneste mulige realitet.

Pløi og saa, men læs Ibsen desuden og snap en tanke nu og da fra Esaias, Dante og de andre,

som har været oppe over skyerne paa forklarelsens bjerg og seet Guds planer og modeller for livet hernede.

Kast dig med al din kraft i arbeidet, i forretningen; tæl penge og skriv summer, og studér med al din styrke paa at øge rigdom, og tak din Gud for evner i den retning; men glem ikke, at evner giver ansvar, og at intet menneske „lever for sig selv alene“. Tag til dig rigelig af den næring, der er mere end brød; lad hjertet vokse, lad sjælen vide sig ud, og din forretning vil ogsaa vokse, og du vil bære den og din stilling kongelig.

„Naar vi ser en mand med ro i sindet, en *virkelig* mand,“ sagde Emerson, „saa syntes intet os værd at gjøre, uden netop hvad han gjør. Pløier han, er det som jorden lægger sig blankere, federe, vakrere i hans furer, end vi nogensinde saa det før.“

Jeg maa være enig med Garborg, naar han finder, at hvad jæderboerne trænger mest er — *silden,* sildestimene igjen som i gamle dage; blank, fed, deilig sild, der kan blive til blanke kronestykker og gaa som en blinkende, frugtbargjørende strøm af velstand ud over det fattige land og folk. Lad silden komme, og mørket viger nok i tidens fylde, og surheden og uvidenheden og trangheden overvindes. Ja, man tage mig ikke ytringen ilde op, men guldet er en stor og talende missionær og kulturbærer. Jeg tror det er den engelske historiker *Lecky,* som paaviser — hvad der jo er naturligt nok —, at alle aandelige opsving i historien skyldes et forudgaaende materielt. Først kommer guldet, saa muserne.

Først Kolumbus, saa Luther og videnskabens gjenfødelse.

Og hvad Garborg udtaler med hensyn til Jæderen, kan efter min mening anvendes paa vort hele land. Det er pengene, som mangler. Grundlaget. Brødet. Hvad nytter det vel i denne verden at have en prægtig sjæl, har man intet legeme? Hvad nytter evner i overflod og tanker i mangfoldighed, naar brødet mangler, — silden den blanke, som bliver til sølv og guld? Og hvad hjælper os de nydeligste luftslotte, naar de mangler grundmur?

Det er grundmuren, som mangler endnu her i Norge. Guldet. Pengene. Velstanden.

Hvor alt skulde skyde fart, havde vi dem! Hvor evnerne skulde spire, hvor aandslivet skulde blomstre, hvor her skulde kvidre af sang; og hvor trangsyn, smaasyn og ildsyn, pessimisme og alt andet ondt skulde fly paa dør, bare det klingrede godt i folkets pengeskrin. Det er merkværdigt, hvor de pengene faar livets maskineri til at løbe jevnt og stilt, hvor de borttager rynkerne af ansigterne, løfter paa de neddragne mundvige, sætter glans i øinene, fart i kroppen og liv i sjælen. Hvem i al verden trætter efter en god middag? Hvem griner, naar fadet er fuldt? Og hvem er pessimist, naar man er frisk og har nogle kroner i lommen? Ikke Schopenhauer engang, som man ved, — uden til adspredelse og aandsmotion i sine bøger. — Lad bare silden komme, og Schopenhauers bøger bliver staaende ulæste paa sine hylder, og Ibsen skriver en jublende hymne til livets og alle de mangfoldige gode menneskers pris.

Det er vore forretningsmænd, som maa bortargumentere pesssimismen hos os, — ved guldstykker. Faa kobbertraadene slængt om Rjukans og Sarpens nakker og de hvide skumstrømme sat til at træde væven og spinderokken for os, og I skal se, literaturen ændrer tone og kvidrer og jubler saa deilig, I bare vil.

Ja, nu har jeg for min del siddet her i sofahjørnet et par aar og seet mig om, og seet, at her er stygt og trangt og smaat paa mange kanter; at her er forhold, under hvilke det næsten bliver en menneskepligt at blive pessimist og trænger al latter og glæde tilbage. Jeg har følt den kolde, klamme luft, der lægger sig over os og skaber alle disse rynkede og sure ansigter. Og jeg har hørt klager af alle sorter, — en del, hvortil det eneste rimelige svar er: „Skam dig, din døgenigt!“ og andre, der skjærer en i hjertet. Og jeg har seet og seet og lyttet og lyttet og kommet til det resultat, at det i Garborgs ord, *for en stor del* (vær saa snil at lægge vel merke til de udhævede ord!) er „silden“, som mangler, — pengene. Her er for lidet af dem. En mængde i vort norske samfund sidder jo og halvsulter. Kvinder males som mellem møllestene af en stor barneflok paa den ene side og fattigdom eller pengemangel paa den anden. Det er kanske tvilsomt, om selveste Epiktet kunde holdt sin filosofi og sit humør vedlige under saadanne forhold. Og manden, som gaar der og sveder og luder som et andet pakdyr og maa se paa, at alt hans stræv intet nytter, at den kvinde, han elsker og faktisk vilde dø for

(og saa smaat holder paa at dø for med), smaaknuses, tynes tildøde . . . ! For min del siger jeg som general Booth under meget lignende omstændigheder overfor problemet om de fattiges frelse: „Vi kan ikke frelse deres sjæle, har vi ikke først noget med til deres legemer; jeg orker ikke at præke omvendelse til dem, kan jeg ikke gjøre det med et brød i hver haand.“ Saa her, at præke mod pessimisme under forhold som de ovennævnte, det skal der et flintehjerte til; — først silden; først pengene; først tømmerne over Rjukans og Sarpens nakker.

Folk *bliver* smaalige, naar hver øre maa tælles; der er ikke raad for andet. Der vil vokse misundelse, ondskab og styghed der, hvor den ene ikke kan leve, medmindre en anden dør eller sulter. Slige forhold er jo forfærdelige. Og hvor skal vore sangere kunne synge glade sange med en tom mave? Det er for meget forlangt af kjød og blod. Hvor kan man vente sig et lyst syn paa livet der, hvor en ung mand med evner ser alle veie til at bruge dem stængte? Selv Carlyle, der tordnede mod alskens klage, maatte indrømme, at den mand, der ikke kan finde vei til at benytte sine evner og vise sig selv og andre, hvad han duer til, han *har* ret til at klage.

— Det er „silden“, som mangler. Jeg ved nok, den unge mand, jeg nævnte, og sangerne allesammen, foragter og haaner en saadan tanke, at „*de* paa nogen vis skulde være afhængige af sild og guld og forretningsmænds praktiske sans, dygtighed og iver.“ Men det hjælper nu lidet, de er det alligevel og

bliver det, indtil tidernes ende: „Thi," som Paulus skrev, „vi er lemmer paa et og samme legeme."

Og tænk at sidde bortover landet i smaa hul; fængslet der; ude af stand til at komme ud eller bort; bare nødt til at gaa og føle dag ud og dag ind, hvor trangt det er! Og manden i næste hul lige ilde faren og alle naboerne omtrent lige ilde ude. Det er sandt, det var meget bedre, om de alle saa det fra den lyse side og lo istedenfor at græde. Men det er nu ikke saa let, det. De prøver kanske undertiden paa det, men smilet ender vel ofte for dem i et grin og latteren i krampegraad. Livet kan være haardt nok til sine tider, selv om en ikke har nøden for døren og kan gyde rundelig af penge paa livsstormens bølger; men mangler pengene . . . ! Ja, da bliver det mere, end mennesker kan bære uden at tabe det menneskelige. De knuses. De gaar under. De sløves. Tænk bare at staa midt i en dyb hjerteskjærende sorg, og mangle de nødvendige skillinger til at kjøbe sig fri fra livets rent ydre friktion; at maatte slides og rives paa alle kanter, laane og tigge penge sammen til det nødvendige! — Der skal jo mere end menneskekraft til saadant.

Det er ikke at undres over, at folk i saadanne pengetrange forhold gaar og bliver sure, bitre, grætne og mismodige, at de smaabider og smaanapper efter hverandre og misunder hverandre. Veien dertil er saa altfor let og bred.

Og hvor pengene mangler, mangler alt andet. Der maa spares end mere paa bøger end paa brød,

for det sidste *maa* man nu have. — Hvor fattigdommen huserer, rækker man sjelden til *mere* end brød, som mennesket trænger for at leve. Smaat bliver det med boghylden, og smaat med fornøielser af noget værd. Og hvor boghylden er mager, fritiden kort, og bekymringerne mange, bliver tankerne faa, og aandslivet bart og koldt. Livet bliver lavloftet, sjælen skrumper sammen, selv hjertet faar ofte svindsot. Der bliver mere og mere troldsligt rundt om; fornøielser og adspredelserne af stadig lavere art; — ølglas for digterne; vinskab for bogskab; cigarer for tanker og tilsidst brændevinsrusen istedenfor livsglæden. Og saa potenseres pessimismen og mismodet stadig, til de dybeste dyb naaes.

Mere sild, mere guld, Rjukan og Sarpen helt tæmmet, — det er, hvad der trænges, hvad alt bunder i. Lad bare velstanden komme, lad bare endel dygtige forretningsfolk komme og sætte hjulene til at spinde og pengene til at rulle, og her vil lysne ordentlig op i landet. Velstand, saa den fem og tyveaarige mand uden frygt kan sætte bo med sin tyveaarige brud, ligegyldigt hvilken samfundsklasse de tilhører. Velstand, saa vi kan faa mere plads i vore hjem, slippe at stues for tæt og for meget sammen. Velstand, saa vi kan faa raad til at vaske os ordentlig. Saa vi kan puste lidt i strævet af og til, tage os en liden ferie med en udflugt; komme paa landet, se Guds natur og Guds verden. Saa vi kan faa tid til at leve. Saa vi kan ofre lidt paa bøger — endog paa de dyre og gode (det er bedrøveligt, at alt godt koster ikke saa lidet). Saa vi kan tage

tid til at tænke. Saa vi kan leve og samtidig *lade leve*, som det heder i Amerika; slippe at føle, at vi maa vinde frem paa andres bekostning, tjene ved deres tab, leve paa deres død. Saa vi kan afse lidt rimeligt til skoler og biblioteker og faa raad til at opdrage vore børn, som de burde opdrages og som de kan opdrages, hvor pengene ikke mangler . . . .

— Aa, man skulde se, hvor det vilde lysne, og hvor folk vilde friskne til og blive modige og kjække og rette i ryggen. Der vil blive slig velvilje, at det vilde blive en lyst at leve. Vi vilde kappes om at gjøre hinanden godt. Den moralske bedring vilde være forbausende. Der vilde komme en hidtil ukjendt værdighed og ro over folket. Og menneskene vilde blive vakrere (paa samme vis som medlemmer af de velstaaende klasser altid i det store hele er vakrere end andre); armekommandoen vilde finde, at mandskaberne bedredes helt mirakuløst som soldatermateriale.

Men lad mig nu ikke blive altfor slemt misforstaaet. Jeg har *ikke* sagt, at rigdommen er alt eller er det bedste og største i livet; jeg har bare sagt, at den er nødvendig for et samfunds intellektuelle og moralske trivsel. Og jeg har *ikke* sagt, at den enkelte i samfundene, som de nu er, bør søge rigdom *for enhver pris* eller fremfor alle andre ting. Tvertom, jeg mente tydelig at sige, at Mammon skal dyrkes med samme sjæl, i samme stemning og efter samme principer, hvorefter Guddommen selv dyrkes, og blot som en del af denne dyrkelse; at moralen skal tages med paa kontoret; og at den gamle, vamle

lære — der er bespottelse mod en ren og fuldt ædel gjerning — om, at „forretning er forretning“, og at deri er der „saalidt brorskab som i kortspil“, skal glemmes og aflæres. Isteden maa det læres, at forretning er ogsaa gudstjeneste og mennesketjeneste, og at broderskabet netop gjælder de forhold, der bringer os sammen i livet, — markedet mere end selskabssalen. Den skilling, du vilde skamme dig ved at stikke i lommen, ifald englene saa til, skal du lade ligge, og den krone, du ikke trænger, vil du lade gaa did, hvor trangen er, ifald du er den helstøbte, harmoniske personlighed, du vil være. Og jeg haaber paa den tid, da den dygtige forretningsmand vil betragte sin evne til at „gjøre penge“ mere som et til samfundets tjeneste end til egen berigelse betroet talent; da han saa lidt som den dygtige general eller statsmand vil søge at tjene det mest mulige paa det arbeidsbidrag, han yder samfundet. Da og først da kan forretningsmanden vente, at hans evner og virkefeldt skal blive ydet helt den ære, som med rette tilkommer dem. Det er ikke *mig*, der behøver at være rig; det er samfundet. For mig kan det, som forholdene er, trods alle tab være bedre at være fattig som Job paa sin skarndynge.

Vi klynker og klager og finder livet bedrøveligt. Jeg for min del er absolut overbevist om, at 75 pct. af klynken og klagen stansede den dag, „silden“ kom til landet, for at beholde det garborgske billede, den dag velstanden fordobledes eller tredobledes. En del nye industriveie aabnet, lidt mere fart i for-

retningslivet, og vi vilde straks merke opgang i humøret og ændring i den moderne filosofi.

Og selv om pengene mangler: slog vi os sammen allesammen om at bygge landet istedenfor at trække i det hver vor vei; tog vi ordentlig fat med ærlig vilje i stort som i smaat paa at bygge det, befæste det, forskjønne det, uddybe og berige livet; organiserede vi os derom, som andre landes mennesker gjør; — saa lysned det ogsaa betydelig; og med lysningen kom kanske evnerne til at opdrive den større velstand. Hvorfor i al verden gjør vi da ikke det, vi kan, for at bedre livet, heller end at sidde og dreie paa øinene, sukke og klage og diske op i bøger om al elendigheden. Lad os tappe den ud, — baade den og myrene. Faa det nødvendige apparat istand. — Afholdsfolkene arbeider bra. Skal noget andet monne, maa der jo først sættes en stopper for den pengestrøm, som nu i form af brændevin rinder tilspilde udover landet, og for den raahed, dumhed og tykhudethed, som deraf avles. Men der skal mere til. Raaheden og uvidenheden selv maa angribes. Var jeg diktator i Norge, organiserede jeg først og fremst af professorer, forfattere, kunstnere og adskillige praktiske folk et foredragsbyraa og sendte en hel hær af folk med foredragsmapper udover landet; lod dem gaa fra by til by og fra bygd til bygd med det paalæg at udrydde raahed og uvidenhed, sprede lys, tanker, interesser, varme, motiver, idealer, ædlere tænkesæt, finere følelsesliv. Jeg spared ikke paa pengene til den institution. De kom nok igjen! Jeg søgte at holde det gaaende som en art aandelig kjæmpemaskine til landets drænering, rydning og opdyrkning.

Pessimisterne kunde blive kuldragere, om ikke andet. Og naar de saa, at arbeidet monnede og livet lysnede til i flekkevis, saa gav de snart pessimismen en god dag.

Men, desværre, vi har ikke diktatorer i Norge, og de, som kunde give os den aandelige kjæmpemaskine, vil ikke, og de, som inderlig gjerne vilde, kan ikke, — pengene mangler igjen. Atter „silden“, som det staar paa. Altid det samme, hvordan vi snur eller vender os.

Det er til de dygtige forretningsfolk, til foregangsmændene paa det felt, vi faar sætte vort haab. Lad dem faa guldet til at flyde lidt rigeligere, og maskinen kommer nok, svartsynet svinder, og landet bliver bygget.

Ja, den, som eiede geniet til at tjene penge, og kunde give det som bidrag til land og samfund! Den slags tjeneste har vort fædreland virkelig meget behov. Den, der eier det, vil for altid jage Schopenhauer og hele hans følge af landet. Han vil bringe selve mesterens logik til taushed.

„Jeg vil bygge mit land“.

Det er forbausende, hvor plastisk liv og verden er under en energisk haand. De lader sig omskabe saaledes, at de neppe er til at kjende igjen. Især i vor elektriske tid med skoler, jernbaner, telegraf og biblioteker. Disse ting er ganske lidet *i og for sig;* men som *midler* til at løfte livet, forskjønne, udbedre, omforme det, er de af endeløs magt og værd, naar vi blot forstaar at haandtere og har livskraft og energi nok til at gjøre ordentlig brug af dem. —

Det er denne verdens og livets plastiskhed under en kraftig vilje og energisk menneskeaand, der for mig er det store, det lovende og det glædegivende, specielt i vor tid. — Livet som det mangesteds er, er vist saa svart, som det godt kan blive, saa svart, at var det ikke for muligheden for bedring, kunde man lidet andet end græde over det. Neppe menneskeligt maa det efter alle beskrivelser være i mangen fjern fjeldbygd iblandt os, — haardt, mørkt, trist, raat. Man læse bare fru Garborgs sidste skuespil. Det skildrer et stykke liv, saa stort og graat, at man kjender sin egen hals snøres sammen og

livet kvæles i en under læsningen. Jeg undrer mig ingenlunde over, at folk, der har saadanne ting for øie og ikke har havt anledning til at se, hvor let og hvor ganske hurtig livet lader sig omskabe, naar der først for alvor tages fat, bliver pessimister. Det er naturligt nok. Det gjør under de omstændigheder deres hjerte ære.

Men — det afhænger udelukkende af *os*, hvorlænge saadanne forhold skal vedvare. Vi er vore brødres vogtere, som bibelens første bog forkynder. Og den stund vi derefter handler med al vor magt, svinder de ni tiendedele af pessimismens støttepunkter.

Det *afhænger blot af os selv*. Vi har det i vor magt at sende som en flom af varmt solguld ind i hver dal og bygd i landet, at gjøre sindene lyse og hjerterne glade. Vilde vi slaa os sammen om det, *gad* vi gjøre det, havde vi menneskekjærlighed eller patriotisme nok i os til at paatage os den lille uleilighed, som arbeidet vilde kræve, saa kunde vi omskabe livet dybt og grundigt til det bedre paa faa aar. — Og naar saa er — og derom er der ingen tvil — mener jeg, at et godt hjertelag og øm medfølelse heller bør vise sig ved at tage fat paa dette arbeide for det bedre end ved at græde og pessimistisk jamre sig over det, som alene takket være vor egen dovenskab og mangel paa tiltag og energi endnu *er*.

Maatte man tro, at som livet nu er iblandt os, saa maa det altid forblive, vilde jeg visselig for min del føle mig noksaa ilde tilmode ved mangt et blik rundt omkring. Men en slig tro er heldigvis for mig umu-

lig. Jeg er tvertom vis paa, at selv i den mørkeste fjeldbygd, hvor svarte fjeld stænger paa alle kanter, er det muligt at gjøre livet solrigt ved aandens magt, ved menneskelig energi, ved menneskeligt arbeide. Jeg finder, at folks slette humør med al den usselhed, bitterhed, ondskab, lavhed og raahed, som det afføder, kan spredes forbausende hurtigt og give plads for rig og kraftig glæde ved livet. *Og jeg finder, at menneskenaturen selv* ændres overmaade let, naar forholdene ændres. Gjør det lyst og frit om den, og se, hvor den vokser, hvor den uddybes, hvor den tilfriskner, hvor den snart sprudler af kraft og strømmer over af *mildhed* og velvilje mod alle.

Den er *plastisk selve menneskenaturen med.* Sjæl lader sig paavirke af rent ydre midler. Er der nogen, som tviler om det? Er der da nogen, som betviler at en roses duft sender et nyt pust af velvilje ind i sjælen, at solstraaler klarner det sorteste hjerte og efterhaanden vilde helt rense det. „Lei til solsiden“ har man tilraadet alle mennesker, der lider af kronisk eller akut pessimisme. Læg dem ud i solen, saa kommer de sig nok. — Man sender blomster til de syge i hospitalerne; man har hele foreninger for at gjøre det, — et lidet stykke praktisk kristendom i lighed med saa meget, vor tid kan føle sig glad og stolt over —; men mon det ikke ogsaa vilde være klogt at danne foreninger for at sende blomster til fængslerne? Og mon vore fængselsautoriteter passer paa, at alle celler ligger til solsiden, og at solen faar strømme uhindret ind? Jeg tror nu, at mangen synder og forbryder lod sig

omvende ved en vakker blomsterbuket og en del solstrimer.

Naturligvis paavirkes vi sjælelig af ydre forhold. Sæt luften i de bevægelser, som vi kalder toner, musik; og se hvor det virker, hvor mangt et noksaa haardt sind smelter hen i taarer. Stil andre foran et maleri, og det tør hænde, at det maleri giver hele deres liv og sjæl præg. Lad andre af os se et eneste vakkert træ og høre vinden suse i det, og vi vilde i det øieblik tilgive den værste synd imod os og give det største tab en god dag.

Formodentlig ødelægges tusender af liv bare ved at bo paa „skyggesiden" — saavel i bogstavelig som figurlig forstand. Mange dør vistnok af det. Den sygdom, som lægerne opgiver som dødsaarsagen er selv en følge, ikke en virkelig aarsag. Og mon det ikke ved de syge, der reddes ved et ophold i Syden, lige saa ofte er det rigere solskin og den klarere himmel, der helbreder dem, som luften?

Heste, der benyttes i gruber, taber synet, bliver blinde, fordi øinene ikke bruges. Og folk, der lever i aandeligt mørke, bliver ogsaa blinde, — taber evnen til at se livets vakre og store ting.

Vi er overmaade paavirkelige og plastiske væsener. En veirforandring kan bestemme vor karakters udvikling. Et smil kan løfte os op af afgrunden; et godt ord kan aabne himmeldøre for os; et andet kan forvandle al verden til underverdenens forgaard.

Jødeland kunde engang besynges som en „Herrens vingaard", og der sees endnu merker efter den terrassering af bakkeskraaningerne, der gjorde store

dele af landet til en eneste bugnende have, til en eneste leende, grøn park. Nu er det nærmest en ørken. Den menneskelige energi og tro, som fik „ørkenen til at blomstre som en rose“, er væk. Landet holdtes oppe af menneskehænder. Belgien, hvis frugtbare jordbund nu underholder Europas tætteste befolkning, var af *naturen* blot en sandslette. Frugtbarheden repræsenterer menneskeligt arbeide, menneskelig energi.

Noget mere ensformigt end den nordamerikanske prærie er det vanskeligt at tænke sig; men noget stort vakrere end mange af de smaa samfund eller byer, som menneskene *dog* har faaet skabt derude, finder man heller ikke ofte. Prærien er træløs; præriebyerne er ofte hele parkanlæg, hvor svære løvtrær vifter velkommen til en langt borte fra og kjøler den hede sommerluft om en; hvor de koselige smaa hjem ligger stukket ind under trærne som hytter i en skov. — Sandelig mennesket er mægtigt, og naturen er føielig!

Her er bart og goldt endnu *hos os*. Aandeligt og fysisk. Det vilde være taabeligt at negte det. Men den stund viljen vaagner i os til at gjøre det bedre, *bliver det bedre*. Naturen er føielig; den liker intet bedre end at føle en kraftig haand over sig. Føielig til det forbausende. I min barndom stod der nær min fødeby et graat, aldeles nøgent fjeld, hvor vi brændte tjæretønder St. Hansaften. Vore fædre havde vel aldrig faldt paa andet, end at nøgent var det og nøgent maatte det derfor blive. Men saa kom der en mand, som havde mere tro og kjendte

naturen bedre. Han fik nogle smaa birketrær plantet der; flere og flere. Og straks naturen følte, at en fast haand holdt den i tømmerne, lagde den sig ordentlig i sæletøiet og frembragte et prægtigt parkanlæg paa et halv snes aar. Nu er fjeldet klædt og lyser grønt og vakkert ud over byen. Det er vistnok sikkert, at derved er meget aandeligt mørke og tungsind jaget paa dør og mangen bedre tanke og følelse skabt iblandt den befolkning, som bor under fjeldet. Det er ogsaa det med slige ting, at medens ikke alle „skjønner" et godt digt eller en optimistisk filosofi, saa „skjønner" alle et birketræ, en blomst, et parkanlæg.

De mænd, der gaar i spidsen med saadanne foretagender i vort land, burde vi reise statuer, og vore historikere kunde heller springe over meget andet end over dem og deres virke.

Der gjøres altsaa allerede *noget* og ikke saa lidet i denne retning hos os. Men *ikke nok*; ikke paa langt nær nok. Der gjøres ikke nok for at vække *forstaaelsen* for dette arbeide; der tages ikke mange nok af os med. Det er oftest nogle faa mænd, en liden klik, der befatter sig med det. Ære være dem for det; men der bliver ikke rigtig fart i sagen før *alle* er med; før vi ogsaa faar vore store træplantningsforeninger og selskaber til byens eller bygdens vel som i Amerika; foreninger og selskaber indbefattende *alle* og vindende alle. —

Vi er i det hele hos os svært rædde for at lede eller være med paa godt arbeide. Af hovedstadens „adressebog" sees det, at vi i vor midte har

en hel række meget nyttige foreninger, men udenfor adressebogen sees der lidet til dem. De averterer sig ikke; man maa gaa og lede sig frem efter dem, og kanske er det tvilsomt, om man bliver modtaget med videre velvilje, naar man endelig finder dem. — Vi har f. eks. foreningen til dyrenes beskyttelse; men den virker altfor meget (for dyrenes vel) *i det stille*. Der er vist mange af os, som gjerne vilde støtte saadanne foreninger, gjerne give, hvad vi evner til deres arbeide; men ingen anmoder os derom; intet ord høres fra dem eller om dem; vil man finde dem maa man til adressebogen. Det er muligens meget beskedent, men svært lidet virksomt. De færreste bryder sig om at lede op en saadan forening; de fleste vilde derimod støtte den, naar den viste sig og kom til os og bad om støtte. Og uden almen støtte bliver det smaat med arbeide. Det skader os ikke paany at „se til Amerika". Der har man faaet gjennemført, at de af selskabet udnævnte agenter faar politimyndighed. Og selskabet har sine agenter omtrent overalt. De er gjerne af byens eller bygdens bedste mænd. Ser de en hest eller hund mishandlet, kan de arrestere udyret. En saaledes organiseret og udrustet forening til dyrenes beskyttelse viser sig selvfølgelig overordentlig virksom. Der trænges faa arrester. Befolkningen opdrages til humanitet. — Hos os trænges visselig saadanne agenter overalt.

Hvorfor skulde det ikke gaa an f. eks. for en saadan forening til at sende en lønnet og dygtig mand ud over landet som taler og organisator af foreninger? Lad ham holde foredrag i hver bygd,

tale med prest og skolelærer, faa den første til at vie en hel præken til menneskelighed mod dyrene; faa dem alle til at danne en forening (*arbeidende* forening), en forening blandt børnene med. Paa ti aar kunde forholdene paa dette felt bedres i slaaende grad. Der er vist nok af dem, der gjerne skjød sammen til en slig mands aflønning, naar man bare gjorde noget for at faa fat paa disse folk.

For mig staar det saa, at hvad vi mest af alt trænger her i landet, er *organisation.* Her er meget at gjøre. Livet har store mangler. Vi staar tilbage i mange retninger. Her kan blive langt bedre, lysere og vakrere at leve. Kan *let* blive det. Livet *kan* blive til en hel jubel. Men det bliver det *ikke, før vi organiserer os for at arbeide derhen.*

Vi har havt anledning til at se, med hvilken kraft og med hvilken magt, der i andre lande arbeides paa landenes saavel materielle som aandelige udvikling; især i Amerika, hvor følelsen er sterkest af livets og verdens plastikhed. Man vil have merket sig de anstrengelser, som er gjort, for at skaffe hver krog af landet et godt, frit bibliothek, for at sprede kundskab og kundskabslyst, for at vække skjønhedssans og anvende den blandt andet til at gjøre hjem og byer vakrere. Mægtige nationale, men helt frivillige organisationer arbeider for det alt; rigmænd giver penge; de, der har evner, giver af sine evner; enhver gjør, hvad han kan, og alle samler sig om arbeidet med interesse og forstaaelse. *Derfor* gaar alt frem med kjæmpeskridt. *Derfor* bliver en Amerikaskildring aldeles forældet paa ti aar. *Der-*

for har de faaet gjort livet for de store masser lysere og rigere end det er noget andet sted. *Derfor* er deres hjem straalende vakre, og deres smaabyer henrivende opholdssteder.

Vi har *absolut intet* af alt dette, og derfor seiles vi mer og mere agterud hvert aar. Det er *min* faste overbevisning, at skal vi holde skridt med tiden, skal vor videre udvikling holde, hvad begyndelsen har lovet, skal livet blandt os blive rigt og lyst (og der er intet iveien for at det *kan* blive det; intet uden viljemangel hos os selv), skal ikke de børn, der vokser op, *lide* ved at være født i et trangt, mørkt og tilbagestaaende samfund, saa *maa* vi vaagne paa dette felt; slaa os sammen, lægge os ordentlig i sæletøiet alle tilhobe; arbeide af hjertens lyst gjennem *organisationer* for at bygge vort fædreland lysere, større og rigere paa aandens og hjertets rigdomme.

Her er vakkert nok. Læg over landet et netverk af aandelige kraftlinjer; lad her lyses op i sind og hjerter og vi kan faa et herligt samfund ved vore fjorde og søer. Men der maa *arbeides*; er naturen lidt haard og nøgen, maa der arbeides desto mere, — lægges større menneskeværdier ned i vort samfundsgrundlag.

Og kommer ikke dette arbeide snart, vaagner vi ikke til at indse dets nødvendighed, saa maa den dag komme, da naturen staar som seierherre over *os*, har præget sin haardhed og nøgenhed ind i *os*, og da det maa erkjendes ved hver vugge, at det var bedre for det nyfødte barn, om det var blevet født i andre himmelegne, i gyldnere sol og mildere samfund. Skal en slig ulykke undgaaes, maa vi

vaagne til arbeide og organisation for at „bygge landet“. Vi maa det. Absolut.

Her er heldigvis ikke tale om teorier, hvorom der er stridende overbevisninger; blot om ting, om hvis fortræffelighed og nytte intet menneske med forstand og hjertelag er i tvil. I dette arbeide kan ogsaa vi samles, ligesom andre folk derom samles. Alle partier og alle sekter og filosofier mødes i Amerika i dette store, virksomme byggearbeide. Mænd og kvinder, voksne og børn, gamle og unge. Prester af alle sekter hjelper til. Presten er jo ofte den mand i en bygd, der har anledning til at følge bedst med og tilegne sig mest dannelse og læsning. Han kjender alle, har indflydelse og har det til sit kald at gjøre godt og føre livet frem mod alt, hvad bedrer. Det maatte jo derfor falde noksaa naturligt og ligetil for ham at sætte sig i spidsen for saadanne foretagender, at vise vei. Han ser f. eks. at det staar daarlig til med smag og skjønhedssans blandt menigheden. Hjemmene er stygge, omgivelserne fæle. Han ved, at dette maa indvirke paa sind og hjerte. Skulde det da ikke ligge noksaa nær for ham at skrive ind til hovedstaden, hvor vi har en bugnende overflod af kunstnere og æstetikere, forhøre sig om ikke nogen af disse skulde ville forsøge sig paa at skrive sine skjønhedstanker og drømme ind i menneskers sind og liv, ind i folkets huse og hjem; — om ikke nogen af dem skulde ville komme til hans bygd og holde en del populære, enkle foredrag om den kunst at bygge hjem (den materielle del deraf), om smag, om husbygning. Kanske en eller anden arkitekt vilde tage sig fore at planlægge bekvemme,

praktiske og virkelig vakre huse for land og by — *hjem*. Saa kunde man ogsaa faa ham til at foretage en agitationsreise. Amtsgartnere har vi jo; der maa ogsaa blandt dem findes mænd, der gjerne ved foredrag om haveanlæg bidrog til at vække sansen derfor.

Og vi har forfattere og literater i mængdevis, der kanske gjerne, naar de blev anmodet derom, tog sig en tur udover landet for at holde foredrag om emner, de særlig godt kjender til. — Begyndte først strømmene at flyde, blev de snart bredere og bredere og afsatte jevnt arbeidende organisationer. Det er det første tag, som koster paa. En enkelt mand med lidt indflydelse kunde her udrette underverker. Der er smitte i sundhed saavelsom i sygdom, i godt saavelsom i ondt, i energi og arbeide saavelsom i dovenskab og ligegladhed.

En enkelt mand — *eller kvinde*. Kvinderne har ofte grebet initiativet og gaaet i spidsen i Amerika. Naar samfundet derover engang staar færdigbygget, vil i stor udstrækning dets lys og rigdom skyldes foretagsomme kvinder. Og hos os tror jeg virkelig, det nærmest er til dem, vi maa sætte vort haab. Vi andre er for en stor del (ære være undtagelserne) blevet for dovne, ligeglade og egoistiske. Vi har tabt troen og evnen til tiltag. Kvinderne har holdt sig friskere, renere, mere troende — paa livets magter og muligheder. De er mindre egoistiske. De eier medfølelsen. Deres moralske natur er mindre fordærvet; de kan føle uret dybere og holde mere af det, som ret og godt er. De er større skjønhedselskere. Og de har mere taalmodighed og udhol-

denhed end vi mænd; giver sig ikke saa let over; taber ikke saa snart modet. De er ogsaa modigere; har mere foretagsomhed, tror jeg — her hos os. Dertil kommer, at de har bedre tid. Vi andre maa jo holde det temmelig jevnt gaaende med arbeidet for det daglige brød. Imens kan de kvinder, som vil, lettere vie sig det, som er mere end brød. De kan tænke og læse mere. *Vilde* de, kunde de let, som tilfældet allerede for en stor del er i Amerika, blive mændene overlegne i viden, i dannelse, i forstand, i overblik.

Selv om de ikke altid direkte tager initiativet, maa det vistnok ofte komme fra dem ligefuldt. Ofte vil de vistnok skyve mænd foran sig som skjold, titelplader eller straamænd. Mændene vil faa æren, mens kvinderne gjør arbeidet og griber initiativet.

Mændene er ogsaa gjærne rædde for at begynde paa noget nyt. De er ofte rædde for at tabe sin sikre, trygge, værdige „mandighed". Det er saa let at holde paa den, saalænge man lader den rulle afsted i gamle spor og aldrig vover sig ud af dem. Men de frygter for at den ikke taaler videre medfart; de holder den helst indendørs. Kvinderne er heldigvis ikke saa rædde af sig. De tør endog begynde en stor sag i det smaa. — Og saa maa der jo formelig „krible og krable" af virketrang i de bedre kvinders bryst.

Det er vistnok sikkert, at bliver vort land „bygget" lyst og stort og rigt, saa bliver det kvinderne, som kommer til at gjøre sin fulde halvdel af arbeidet — som i Amerika. Og det tør godt hænde, at

initiativet, tiltaget, den første vaagnende tro og begeistring ogsaa vil komme fra dem.

Maatte det bare komme snart. Gaar *de* foran, saa er seiren sikker paa forhaand. Og er der virkelig — som et og andet tyder paa — kvinder som *vil* gjøre noget i de her antydede retninger, saa lad dem huske, at paa et aar tabes meget i vor tid, seiles vi langt agterud; lad dem gaa til verket **straks,** uden at vente paa os mænd; vi kommer nok altid hinkende bagefter, naar blot kvinderne har gaaet foran og vist os, at der kan gaaes trygt, at der ingen fare er — selv for en noksaa skranten „mandighed".

Prøvelser.

«Wer nie sein Brod mit Thränen ass,
Den kennt ihr nicht, Ihr himmlische Mächte.«

Enten man er teist eller ateist, faar man vel som en rent videnskabelig eller erfaringsmæssig iagttagelse erkjende, at verden i det store hele slet ikke er saa galt ordnet endda — hvor ikke vi mennesker har havt magt til at snu op og ned paa naturens orden. Slet ikke saa galt ordnet. Naar ateisten i sin overfladiskhed vrøvler om, at en verden, hvor der er saa megen smerte, sorg, død og grusomhed dog umulig kan være en Guds verk, saa taler han af uvidenhed. Var der ikke smerte, sorg, taarer, sygdom og død i verden, — ja saa, saa var den vist et helvede, og saa var der vel ingen Gud. Thi det allerbedste, det allerlyseste, det som straaler mest af guddom, af uendeligt haab, det er dog vel netop disse „livets mørke sider". Ikke sandt? „*Wer nie sein Brod mit Thränen ass*" . . . . Havde ikke Goethe ret?

Findes der ikke et sted et eventyr om en konge og dronning, der havde en eneste søn. Og ved barnets vugge ansøgte de alle gode magter om at velsigne bar-

net og lade sol skinne over dets veie og lykken følge det alle dets dage. Og der kom en prægtig fé flyvende og stod over vuggen foran kongen og dronningen. Og den spurgte dem, hvad de ønskede for barnet, og de gjentog sit ønske. Da formørkedes den gode fés ansigt og hun sagde: „Ved I ogsaa, hvad I beder om? Det, I ønsker, er den frygteligste forbandelse, som Altets Herre nogensinde udslynger. Den udstøder fra hans samfund for evig tid.“ Men kongen og dronningen forstod ikke féens ord og gav ingen agt derpaa. De vidste jo, at lykken er sød og solskinnet varmt og godt. Og de gjentog sin bøn. Og da féen efter gjentagne forsøg ikke kunde faa dem fra deres forsæt, sagde den tilsidst: „Jeg er sendt for at opfylde, hvad helst I maatte begjære; og om end mit hjerte bløder derved, maa jeg opfylde Eders bøn. Prinsen skal altid vandre i sol og lykke. Alt skal lykkes for ham. Han skal ingen skuffelse kjende, ingen sorg. Taarer skal være ham ukjendte. Sygdom skal ikke plage ham. Og døden skal komme, saaledes at han ikke ser den, ikke frygter den og ikke føler dens braad. Arme prins!“

Og féen var borte; men kongen og dronningen var lykkelige.

Eventyrets rest kan man let tænke sig. Den stakkels prins, der ikke kjendte sorgens bitterhed, lærte heller aldrig sympatiens, mildhedens og kjærlighedens magter at kjende. Digtningens bog var for ham forseglet med syv segl. Han forstod den ikke. De følelser, der skjælver i den, var aldrig vaagnet i ham. Naturen oplod aldrig sin røst i hans

øren. Den var blot et malet panorama. Den kunde ikke give af sin trøst, af sine evangelier til den, der ingen trøst og ingen lægedom trængte. Den evige lykke gjorde ham haard og egoistisk. Han forstod ikke andres sorg. Han blev grusom og tyranisk. Alle hans ønsker opfyldtes — og de anrettede ødelæggelse om ham, men han kunde ikke angre, fordi han ikke kunde føle det onde, han gjorde; thi da vilde han blevet ulykkelig. Tilsidst kom døden, uden at han anede dens nærhed, saa selv den ikke fik vakt ham af hans egoistiske lyksaligheds dvale, og han gik bort saa lig en djævel, som det er muligt for et menneske at blive.

Er der ikke et saadant eventyr, saa burde der være et. Mange eventyr gaar i samme retning i hvert fald. Det er en gammel erfaring i vor slegt, at sorg, taarer, skuffelser, sygdom, død er livets største velsignelser og de kræfter, der mægtigst udvikler saavel den enkelte som racen.

Kanske er der enkelte iblandt os saa sterke og fuldkomne, at de taaler jevn lykke og medgang uden saa meget som en eneste torn til at prikke i kjødet. Men hvad var der vel blevet af de fleste af os uden de velsignede skuffelser, modgangen, taarerne, fortvilelsen, da vi vred hænderne og ønskede os for evig tilintetgjorte? Du verden, hvor dumme, hvor flade, hvor intetsigende, hvor haardtdømmende, hvor grusomme, hvor lidet seende, hvor fattige paa liv de fleste af os da vilde været!

Og var der ikke sygdom og død — menneskene kom snart til at æde hinanden af had, ondskab og haardhed. Det er gravene, som gjør livet levbart.

Det er sygdommen, som gjør sundheden værd at eie. Det er svaghederne i mennesket, som er den civiliserende kraft. Det er af sorgen og smerten, sympatien vokser frem. Det er døden, som forlener livet dets største dybde og høide, som givet det de herligste haab, som lægger over det den reneste og mest straalende glans. Det er fra graven, kjærligheden selv henter sin mildheds væld og sin ømheds kraft.

Sikkert er det, at alle disse livets „mørke sider" renser livet, øger dets kraft, høiner og forædler det. Det er det uomtvistelige faktum, som ogsaa ateist og pessimist for bøie sig for, — enhver forklare det, som han kan. Men sæt, at der var *hensigt* og *idé* i dette, at netop *derfor* var alt livets mørke, og at, naar det har øvet sin gjerning, det da faldt bort, opslugtes af lyset, — at sorg og smerte blot var det maskineri, som fuldkommer menneskeheden, og at hvad der ved dem vindes, ikke gaar tabt med døden, men forbliver som netop det varige resultat af dette jordeliv . . .

Ja, saa talte alle evangelier sandt, og alle menneskenes fagreste drømme pegte rigtig. Og livet var uendeligt helligt og stort, vidunderligt og herligt.

Skuffelser.

For at undgaa skuffelser i denne verden, maa man tage skuffelserne med i sine beregninger og forventninger. Det er nemlig sikkert, at de vil komme. Og har man ikke ventet dem, og er man ganske uforberedt overfor dem, saa kan deres pludselige og voldsomme komme let knække en aand. Det sind, der er spændt til store og lyse forventninger og ikke ved, at skuffelser er en af livets mægtige og sikre faktorer, forholder sig overfor denne, naar den kommer, som en glasstav under et kølleslag, — det springer i stykker. Forstaaelsen af deres uundgaaelighed og forberedtheden overfor dem giver sindet en vis modstandsevne og elasticitet. Slaget træffer ligefuldt, og selv det mest forberedte sind giver sig noget under det; men det *holder;* det retter sig efterhaanden ud igjen til sin gamle form.

Skuffelsernes nødvendighed ligger i livets og sagens natur. Og deri har pessimismen et af sine støttepunkter. Men pessimismen glemmer blandt andet, at skuffelsen gjerne blot er et *afdrag,* som virkeligheden gjør i vore forventninger og haab, —

dens diskonto paa vor fantasis og begjærligheds veksler paa den. Den honorerer dem altid *delvis;* udbetaler en *del* af dem. Det kan jo hænde, at vi trækker for meget paa vor konto i livets bank, forlanger udbetalt mere, end der er blevet indbetalt for os, mere end vor kredit — vor fortjeneste, vore evner og kræfter — beløber sig til, og skuffelsen er da blot livsbankens nægtelse af at honorere vore tvilsomme papirer og uberettigede krav. Kunde vi blot stemme vore krav ned og saaledes lade være at udfærdige med selvkjærlighedens ødsle haand, veksler, betalbare til os selv, for et større beløb, end vor kredit beløber sig til, saa slap ogsaa virkeligheden at skuffe os. Det *kan* vi imidlertid ikke godt gjøre, — det ligger atter i sagens, i livets natur. Vi *maa* sigte lidt *over* maalet, skal vi have haab om at træffe det.

Sagen er nemlig den, at skuffelsen, for at bruge et nyt og nærmere billede, er livets *friktion.* Den er nødvendig, *fordi livet er materielt,* bevæger sig i materien. Og hvor der er *bevægelse i materie,* der er der, som bekjendt, altid friktion, det vil sige krafttab paa grund af materiens modstand mod bevægelsen. Naar talen er om et menneskeliv, kalder vi denne friktion eller dette krafttab *skuffelse.*

Men den kraft, der bevæger os, er netop vore haab („mennesket er i virkeligheden grundlagt paa haab,“ sagde Carlyle; haab er livets udspring) og vore forventninger, samt den spænstighed og den energi, disse bibringer viljen. En del af denne kraft maa altsaa gaa tilspilde ved materiens, det vil her

sige det virkelige livs modstand. Med andre ord, en del af vore haab og forventninger maa skuffes, fordi livet er materielt og ikke ren aand.

Saalænge vi blot haaber og drømmer, bevæger vi os alene i aand, hvor der ingen materiel modstand og derfor ingen friktion findes. Derfor kan vor tanke og fantasi og ønskeevne der naa de yderste grænser. Men saa snart vi begynder at leve, kommer friktionen, modstanden, krafttabet, afdragene paa grund af livets materialitet. Og vi kan selvfølgelig umulig længer naa de samme maal, som tanken alene har naaet. Vi kan ikke naa helt frem. Vi *maa* skuffes.

Men det følger ogsaa af dette, at det ikke gaar an at stemme vore haab og forventninger for lavt ned. Vi kan ikke paa forhaand nøiagtig beregne vore egne evner og den modstand vi vil møde. Det er os derfor umuligt at sige, hvor langt vi har betingelser for at naa. Og i denne uvished er det bedre, at vi venter os *for meget* end for lidet; thi forventningerne er, som vi har seet, selv en del af den kraft, der bærer os frem. Jo mere vi inden visse rimelige grænser ønsker og haaber, desto mere er det sandsynligt vi vil opnaa; — men *aldrig alt*. „Den store feil og synd,“ siger Robert Browning, „er at *sigte for lavt*; ikke at naa maalet er ingen synd og ingen skam; men ikke at fordriste sig til at sætte høie maal for livet, det er synd; det er vantro.“

Pessimisten glemmer altsaa dette, at skuffelsen blot er et af livets *afdrag* fra vore forventninger.

Livet er med andre ord *aldrig* en *fuldstændig* skuffelse; det giver os altid noget; blot mindre, end vor velvilje mod os selv kræver.

Han glemmer ogsaa, at livet har noget, som er det stik modsatte af skuffelse, — den uventede og aldeles uanede glæde og lykke; det vi finder, som langt overgaar ungdommens vildeste haab. Jeg kan ikke tro andet, end at hver sjæl over de tredive af lyksalig erfaring ogsaa kjender dette. Ungdommens haab er vakre, men en middelaldrende mands *minder* er dog langt vakrere. Haabet er kun som sølv mod mindets røde guld. Men det vil jo netop sige, at der i livets erfaring er kommet noget til, som vi i ungdommen ikke kjendte, ikke forstod, ikke drømte om og ikke kunde haabe paa; noget, der er bedre, rigere, vakrere, end alt, vi vented os. Den er saa flad og saa ensformig den haabets verden, den unge stirrer ud i; og den er saa evighedsdyb og uendelig den sollyse verden, vi siden ser tilbage paa. Det er godt for den unge, stakkar, som ingen rige minder har, at han kan trøste sig med sine tomme, blodløse haab. Thi minderne, de *har* liv de, der gaar rødt blod i dem, de varmer, de aabner taarernes kilde — — — —.

Virkeligheden viser sig saaledes at være uendelig rigere og noget meget større og dybere, end den vildeste ungdomsfantasi kan drømme. Mangt et haab vil briste, og mangen forventning slaa klik; men *noget* vil der ogsaa komme, hvorom der aldrig drømtes.

Saa indgroet er imidlertid vor naturlige pessimisme og vor hang til at dvæle ved alt, der er

mørkt, og overse alt, der er lyst, at mens alle folkeslag har givet *uventede onde* — tabet, fradraget, friktionen — et navn, og det navn er blevet et af de vanligste ord i alle sprog, saa savner alle sprog et enkelt navn for det *uventede og uanede gode* — for vindingen, overbetalingen, krafttilførslen —, for det *modsatte af skuffelsen.*

Det er forøvrigt vor vanlige fremgangsmaade. Vi hefter os altid mere ved det, som gaar os imod end ved, det, der er os til hjælp og glæde. Vort sind er saa beskaffent, at en ulykke, en sorg, en lidelse, en skuffelse gjør et meget dybere „indtryk" paa os end tilsvarende lykke eller glæde. En regnfuld dag synes os længere og gjør større indtryk end en godveirsdag. Enhver kan med lethed overbevise sig derom. Man forsøge f. eks. ved en maaneds slutning fra sine „indtryk" af maaneden at gjætte paa, hvormange regnveirsdage den har havt, og man skal se, at man altid gjætter *altfor høit,* ifald man alene holder sig til „indtrykkene. — Jeg husker saaledes for nogle aar siden, da vi havde en mere end almindelig regnfuld sommer. Det var den almindelige følelse og mening, at det regned omtrent hver eneste dag og den hele tid. Spurgt om, hvormange godveirsdage vi troede en maaned indeholdt, vilde visselig 99 af hundre have svaret: ikke over fem eller sex. Hvor stor var derfor ikke alles overraskelse, da det meteorologiske institut med sine kjedelige tal paaviste, at vore „indtryk" viste rent bort i natten; at vi selv den sommer havde havt *meget mere godveir end regnveir.*

Vore indtryk er ikke at stole paa. De er yderst vildledende. Der er nemlig intet logisk eller matematisk forhold mellem „indtrykket“ og den ting eller begivenhed, der frembringer det. Indtrykket afhænger mere af personen selv end af udenverdenen. Et knappenaalsstik gjør dybere indtryk paa enkelte mennesker, end sværdstik paa andre. Og der er stunder, da hver af os neppe vilde ænse sværdstikket, og andre stunder, da en knappenaal (baade bogstavelig og figurlig) kan drive os til raseri. Derfor har en persons „indtryk“ svært lidet at sige, uden som hjælp til at analysere *ham*. En forfatters „indtryk“ af et land, en tid eller en begivenhed har væsentlig blot interesse som et billede af forfatteren. Naar han saaledes fortæller os noget om Italiens klima fra sine „indtryk“ alene, gjør vi rettest i, at slaa efter i en meteorologisk haandbog, før vi tror ham.

Lad os mærke os dette, at et onde, en lidelse eller en sorg gjerne gjør et meget dybere indtryk paa os, end glæde og lykke. Følgen er, at de onde dage i vort minde kommer til at optage forholdsvis meget mere plads end de gode. Falder saaledes en godveirsdag mellem to regnveirsdage, saa vil de sidste „indtryk“ brede sig saa i vort minde, at vi rent taber godveiret afsyne, glemmer det og bare ser regnveiret.

Og paa den vis kan hele livet komme til at se helt sort ud for os. Et par dages tandpine f. eks. vil paa de fleste mennesker gjøre et dybere indtryk, end hele uger af solskin, fred og lykke. Kommer

der altsaa i aarets løb en snes slige dybe, sorte indtryk, saa spreder de sig saaledes i vort sind, at al aarets glæde og lykke bliver borte. Det hele bliver sort i sort. Paa samme vis kan et par dybe sorger eller skuffelser bringe hele aarrækker til at antage den sorteste farve.

Gjælder det regnveir og solskin, saa er det let nok at berigtige disse pessimistiske indtryk; vi behøver blot at forhøre os ved det meteorologiske institut — og vi bliver straks optimister igjen paa det feldt. Havde vi nu bare ogsaa et *psykologisk observatorium*, der tog daglige observationer af hele den menneskelige himmel og nedtegnede hver enkelts portion af virkelig følt lykke og sorg, saa vilde det være rent ude med pessimismen. Tallene vil for bestandig slaa den af marken. Vi vilde alle forbauses, naar det psykologiske institut kom og fortalte os, *hvor lykkelig vi virkelig havde været.* — Men desværre i disse daarlige tider nytter det ikke engang at *foreslaa* oprettelsen af saa samfundsgavnlig en institution.

Men skuffelser er der altsaa, det er et daarligt system, der ikke har plads for dem og et skrøbeligt livssyn, der ikke kan se dem i øinene. Der er folk, som tror, at optimisme bestaar i at se til en anden kant, naar en dyb sorg gaar forbi, eller i en haardnakket benægtelse af, at der findes onder og lidelser, som for en tid forvandler jorden til et helvede. Det er jo *netop ikke* optimisme, der, om den er noget, vel maa være den urokkelige tro paa og tillid til livets kjernesundhed, til at det, for igjen at citere

Browning, har en intens *mening*, og at den mening er *god*. En optimist vil selvfølgelig ikke være bange for at se ned i det mørkeste mørke. Han vil prøve at stirre gjennem mørket til det lys, som han er overbevist om er at finde under det. Men kan han ikke det, saa vil han dog tro, at det er der, og imidlertid gjøre sit yderste for at formilde elendigheden og derved *bringe* lyset til at bryde igjennem. At vende blikket bort af frygt for at ens tro og haab skal omstødes, det er naturligvis pessimisme. Det bunder jo i manglende tillid til livet, i manglende tro paa, at selv det værste ligger indenfor og ikke udenfor den almægtige vilje, som er et med ret og velsignelse.

Skuffelser er der. — Og vi kan godt med pessimisten erkjende, at de flestes liv som helhed betragtet *er en skuffelse*. Det vil sige, at deres haab og forventninger *er blevet diskonteret*. Friktionen har slugt en del. De har ikke naaet alt, de ønskede, alt de drømte om og tragtede efter; rigtignok har de til gjengjæld naaet ting, som de ikke drømte om. Deres arbeide, deres livsværk f. eks., er endt i skuffelse. — Det gjør vel det for de fleste af os. Nu og da er der en enkelt, der synes at naa frem til de høiest mulige tinder; vi mener, at *han* har da udført og seet frugterne af alt, han har drømt. Men mon det, — selv i disse sjeldne tilfælde? Mon ikke ogsaa der maalet ligger høit over det trufne. Victor Hugo, hyldet af to verdensdele, var bedrøvet, fordi han ikke havde hundre aar mere til at udføre alle de verker og forme alle de tanker og syner, der

kom myldrende ind paa ham, tættere end i „ungdommens vaar“ (pessimister og andre, for hvem livet efter det firtiende aar aandelig som legemlig er en nedgang, bedes merke sig det). Alexander den store maatte tvinges til at vende tilbage ved Indiens grænse. Det er sikkert, at han aldrig naaede sit maal; der manglede vel lige saa meget paa det, som det for de fleste af os vil gjøre. Garibaldi levede, til hans ungdoms drøm og hele mandslivs eventyrlige og ihærdige stræben var kronet med held; levede til at se sig hyldet som det frie og forenede Italiens nationalhelt; hyldet af den hele verden, som en af de mest vindende og noble skikkelser i verdenshistorien. Men hans liv var dog en skuffelse. Virkeligheden gjorde dog et betydeligt afdrag i hans drømme og hans livs stræben. Han havde drømt om en italiensk republik med Rom som hovedstad og med den gamle romerske kraft og oprindelige dyd og værdighed gjenoprettet i folket. Han maatte slaa en streg over sine vakreste livsdrømme og med bøiet hoved være med paa at grunde det italienske monarki med egenyttige, stridende politikere som førere.

„Vi lægger planer for og stræber efter at bygge Babelstaarne, der skal kløve skyerne og naa himlen selv,“ siger atter Browning; „vi kan prise os lykkelige, om alt vort livslange slid og slæb resulterer i et respektabelt, men helt jordisk og fladt babylon.“

I samme digt („Vort sidste ridt“) giver forresten digteren fyldigere udtryk for samme tanke. — En mand har friet og faaet afslag. Nu, derved er altsaa

intet at gjøre. Han elskede og drømte, at *hun* kunde blive hans. Det kan hun ikke, siger hun; men — hun hader ham heller ikke. Saa — med en druknendes fortvilede klynken til livet beder han hende om endnu en naade, — om endnu en kort stund at faa se hende, tale med hende, være ved hendes side. Det synes ham umulig at gaa straks og lukke døren til al glæde og al forventet lykke i efter sig med en gang. Lad den endnu et par timer staa paa glyt, at han kan fjerne sig sagte og bli fortrolig med sin skjæbne. Lad ham, den dødsdømte, dog faa endnu en eneste stund af lykkens ekstase. De dødsdømte faar jo gjerne alle ønsker opfyldte i de timer, der gaar lige forud for henrettelsen. Saa — lad dem ride ud sammen endnu en sidste gang. Lad ham faa ride en eneste tur til ved hendes side, hjælpe hende i sadlen, løfte hende ned igjen, og han vil gaa rolig bort og forsvinde fra hendes livs synskreds. — Hun betænker sig et sekund og opfylder saa bønnen.

De rider. — Snaksomme er de jo ikke netop. Hestene galoperer, landskabet driver forbi og tegner sig fast i hans sind. Og tankerne kommer og gaar — uafbrudt og uregelmæssigt — til hestenes trampen . . . . . Hans sind gjenvinder efterhaanden ligevægten. Herregud, hvem faar i denne verden alt, de ønsker og drømmer. De skuffes jo alle. Hvorfor saa ikke ogsaa han? Og han har dog faaet *noget.* Han drømte om et liv med hende; nu, *her rider de dog side om side!* Det er noget. Ja, et øieblik hvilte hun let mod hans bryst, da han hjalp hende i sadlen. En kan leve et liv paa et saadant øieblik.

„Havde jeg gjort dette eller hint, saa havde hun kanske elsket mig . . .? — Ja, men kanske havde hun ogsaa hadet mig. Nu rider vi dog her, hun og jeg.“

Alle higer og længes, men for hvem lykkes vel helt, hvad de vil? Skuffelsen har alle tilfælles. Betragt engang resultaterne af menneskenes stræben; sammenlign, hvad der forbliver ugjort af den oprindelige plan, med det lille, der bliver udført; hvad der opnaaes, med ungdommens haab! — *Mit* haab var hendes kjærlighed, — og her rider vi.

Plant et flag paa toppen af en menneskelig benhaug, og din vinding vil blive dit navn skaaret ind i en sten eller to. Min vinding er bedre med forlov.

Eller hvad mener du, digter? Du har hamret ud din hjerne til rim, og slidt ud dit liv i ord. Er du saa nu dit eget maal og ideal et skridt nærmere end vi, som aldrig har lavet et rim? — Syng da væk „Hvor herligt det er at ride“. Jeg for min del *rider*.

Og du store billedhugger? Saa det er din berømte Venus det der, — dit livs sum og mesterverk. Og ser du, at vi snur ryggen til for at beundre den lille bondejente, som med livets rødmende kinder tripper over bækken hist henne! Kan du være fornøiet, saa kan sandelig ogsaa jeg; thi vi rider dog, vi.

Og hvem ved igrunden, hvad der er bedst for os, — at skuffes eller at naa helt frem? Havde skjæbnen givet mig hende, — hvad saa? hvad saa *mere?* Saa havde jeg jo allerede faaet *det hele*. Og man maa dog have noget at se frem til, at haabe paa, saalænge man lever. Med alt opnaaet allerede

nu, vilde fremtiden blive en ørken. Prøv det, hvem der vil; jeg gyser ved tanken. Var jorden saa herlig, hvad skulde vi saa med en himmel. Men nu, nu er himlen og hun langt, langt oppe i det lokkende blaa, mens vi rider her, hun og jeg.

Og dog? — — Hun har ikke talt paa længe. Om det nu alligevel kunde ske! — — Om himlen blot var dette, at hun og jeg, evig unge, fik ride, ride bestandig side om side . . . . . .“

Ja, den hele sag er i det digt. Vi skuffes. De høieste maal naaes ikke. *Alt* vi drømmer, gaar ikke i opfyldelse, *som* vi drømmer det. Men *noget* kommer der dog ud af et ærligt livs stræben. Om ikke andet „saa rider vi dog“, og mindet derom kan hverken møl eller rust fortære. Det er ikke *alt*, men det *er stort*. Det synes bare lidet, naar vi maaler det med fortidens haab, med vore ønskers store veksler. Men maaler vi det i *sig selv*, saa er det *uendelig meget*. Alt „kommer an paa synspunktet“. Græd over skuffelsen, men glæd dig ogsaa over, hvad der bliver tilbage, hvad du virkelig *har opnaaet*. Havde vi bare det *psykologiske observatorium*, vilde det sikkert vise, at *det* ikke er saa lidet.

Vi drømmer om at bygge Babelstaarne; *bør* gjøre det, *maa* gjøre det, skal vi bygge *noget*; men vi faar være saa inderlig vel tilfreds, kan det bare, som Carlyle udtrykte sig, blive saa meget som et „hundehus“. Friktionen er umaadelig stor for mange af os. Der skal mægtige drømme til bare for at overvinde den og faa noget udrettet. Og glæden og velsignelsen ved at bygge et sligt lidet Carlylesk

„hundehus", det vil sige, yde selv det allerringeste bidrag til andres vel og lykke, er saa umaadelig, at det lønner sig trods alle skuffelser og al slid. Desuden, noget Babelstaarn bygger ingen. Men ved at hver mand gjør det, han kan og lever sit liv saa indholdsrigt og udadvendt som muligt, hæver vel efterhaanden det ene mulige Babelstaarn sig op ved alles samlede anstrængelser. Og *del* i værket faar ogsaa *vi*.

Endelig: Er det ikke godt, at noget hænger for høit; at livet *ikke tilfredsstiller, aldrig har tilfredsstillet helt*, aldrig har udtømt nogen sjæl? — Man maa jo have noget at leve for, saalænge livet varer, noget at sigte mod, stræbe efter, drømme om — og have selv et haab til at dø med. Men gav livet her alt, som Browning siger, saa forsvandt jo det haab, der som et veivisende skilt peger videre frem *over* døden. „Nu er himlen og hun langt borte." Jorden giver meget; men *mere er lovet*. Skuffelsen er bare henstand. Friktion, siger mekaniken, er til syvende og sidst slet ikke kraft*tab*; men blot en del af kraften, der har taget andre veie til maalet. Saa skuffelsen bliver tilsidst blot en af de mange ting, der vidner om, at livet er længere og større, end vort syn kan maale.

Folk bliver ikke gamle.

Jeg er kommet til det resultat, at folk aldrig blir gamle. Det er en feiltagelse at tro det, bare overtro, eller en af de barndommens og ungdommens illusioner, der svinder for aarenes erfaring. Der eksisterer ikke noget saadant som at blive „gammel", — behøver ikke at gjøre det i hvert fald og gjør det heller ikke under normale livsforhold. Det er med „gamle" folk som med den horisont, vi jager; vi kan aldrig naa dem; naar vi kommer did, hvor vi mente, vi saa dem, finder vi bare unge folk som os selv. De „gamle" er altid langt foran os, langt væk, — en illusion. De eksisterer slet ikke; ikke mere end nisser og drauge.

Naturligvis er der folk med rynker i ansigtet og folk, som har faaet lidt stive ben af at bruge dem i en lang række af aar, folk, som ifølge kirkebogen har færdedes ganske længe her paa vor lille, hyggelige jord; men at derfor menneskene *selv* er blevet forandret, er blevet noget nyt og rart og kjedeligt noget, som man kalder „gammel", det er ubetinget en feiltagelse. Menneskene forandres svært lidet med aarene, — uden rent fysisk. De faar en del

færre tænder og en del færre haar kanske, men det er det hele. Aandelig talt er der eller behøver der ingen forandring at være. Det vil sige, de lærer jo en del, faar værdifuld erfaring, og under normale forhold uddybes baade hjerte og sind, fyldes det første med ømhed og medfølelse og det sidste med forstaaelse og viden; men det er jo ogsaa igrunden blot ydre forandringer. Selve kjærnen, selve mennesket, personligheden, hjertet, sjælen forbliver uforandret under alt dette, og altid „ung“, aldrig „gammel“. „Barnet“ bliver altid siddende igjen „i vor sjæl“, — udryddes aldrig. Det ler ud af hvert øie. Det er det, som gjør livet muligt her i verden, gjør det vakkert. Det er den virkelige, den dybeste personlighed i os alle. Jo bedre vi kjender en mand, desto yngre synes han os, desto yngre finder vi ham at være, til vi inderst inde og dybest nede i ham møder „barnet“. Og ilde gaar det og stygt bliver det, hvor ei det raad, Bjørnson giver i sit vakre digt, bliver fulgt:

Den største mand paa jorden
maa pleie barnet i sit bryst
og lytte selv i torden,
til, hvad der hviskes tyst.
Hvor tit en kjæmpe faldt med skam,
det barnet var som reiste ham.
Om dette ogsaa slaar sig,
det staar sig.

Alt stort, af tanken fundet,
i barne-glæde frem det skjød;
alt stærkt, af godt oprundet,
det barnets røst adlød.

Hvad skjønt som glimt i sjælen steg.
gav barnet i sin uskylds-leg; —
al verdens kløgt er siden
for liden.

Det er bare for den unge, at der findes „gamle“ folk, blot saalænge vi er under tyve, at vi kan indbilde os, at der er nogen væsensforskjel mellem os tyveaarige og den sekstiaarige. Den sidste ser os da saa værdig, stiv og tør ud. Men naar vi saa selv kommer op i aarene, opdager vi til vor forbauselse, at den sekstiaarige fremdeles er en — aandelig talt — sprættende glad, livlig ungdom, rent barnlig ofte.

Jeg husker endnu tydelig de dage, da det først gik op for mig, at der sidder en ung, romantisk, livsglad, sværmelysten pige inde i „gamle“ koner paa seksti, sytti og otti. Jeg kjendte blandt andre meget godt en saadan livlig, ung pige paa mellem sytti og otti. Vi har saagar været ude i skoven og plukket vaarblomster sammen og byttet alleslags rare drømme. Hun er et af de „yngste“, livligste, friskest voksende mennesker, jeg for min del nogensinde har kjendt, — lidt vel ungdommelig-sværmende kanske. Hun havde forresten en fem, seks vakre og næsten lige saa „unge“ børn, og hendes mand var ikke stort ældre; men han havde slidt mere paa den legemlige udrustning, saa han var lidt stivere i benene end hun, dog ikke værre end at han syntes godt om at klatre op et fjeld for at nyde udsigten. — En sønnedatter var i grunden den ældste i familien; men jeg tror nok, hun vokser sig yngre med

aarene. Hun havde anlæg i den retning. Ingen kan jo gjøre for, at man bliver født gammel; men dør man ikke ung, er det for en væsentlig del ens egen skyld.

Jeg gjorde denne vigtige opdagelse paa den vis, at det en dag pludselig slog mig, at de mennesker, som jeg hele tiden havde gaaet og tænkt paa som ganske unge mennesker, unge piger og mænd, — tildels rent blottende unge, uskyldige stakler, som man matte tage sig af og lede og raade, var allesammen folk paa 30, 40 og 50.

Det var især den kvindelige del af befolkningen, som forekom mig at forblive lige ung bestandig. Siden har jeg dog fundet, at der er liden forskjel i saa henseende, ja at mænd udviser en bestemt tendens til at *vokse sig unge,* at under normale (det vil sige gode, lyse, rummelige) livsvilkaar er en mand mere romantisk og sværmende, mere ideelt anlagt og mere ungdommeligt lys af sind, naar han er mellem 40 og 50, end han er i tyveaarene.

Jeg har endnu aldrig seet en „ung" mand græde af glæde og begeistring over en tanke eller af længsel mod et ideal; men jeg *har* seet mænd (energiske yankee-forretningsmænd) med graasprængt haar gjøre det. —

Jeg tror *aldeles ikke,* at ungdomsaarene er de bedste. Det er en dum og grundig feiltagelse, at det saa skulde være. De har sine gode sider, bevares. De er slet ikke saa ilde. De er overmaade vakre og deilige. Men de er intet mod, hvad der

kommer efter. Og rent absurd og stridende mod alle kjendsgjerninger er nu den gamle teori, at de unge har mest idealisme, romantik, finfølelse, sindsfriskhed, sværmende evne, evne til hengivelse og selvopofrelse. Det er aldeles ikke saa. Tvertom, uden at ville fornærme de unge (som jo heldigvis for dem bliver „ældre“ for hvert aar, der gaar), mener jeg, at det netop er saa, at ungdommen gjerne er lidt haard, ufølsom, lidt grusom endogsaa. Den mangler den dybere medfølelse, den ømmere medlidenheds evne, fordi den ikke har erfaret sorg, tab og lidelse, — livsbølgerne har ikke endnu brudt over den; den ved ikke, hvad ondt er, hvor forfærdelig smerten er, og den forstaar ikke vor indviklede menneskelige natur. Derfor bliver ofte dens velmente ord saarende og dens sympati som en sløv kniv i saaret. Og endog dens romantik og idealisme er lidt vel grovkornet og enkel, — overfladisk desuden. Den forsvinder saa let. Den har ikke slaaet rødder i det hele væsen. Den er bare arvegods fra fædrene, ingen egen vinding. — Det hele sind er jo enklere, grundere. Livet uddyber det, mangfoldiggjør det, forfiner det, mildner og modner det. Forstaaelsen bliver saa langt større, og sympati og følelse derfor dybere og vældigere. Den ældre mand kan ikke sværme for en abstrakt teori eller en matematisk formel saa let som den unge; men vis ham engang en idé, der staar i forbindelse med kjød og blod og lover at løfte vor virkelighed et trin høiere, og glædestaarerne kommer, og han er med med mandens hele kraft og udholdenhed. Han brøler ikke hurra, men han vender sine lommer, sætter

skulderen til og giver uden bram og uden ord sit blod om fornødent. Giv mig de „ældres“ stille, seige begeistring, hvor det gjelder at fremme en sag! — Og lad, som sagt, ikke de unge fornærmes. *De* bliver ogsaa „ældre“ og dermed forhaabentlig endnu bedre mennesker en dag.

Den unges uskyldige uforstaaende grusomhed og mangel paa sympati kan ofte virke rent overraskende. Jeg har seet snille, varmhjertede, udmerkede tyveaarige piger af pur uvidenhed og uforstand rispe som med skrabejern i blødende saar. — Ofrene var „ældre“ folk, som derfor *forstod* og tilgav, som gjorde kjæmpemæssige anstrængelser for ikke at lade de unge se, hvor meget ondt de i sin uvidenhed gjorde. Og alligevel gik vistnok disse unge om og næsten saa ned paa sine ældre ofre, beklaged dem, fordi de var „gamle“ og mente, at det kun er i ungdommen, det menneskelige følelsesvæld flyder varmt og rigt! — Det være deres trøst, at de „ældre“ formodentlig gjorde ligedan, da de var unge. Vi er ikke bedre i ungdommen nogen af os. Men vi vokser ud af det, som sagt.

Følelsesvældet — ja. Det er utvilsomt det, der bestemmer livets rigdom, varme, skjønhed og lykke. Alt andet er blot til for at rense og lede det. Og lige utvilsomt er det, at følelsesvældet er grundest i ungdommen og uddybes og fortættes med aarene. Vi er tykhudede i ungdommen, tykhudede og blinde. Vi farer gjennem Guds skjønhedsflammende verden uden at se, uden at ænse, uden at forstaa, uden at føle. I videre grad da. Vi ser saa lidet, — blot

overfladen af ting. Thi vi ser aldrig mere i noget, end vi har evne til at se, udvikling og sjæl til at se. Og den unges sind er naturligvis temmelig tomt. Der er ingen dybe erfaringer der, som aabner dør paa dør *indover* i sjælen og fylder den med indsigt, med forstaaelse og med seende evne. — Prøv det! Gaa did, du var, da du var tyve, nu du er tredive, og du vil se tusen ting, du ikke før anet og se dybere i alt. Det, som før var en stenknaus, vil nu være et Guds herlige maleri. Det, du før ikke ænsede, vil nu varme din sjæl som det rigeste solskin og tø taarernes kilder op. Gaa ti aar senere endda, og blikket vil synke endnu dybere, omfatte mere, og sjælen fyldes med endnu mere varme og velbehag. „Hvilken periode af livet, holder De for den vakreste og bedste?“ spurgte nogen den amerikanske dr. Channing. „Det syttiende aar,“ var svaret. Han *var* netop sytti. — Jeg for min del tror saadanne folk har talt sandt. Jeg har ingen tro paa dette, at livet er en jevn nedgang efter det tyvende eller tredivte aar, — hverken for kvinder eller mænd. Det vil sige, jeg ved naturligvis meget godt, at det *ofte er saa*; men da er det vor egen skyld eller samfundsforholdenes skyld. Det er ikke det naturlige, det normale. Det naturlige er, at menneskene bedres, som de ældes, uddybes og vokser med aarene og naar sin største udvikling her dagen før døden. Og — med forlov — holder jeg for min del dette ikke bare som abstrakt teori og blind tro, men netop som frugt af iagttagelse. Jeg har fundet, at jo mere livsforholdene nærmer sig det naturlige og normale, det vil sige jo mere det bedres, jo lysere og friere

de bliver, desto mere arter livet sig som jevn og ustanselig *vækst*. Jeg har *seet det*, gudskelov. Og hvad man har seet, falder det let at tro.

Jo trangere *forholdene* er, desto før naaes den grænse i livet, da flertallet af mennesker begynder at gaa nedad bakke. I mahomedanske lande og blandt vilde og halvvilde folkeslag, hvor kvindernes liv begrænses af haremets eller teltets vægge, og hvor det henløber i idéløst slid eller i en sanselig ofren til mandens begjær, der er kvinderne „gamle“, naar de er tredive, og endog før de er tredive. Paa den anden side har jeg, som sagt, i sjelden lyse og rummelige samfundsforhold mødt kvinder, som var unge af hjerte og sind i sytti- ottiaars alderen, og under samme forhold er det *en kjendsgjerning*, at endog den ydre, fysiske skjønhed holder sig umindsket til langt op i aarene og sjelden helt forsvinder. Sekstiaarige koner kan være meget vakre endnu og se ganske unge og friske ud, trods hvidt silkeglinsende haar.

Og hvor mandens liv blot er *slid*, uden aandeligt liv, uden høiere, renere glæder, bliver han ogsaa snart gammel, — virkelig gammel. Der taber han ikke blot haar og tænder, men ogsaa hjertelag og sindsfriskhed. Der bliver han mere skeptisk og kynisk med aarene, mere egenkjærlig og trangbrystet. Der skrumper og synker sjælen sammen samtidig med legemet. Men jo rummeligere og lysere *forholdene* bliver, desto længer ud i livet rykker den grænse, da han ophører at vokse og begynder at blive „gammel“. Vil nogen negte, at det er saa? Kan ikke enhver derom let overbevise sig, blot ved

at iagttage forholdene inden forskjellige samfundsklasser og under forskjellige livsbetingelser?

Gjør nu forholdene *endnu* rummeligere, naturligere, friere, lysere, gunstigere, og grænsen vil stadig rykke længer ud, — fra tredive til firti, fra firti til femti, fra femti til seksti, fra seksti til sytti, o. s. v., til ideale, det vil sige helt naturlige og normale livsforhold giver os et liv, der betyder det samme som vækst indtil dødens komme.

Det er overdreven slid, kamp, bitterhed, forkuethed, ængstelser (ikke arbeide og livets *naturlige* sorger og skuffelser) og ikke aar, der „ælder" os aandelig talt. Og selv de *kan* overvindes. Om hundre aar vil folk danse, naar de er otti, og eie al den sindets ungdom, der følger danselysten og danseevnen.

Det er en af de sørgelige ting i verden, som den er, at vi saa ofte ser alderen ødelægge en mand. Der er jo dem, der vokser sig sneversynte og sneverhjertede, tørre og mistroiske med aarene. Al følelse, al tro i dem tørrer ind. De bliver mere og mere materieltsindede. Og deres hvide haar danner ingen ærens krone, men ofte heller et gravmæle over en udslukt sjæl, en ødelagt personlighed.

Desværre saa er det ofte. Men saa *behøver* det altsaa ikke at være. Det er unaturligt. Isteden skulde hjerte og sjæl *vokse* med aarene, syn og følelse vandre videre og videre, sindet bliver mere og mere ideelt, aandeligt; personligheden, sjælen vokse sig større og mægtigere, som det legemlige hylster ældedes og aftog i styrke. Og saa *er* det altsaa ofte, — oftere, desto friere og naturligere

livsforholdene er. Jeg har en god ven over sytti, som visselig er ligesaa ung paa sind og hjerte som nogen ung student, men ungdommen har faaet en større personlighed, en fastere karakter, en større aand og forstaaelse at have sin bolig i. Og jeg fulgte til graven en mand, som var henved otti. Han var begyndt at ryste stygt og faldt legemlig svært (og pludselig) sammen de sidste par aar. Hukommelsen svigtet ogsaa, og hjernemaskineriet gik tungt og knirkende. Men *ung* var han ligevel som en tyveaaring. Det tog ham lang tid at faa *udtrykt* sine tanker og følelser paa det sidste, og derfor prøvede han helst ikke paa det; men hans sjæl hilste dagens lys og glædede sig ved alt, verden eied af vakkert og deiligt, lige saa fuldt som i „ungdommens vaar". Hans haand var altid aaben, og hans hjerte altfor ømt, og der fandtes ei det ord eller den tanke, der stiled mod hvad der syntes ham *vakkert,* paa hvis seir han ikke troede absolut og blindt, og for hvilken han ikke vilde givet al den rest af kraft, hans legeme eiede, med glæde og med taknemmelighed.

Det er bare overtro og uvidenhed det, at folk bliver „gamle". Spørg Gladstone med sine 85 aar! Spørg den engelske teolog dr. Martineau, der med sine *nitti* skriver det skarpeste og vægtigste indlæg om Balfours nye, merkelige bog, og forøvrigt holder de store tidsskrifter à jour med indgaaende kritik over alt nyt paa teologiens og filosofiens omraader.

Nei, er man ikke født gammel, saa er det ikke saa let endda at blive det.

Enhver sig selv nærmest.

Det synes at være en noksaa almindelig tro det, at paa bunden er de allerfleste mennesker fulde af alskens uhumskhed. De er bare som kalkede grave allesammen, gilde nok at se til udenfra — i selskabslivet —, men *raadne* inderst inde. „Hver er dog sig selv nærmest“, heder det. „Hvem ofrer vel egen lykke for en andens, egen fornøielse engang for en andens, egen fred og ro for en andens; hvem gjør ret, alene fordi det er ret, og fordi han holder af det rette . . . . . ? Ekkoet alene svarer: „*hvem?*“

Løgn og sludder alt sammen. Usle og egoistiske mennesker er der vist nok af; feil og mangler klæber ved de bedste, — gider man lede efter *dem*, finder man dem altid (selv solen har jo sine mørke pletter; men den skinner nu alligevel); og egoismen seirer kun altfor ofte selv i de ædleste; men saa er paa den anden side verden fuld af de prægtigste karakterer, opofrende, varmhjertede folk, for hvem *jeg'et* ikke kommer først, men aller sidst; og samtidig er der selv i de usleste en eller anden dyb, ædel streng, der tør overraske os ved sin fuldto-

nende klang, evner vi bare at række ned til den og anslaa den. Det er dog det *gode,* der ligger dybest i menneskene; hjertet er godt. Det onde og usle hører bare de ydre lag til.

Lad os vise menneskene retfærdighed. Er der uslinger nok i verden, svage og daarlige karakterer, saa er den ogsaa yrfuld af mænd og kvinder, der *fortjener* al den velsignelse, nogen himmel kan skaffe dem, yrfuld af folk, hvis navne burde være i alle kirkers helgenkalendere, mod hvis liv og gjerninger historiens heltes og martyrers blegner. For de i sandhed største ting øves nu oftest i det smaa. De største seire — seire over egenkjærlighed og lavhed — vindes inden fire vægge, hvor ingen ser og ingen hører, hvor ingen kanonsalver forkynder dem og ingen laurbærkranse overrækkes. Det er nu ikke altid saa rigtig stort det store; det er saa ofte angivelserne, omstændighederne, der kaster glans over de historiske helteskikkelser. Skilt fra alt det tilfældige i deres liv og al deres gode lykke ser de ofte noksaa smaa og ynkelige ud. Men ofte er det paa den anden side saa vidunderlig stort det smaa og det dagligdagse. Et af de største mennesker, jeg har kjendt fra liv eller bøger, var en fattig bondekone, hvis navn aldrig gik videre end det herred, hun levede i. Men jeg vilde nu tage hatten af langt dybere og ærbødigere for hende end for Bismarck eller Caprivi og større og bedre folk end dem.

Gud ske lov, jeg har da selv kjendt nogle snes mennesker, for hvem St. Peter nok vil vide at gjøre skyldig honnør, naar de kommer til himlens port.

— „Egoister?“ — Der lyser ud af erindringen mænd og kvinder, jeg har kjendt, som har givet livet hen — ikke i et øiebliks martyrrus, men en hel livstid lang — for at øge forældres, søskendes, mænds, børns, hustruers lykke og vel her i livet. Tuseners tusener af slige er der i hvert land. Og det er sligt, jeg kalder det *største* — at give livet hen — ofre det sagte, stilt, gradvis, taalmodig og villig — for andre.

Kanske har jeg været merkelig heldig i mit liv, og kanske gaar det ikke an at drage nogen almenslutning fra mine egne oplevelser. Men paa kryds og tvers har jeg nu i en temmelig lang række af aar flakket om i verden, en fremmed blandt fremmede, blandt alle klasser, blandt eventyrere, jernbanearbeidere og *cowboys* i det amerikanske vesten, har ligget i telt med dem i maanedsvis, har været i guldgraverleire og i byer, hvor omtrent den hele befolkning udgjordes af lykkesøgende guldgravere, har sovet i godsvogne sat af paa et sidespor ude i skov og ødemark i sydstaternes negerdistrikter, har mødt og kjendt en god slump mennesker paa disse vandringer. Overalt har jeg fundet menneskene, i det store hele, især naar man lærte dem lidt at kjende, snille og bra, godhjertede og noksaa opofrende. Og jo bedre jeg har kjendt dem, des bedre har jeg fundet dem. Jeg har ikke mødt mere end 2—3 mennesker, som jeg vilde kalde *slette*, som syntes at finde glæde i at gjøre ondt. Den ene af dem var en uvidende og derfor helt undskyldelig neger, — og der var nu meget godt i ham med.

Og den anden og den tredie tør jeg tage feil af. Deres handlemaade lader sig kanske forklare paa en maade, der fritager dem for al dadel. — Overalt har jeg fundet *godt* paa bunden af menneskene. Alle har de havt strenge i sit indre, der lod sig anslaa af alt stort og ædelt.

Jeg kommer til at huske paa en erfaring, der paa mig gjorde et noksaa dybt indtryk. — Jeg laa oppe i klippebjergene i det nordvestlige Amerika paa jernbaneopmaaling. Vi boede i telte naturligvis. En aften kom vi hjem efter at have vandret 6—7 engelske mil fra vort arbeidssted i en øsende regn. Regnkapper havde vi ikke med os. Det var vinter, saa regnen og veiret var baade surt og koldt. Vi kom hjem aldeles gjennembløde, fik skiftet og spist, hængte saa vore vaade klæder om den lille koniske blikovn i teltet og fyrte paa. Som vanligt samledes en 7—8 stykker af os i kontorteltet, der ogsaa tjenestgjorde som sovetelt for tre af os. Efter amerikansk skik existerte der ingen klassedeling. Foruden ingeniørerne var der i selskabet vor kok, en kjører og et par andre af „folkene". Temmelig vilde eventyrlystne krabater var de alle. En af dem havde streifet om i aarevis som jæger og *cowboy*. Men jeg kjendte dem allerede godt nok til at vide, at de alle, trods vildskab og raahed var de mest varmhjertede, opofrende kammerater, en kunde ønske sig, rede til at slænge livet hen hvad time som helst for ven eller for en sag, der havde vundet deres hjerte.

Det var en noksaa trist kveld. Regnen vedblev

at falde som en fos, uafbrudt, uafladelig. Telttaget var vaadt, og det dryppede paa os overalt; det rislede uafladelig paa ovnen af faldende vanddraaber. Grunden (vi havde et tyndt lag granbar spredt over den som gulv) begyndte at blive sølet og bløt inde i teltet. Jeg tog et halvt dusin stearinlys (den eneste belysning, vi havde, — uden stager naturligvis), tændte dem og stak et par fast paa tegnebordet, resten paa kasser og fliser rundt om i teltet. Lyst skulde der da være i det mindste. Vore vaade, ikke overvættes rene klæder dampede bag ovnen. Teltet fyldtes snart af tobaksrøg fra et halvt dusin piber. Folkene strakte sig hen, nogle i køierne, der bestod af en del uldtæpper spredt over lidt granbar og oljet klæde paa det bløde, fugtige gulv; et par tog vore eneste feltstole i besiddelse, og jeg fandt mig en tom lyskasse at sidde paa og brugte den ene teltpæl til ryggestød.

Naturligt nok tog samtalen den kveld en trist vending. Den dreiede sig om livets elendighed og verdens daarlighed i sin almindelighed og om deres særlige uudholdelighed der og da. De ønskede sig „hjemme“, — det vil sige didhen, hvorfra flere af dem havde *rømt* for et halvt snes aar siden og mere. En begyndte at fortælle om en søster, hvor ubegribelig snil hun var, hvor hjertensgod; han sad op i køien og glemte at røge i sin ivrighed, medens han gav os exempler paa hendes godhed, til det blev umuligt andet end at holde af den søster. *Det* mindede en anden om en ældre broder, hvor prægtig de to havde havt det sammen, og hvordan broderen havde rent ofret sig for ham, engang han laa syg

nede i Ny Mexiko. En tredie — vor kok —, der sjelden talte, men kunde synge og spille guitar aldeles storartet — for „vore forhold“ derude —, begyndte at fortælle om sin moder og en hel del smaasøskende over i det nordlige England; men det gik snart i vranglaas for ham, hvorpaa han greb guitaren, slog strengene an og sang og spillede os en gammel hjemve-melodi.

Saa drev samtalen videre, — ind paa spørgsmaalet om, hvad det dog i grunden betød, og hvad mening der var i alt dette, — i liv og arbeide. *Hvorfor* alt dette stræv og al denne slid dag ud og dag ind? *Hvorfor* gaa her og skaffe sig en livsvarig rheumatisme paa halsen? Hvorfor leve et sligt hundeliv i vilde udmarken? . . . . . *Penge,* — ja vist betaler det sig noksaa godt, skjønt ikke nok for et sligt forbistret liv; men hvad skal en saa med de pengene? Blive rig? Bah!

Nei, i grunden var det ikke værd at leve, mente de. Det var bare slid og skuffelse. Den glæde og fornøielse man fik, den varede nu ikke længe, og temmelig *grund* var den. Hvor lidet var der ikke f. ex., som en nu kunde ligge der og se tilbage paa i 30—40 aars liv med ren tilfredsstillelse! Hvor faa øieblikke der stod i erindringen helt lyse og blanke! Der var ikke andet, mente en, end to, tre rigtig glade stunder i vennelag . . . . og saa — og aller bedst de gamle, gamle dage i hjemmet . . . . og saa var der kanske nogle faa øieblikke i kjærligheds lys.

— „Men nei, det, jeg helst ser tilbage paa,“ sagde han, „det, jeg ikke vilde miste ud af mit liv for al verdens guld og rigdom, det er mindet om den dag,

jeg havde tjent sammen mine første 10 dollars og kom hjem til mor med dem. Det var smaat stel hjemme den gang. Mor var enke og havde slidt haardt. Jeg havde gaaet og længtes efter at kunne hjælpe til lidt, og saa var anledningen kommen tilslut. Og der stod jeg da endelig og kunde give mor 10-dollarseddelen . . . . Jeg ser hende endnu . . . . Det *var* ren lykke det . . . . Den som bare havde *mange* slige minder! *Det er det bedste*".

Der faldt for en stund over alle en taushed, som betød et hjerteligere samtykke, end nogen evnede at udtrykke i ord.

„Jeg skal sige dere," sagde en, „hvad der gjør livet værd at leve. Og det er det eneste, som giver det værd og sætter glæde og fart i det. Og det er, fordi vi mangler *det*, at vi ligger her og syter og klager". — Jo det var da, at man maatte have noget *udenfor sig selv* at leve for, nogen eller noget at slide og stræve for. Bare at arbeide og leve for sig selv („være sig selv nok"), for egen fornøielse eller tilfredsstillelse, det blev bedrøveligt i længden. Levet *slig* var ikke livet værd at leve. Men at vide, at ens stræv kom andre tilgode, at hvert kraftigt arbeidstag, en tog, øgede glæden i et hjem, bragte en liden kvindes hjerte til at banke af fryd, lyste op i nogle barneansigter, eller lettede en gammel mors sidste dage, — det gav livet *værd* det, uendeligt værd. En kan le af storm og slud og flom, naar en lever slig. Det giver varme det. — Eller var en ikke saa heldig at have hjem og familie at leve for — og selv om en havde det —, saa gjaldt det endda om at faa ens liv knyttet med hjælpsomhedens

og kjærlighedens baand til naboers og medmenneskers. Kort sagt: en maa have sit maal udenfor sig selv, leve for at være til nytte og hjælp her i verden. Ellers bliver livet elendigt fuskeri, værdiløs humbug. Ens eget liv maa med andre ord være som et eneste villigt offer for andres vel; da først falder der velsignelse og lys og glæde over ens eget liv. Det er den store verdenslov for os mennesker.

Og en for en tiltraadte de alle, fuldt ud og støttet paa egen erfaring, den mening og det livssyn. Saa vidste og følte de det at være. Og det var, hvad de dybest *vilde*. Svarte ikke deres ydre og virkelige liv dertil, saa var det evne, kraft, hjælp, støtte og anledning, det skortede paa. Men den gode vilje, det rette hjertelag var der. Det var det inderste og dybeste i dem, som havde talt. — Selvopholdelsesdriften var ikke for dem den almægtige kraft, det enestaaende motiv i det menneskelige liv, som enkelte filosofer vil have det til. Ved siden af den virker, mente de, *selvopofrelsesdriften* eller *kjærligheden*, hvis natur og glæde det er at give og ofre. Og den er den største og den mægtigste.

Storheden.

Vi taler saa let om „storhed“ og ser og mener i almindelighed blot den intellektuelle. Den moralske storhed har saa lidet værd iblandt os. Vi bebeundrer en mands evne til at træde rim paa tanker, slaa vellyd og musik ud af ord, vi tilgiver en slig mand alskens moralsk daarlighed og uselhed, glemmer saa let, at der ikke findes kraft i hans sjæl, at han er forfængelig, smaalig, selvtilbedende, svag, medens vi slet ikke gaar ud af vor vei for at beundre den mand, der forstaar at slaa lys og velklang ud af livet omkring sig, der har et hjertelag, der strækker sig til alle, han taler med, og paa hvis ord og karakter vi kan stole til enhver tid og under alle forhold. Dog er der vel ogsaa lidt storhed i det sidste. Og en mand af det slags er vel ogsaa agtelse værd og kan vel hjælpe til at styre land og rige ligesaa fuldt som den karaktersvage rimmager eller tankesmed.

Geni og personlig ynkelighed gaar ofte sammen, og ganske middelmaadig begavelse forenes ofte med en nobel og i sandhed „stor“ karakter.

Geniet er jo i grunden blot noget, der tilfældigvis tilhører manden. Det er ikke ham selv. Det er en gave, han har faaet. Det kan ofte have ligesaa liden reel forbindelse med hans personlighed som hans formuestilstand eller klædedragt.

Afklæd ham denne tilfældige begavelse, og vi faar se, om han er saa meget større *mand* end de fleste iblandt os. Afklæd ham den, og først da faar vi se, hvad han virkelig *er*, og hvad agtelse han er værd. Begavelsen er ikke *hans* fortjeneste; den er en heldig skjebnes gave. Saa lidt som jeg agter en mand mere, blot fordi han har arvet en formue, saa lidet agter jeg en mand mere, blot fordi han har arvet eller er født med geni eller særlig begavelse. Begavelsen bøier jeg mig for. Den er ikke *hans*, men en *Andens*. Manden selv agter jeg blot for, hvad han som mand og menneske er. Geniet er blot hans kongelige purpurkaabe, hans krone — givet ham af Guds naade. Jeg respekterer dem, bøier mig for dem, men ikke for manden under dem, med mindre han som *mand* er agtelse og beundring værd. Jeg finder den selvopofrende, varmhjertede skopudser mere agtelse værd end det selvtilbedende, hovmodige, kolde menneske, der tilfældigvis er blevet født med geniets krone og kongekaabe.

Genierne har sin egen moral, heder det. De kan gjøre, hvad der er os forbudt. De er ikke bundne af de 10 bud. De kan stjæle, røve, plyndre, myrde, saa meget de vil. Geniet undskylder alt, berettiger til alt. Saalænge forbrydelse og synd er nødvendig for deres udvikling, saa er alt vel og alt dem tilladt. De kan trampe andres lykke under fød

der, de kan knuse hjerter og fordærve sjæle, saa meget de vil; de knuste hjerter og ødelagte sjæle burde takke det store geni, fordi det var saa naadigt at gjøre brug af dem, at knuse og ødelægge dem. „Det var en pligt for Goethe at sætte alle andre hensyn tilside for hensynet til sin kunst. Det havde ikke været nogen vinding, om Rafael havde ført et ærbart liv. Kunstnerens lovbrydende uregelmæssighed kan være en høiere moral"*).

Fy da! — Bevare os for en slig „høiere moral"! En pligt for Goethe at sætte hensyn til medmennesker til side for sin kunst, hensyn til ære, kjærlighed, barmhjertighed, medlidenhed! Aa nei. Snarere er det vel saa, at *geniet forpligter*, og at vi har ret til at fordre mere, fordre større nobelhed i opførsel, større hensyntagen til andres, selv til de mindstes vel, større ømhed hos dem, hvis aand er klarere end andres. Der er blot én moral, og den gjælder for alle. Det er den lov, der hersker over den menneskelige verden som tyngdens lov over materien. Og dens opfyldelse er kjærlighed, den ømme hensyntagen til andres vel, liv og følelser, den stadige opofren af eget bedste for andres, den stadige tjenen og hjælpsomhed. Den er størst, der elsker mest. Og den kunstner, der ikke, naar det gjælder en andens vel eller lykke, staar rede til at ofre endog sin kunst, er som menneske mindre end den moder, der for sit barns lykke vil give livet hen hvad tid som helst. Han har tabt retten til at tale til os med den høieste autoritet. „Det elskende,

---

*) Ernest Renan ifølge G. Brandes i «Tilskueren».

varme hjerte“, sagde Carlyle, „er ogsaa det mest klartseende. Visdom er blot en anden form af kjærlighed“. Og dybere sandheder tør den øine, der intet geni eier, men har lært at sætte sig selv til side for andres vel, end den, som med den høieste begavelse dog ikke er kommen længer i menneskelig og aandelig udvikling, end at han hensynsløst tramper sin vei frem gjennem livet over andres ødelagte lykke og saarede følelser.

Kjærlighed er størst, og beskedenhed er ikke den mindste af de dyder, der klæder selv det store geni saa overordentlig godt.

Ønsker til lykke.

„Den største ting i verden", siger Henry Drummond, „er kjærlighed". Og det kan han nok trygt sige. Nogen ny iagttagelse er det jo heller ikke. — Der er mange ting, vi kan klare os foruden; men uden den bliver livet temmelig haardt og slidende i hvert fald og karakteren gjerne kantet, skarp og bitter.

Jeg taler ikke her om ordet og tingen i den engere betydning af kjærlighed mellem mand og kvinde, men om alle dens former af simpel velvilje og venlighed.

„Ønsk mig godt!" — ønsk mig held og

heder det i et vakkert digt af Robert Browning. Det er digtet *Saulus,* hvor den unge Davids indflydelse over den af mismodets djævle besatte jødekonge bliver skildret. Det er Abner, Sauls feltherre, der udtaler ordene, da den unge, friske, varmhjertede gut kommer som et pust ud fra naturens sundhed og kraft til den af mørkets aand trykkede kongeleir. „Kys mig og ønsk mig held og alt hvad

godt er!" siger den ogsaa af mismodet berørte feltherre til den af glæde og sundhed og velvilje straalende gut.

Ønsk os lykke og alt godt! — „Jo, det har rigtig ogsaa noget at sige", vil kanske mange tænke; „det hjælper vist svært meget, hvad folk „ønsker" os for noget; det fylder nok ingen pung og ændrer ingen kjendsgjerninger. Ønsker er billige ting, en øre tusenet er høi pris for dem. Thi der er da vel ingen i vor tid, der tror, at lykken kommer snarere, fordi en anden ønsker os den?"

Jo, jeg i det mindste tror det.

Men saa forstaar jeg rigtignok med gode „ønsker" noget andet og meget mere end blotte ord eller den luftstrøm fra lungerne, hvoraf ordene formes. *Deri* ligger vist ingen velsignende magt. Ordene alene er visselig ikke værd en øre pr. tusen. Og det var neppe heller om den slags „ønsker til lykke", Abner bad den varmhjertede, livsglade gut. Der var mere, han vilde, og mere han haabed at faa. Det var ikke et pust af luft fra lungerne og en remse af ord, men et pust af ægte medmenneskelig velvilje ud fra en lys, glad naturs varme hjerte. Det var velviljen, han hungred efter og bad hyrdegutten om, — en smule menneskelig kjærlighed bare. Og ingen tigger er saa at beklage som den, der af hjertesult drives fra dør til dør og fra sjæl til sjæl for at bede om de mindste smuler af — menneskelig sympati og kjærlighed. Og der er mange slige.

Det er i den art „ønsker til lykke“, at jeg mener der ligger magt, — i ønskerne blot som de naturlige, egte udtryk for sympati og varm velvilje. Ikke saa at ønskerne selv bringer os det guld og de grønne skove, som de kanske lover; men kun saa, at de lægger velviljens, sympatiens, kjærlighedens rige, varmende, solfyldte luft om en og gjør livet hundrefold lettere og kraften i vort eget bryst tifold større, saa at vi ogsaa derfor, — takket være dem — arbeider med fordoblet vilje og styrke og kanske derved selv bringer ønskerne til at gaa i opfyldelse.

„Han var for stærk. Der stod kvinder bag ham“, heder det hos Ibsen om Per Gynt, da selve den store bøigen ikke faar bugt med ham. Sætningen vilde have udtrykt lige saa stor en sandhed, om den havde lydt: „Mænd og kvinders velvilje, kjærlighed og gode ønsker stod bag ham“.

Aa jo, der er magt i følelsen af at omringes af velvilje, at ledsages af andres oprigtige og fra hjertet kommende gode ønsker. Den bærer en op; den gjør let, hvad ellers falder tungt; den gjør lyst, hvor der ellers var mørkt; den er redning, naar alt andet glipper; den varmer om en og giver en hjemmefølelse, hvorhelst en gaar.

„Giv mig Eders bønner“, sagde de gamle, „bed for mig!“ Og de gik ud i verden sterke og ved godt mod i følelsen af at ledsages af venners bønner som af hærskarer af beskyttende engle. Vi skal ikke her drøfte bønnens natur og magt, men selv den, der ikke tillægger den mere magt end det „gode

ønske", maa i hvert fald tillægge den *saa* meget, — og *det* er *meget*. Følelsen af at ledsages af andres bønner betød i hvert fald følelsen af at ledsages og omringes af varm, bærende, støttende menneskekjærlighed. Og i *den* følelse alene ligger der en umaadelig magt. Sterk maa visselig alene af *den* grund Paulus f. ex. have følt sig, sterk som hundre løver, naar han drog ud paa nye sandhedstogter ledsaget af sine smaa kirkeplantningers „bønner", — et helt regiments hengivenhed, kjærlighed og støttende sympati og velvilje bagom sig. En slig mand bliver til en hel hærafdeling i sin egen person. Intet skræmmer, og intet kuer ham. Selv den store bøigen faar ikke bugt med saadan en. Han er sikker paa seir. — Mens uden de „bønner" og den sympati og velvilje, de repræsenterede, var kanske selve Paulus bukket under i sin kamp mod „fyrstendømmer, riger og mørkets magter i høie stillinger". Der er ikke den mand i verden, der er saa sterk, at han kan staa alene. „Vaag og bed *med mig*", formelig tryglede Jesus selv, da den tungeste stund i hans liv nærmede sig.

Undres mig paa, om ikke det, vi kalder held og uheld, skjæbne og lykkelige tilfældigheder, ofte lader sig forklare ved de „gode ønsker", ved et kjærlighedsregnestykke. Naar en dygtig, arbeidsom, slidende mand ingen vei kommer, trods alt sit slid; naar alt gaar tungt og traat for ham, mon det saa ikke er de „gode ønskers" bistand, han mangler, medmenneskers bærende, styrkende velvilje og sympati? Og naar manden med de middelmaadige evner

seiler magelig frem igjennem livet og uden anstrængelse, som ved pur lykke og held, naar alle de maal, han sætter sig, mon det ikke atter er „ønskerne“, der skaber lykken; mænds og kvinders velvilje og støttende kjærlighed, der staar bagom og skyver ham frem.

Ibsen har meget at sige i den senere tid, om „hjælperne“, som en maa kalde paa; „hjælperne“, der opfylder ens ønsker og støtter ens virke. Om de nu ikke var andet end andres gode ønsker, støttende vore egne, andres viljer læggende sig til vor egen. Om den største „hjælper“ *under* himlen ei var andet end medmenneskers gode vilje og sympati? Saa var det paa den „hjælper“, de gamle delvis i hvert fald, kaldte, naar de bad om venners „bønner“, og paa den Abner raabte, da han sagde til David: „Ønsk mig lykke, ønsk mig held.“

Ja, der er meget, vi kan klare os godt foruden her i verden. En kan komme frem gjennem livet noksaa pent uden velstand eller rigdom, skjønt jeg jo rigtignok for min del er enig med den engelske dr. Jonson i, at „til syvende og sidst er det dog under ellers lige omstændigheder bedre at være rig end fattig“. Og social stilling og ære og berømmelse ser vistnok mere lokkende ud i dens øine, der ikke har dem, end de gjør for den, der har vundet dem. De mætter i sig selv hverken hjertets, sindets eller sjælens hunger. De bringer vel nærmest to pligter for hver knapt tilmaalt velsignelse. Og undres mig paa, om ikke mange af de store med

fryd solgte al sin storhed for en liden smule af den eneste menneskelige ting, der tilfredsstiller og mætter — kjærlighed, velvilje og sympati. Mon ikke ofte pligtfølelsen mere end lysten holder de store paa sine skinnende pladse i samfundet? Mon ikke mange af dem — naar pligter og afbrydelser og støi og larm en enkelt gang levner dem tid til at leve og sanse sig —, ifald de for sin samvittighed turde, heller vilde være den sidste i en liden landsby, hvor gjensidig velvilje og sympati raader, hvor hver især har følelsen af at ønskes alt godt og bæres oppe af de andres medmenneskelige kjærlighed, end den første i Rom, hungrende i de glitrende paladser efter alt, hvad sjæl og hjerte dybest trænger og alene tilfredsstilles af.

Al agtelse for pengene, som er nyttige til meget. Men sandelig om de, rent praktisk talt, er hverken det største eller bedste paa meget langt nær. En kan dø ensom og hjertehungrende paa en gulddynge. En kan være mere alene og forladt i de selskabsfyldte sale end i en liden faldefærdig stue paa landet. En kan kjøbe sig „omgang“ og „selskab“ for en billig pris; men venskab, hengivenhed, sympati, forstaaelse, velvilje, gode ønsker, kjærlighed kan en ikke kjøbe for penge, om en sad med alle Vanderbilts bunker. Og hvad skal en med penge, har en ikke ogsaa disse ting? — Gud ske lov; ikke alt i denne verden noteres paa børserne, værdsættes i kroner og øre og gaar til de høistbydende. Der er ting, som det ikke nytter at byde paa; ting, der hører en høiere verden til end den, hvori pengene raader; ting, der lyder andre love og ofte gaar til

den, der mindst har at byde. I Amerika tales der ikke sjelden om en tusen-dollars-prest og en femtusen-dollars-prest. Og hos os kan vi jo paa samme vis tale om tusen-kroners eller fem-tusen-kroners malere, digtere og andre kunstnere. Deres verker er handelsvare. De lader sig maale i pengeværd og bliver saa maalt. Men om tusen-kroners eller titusen-kroners *venner* taler man intet sted og vil man heller aldrig tale; der har vi, for en gangs skyld, en værdi, som penge ikke forslaar til at maale.

Intet i verden bidrager saa til at lyse op i et samfund, til at gjøre livet fagert og øge glæde og velvære som *god vilje* blandt menneskene, god vilje overfor hinanden. Den er bedre en solskin; den er bedre end de fagreste skove og vakreste byer og hjem.

Vi maa ikke fordre for meget af dem, der ikke staar os helt nær, og brugen af ordet kjærlighed er kanske ikke her paa sin rette plads; men alene følelsen af at leve blandt mennesker, som vil en alt godt, som intet ondt vil en, som *ønsker* en godt, ønsker en lykke og held, — leve i et samfund, hvor almen, gjensidig velvilje raader, det gjør livet til en fest; det lægger en glans og en varme i solskinnet, saa en aldrig savner Sydens sol selv under Grønlands breddegrad. Det holder ens eget hjerte varmt og menneskeligt og gjør selve existencen til fryd og glæde. Det synes at forgylde selve solen og blaane selve himmelen, saa en gaar gjennem livet som gjennem fortryllede sale. Den største, en dybestgaaende og den mest frugtbringende og velsignelses-

rige reform, der kan arbeides for, er at *øge den gode vilje blandt menneskene.*

Desværre har vi nok ikke saa ganske lidet af den art „fortabelse“ og af den *Onde Aand* iblandt os. Og er man engang fanget i deres garn, er det ikke let at slippe løs. Men det lader sig gjøre, og maa gjøres, vil man kjende livets glæde og føle alt dets lys og varme. — Væk fra os med slig elendighed! Lad os lære at ville og ønske hinanden vel. Lad der staa lidt lys og varme ud ifra os ogsaa. — Lad der blive arbeidet mere velvilje, mere interesse for hinanden, mere menneskelig, enkel kjærlighed ind iblandt os. Mere sammenslutning, mindre isolerthed. — Og bort med uviljen, bitterheden, hadskheden og ondskaben.

Mere lys og mere varme — det er den store, radikale reform, der vil øge glæden og lykken tifold, give livet dobbelt værd for os alle, klæde Norges fjelde og give os heroppe bedre ting end Sydens sol. Men det haster. Livet er kort, og vi, som lever, vil ogsaa gjerne nyde godt af reformen. Bring den derfor til seir, I, som kan, I, som allerede forstaar dens værd; som har lært at ville andre vel, som har hjertelaget og sundheden og den gode vilje; i hvem der allerede findes et overskud af lys og varme. Giv, hvad I har; kast det ud i vort kolde klima, ud over de nøgne fjelde. Lys og varme!

Os selv.

Patriotisme er en udmerket dyd under visse rationelle begrænsninger. Den patriotisme, som udspringer af den naturlige kjærlighed til hjemlig grund og hjemlige omgivelser, og som samler sig om ønske og bestræbelser for ved liv og arbeide at bidrage til at gjøre dette hjem lysere, fagrere og rigere, — den er al ære værd; den er hellig; den er religion. Og vi tilgiver den let enkelte overdrivelser i dens værdsætning af de hjemlige ting. Vi forstaar, at „hjemmebrygget mjød smager bedst", selv om det er en slettere vare, end de fremmede lande byder os. Men denne overdrivelse maa ikke gaa altfor vidt; den maa ikke blive rent ud latterlig; thi da vil patriotismen let blive til skylapper, som indsnevrer menneskenes synskreds, og til en hemsko paa den rent menneskelige udvikling.

Vort land er endnu et socialt og kulturelt nybygge; vor begeistring for dets samfund maa nærmest bygges paa de betingelser, det eier for *fremtidig* udvikling. Det er, faar vi haabe, „fremtidens land". Det er et ufærdigt, ubygget land; men hvor det har begyndt at gjære af nye ting, haab og tiltag.

Til en saadan gjæringsperiode hører det ensidigheder og latterlige overdrivelser — en slingren frem mellem yderligheder. Vi har endnu ikke paa noget omraade fundet vor ligevægtsstilling. Der er ingen ro i sindene; intet, som er fastslaaet; intet, som menneskene i kampens og prøvelsens dage helt tør falde tilbage paa, læne sig til. Alt er flydende, gjærende, skiftende, uklart, ubestemt.

Det er, forekommer det mig, den aandelige og sociale stilling hos os for tiden — aldeles gjennemgaaende. Vor literatur er præget deraf, — der kruser vakre smaabølger henover overfladen, men ingen tanke stiger op af dybet; klar, hel, straalende, samlende. Vor politik er præget deraf. Det private samtaleliv. Den enkeltes inderste liv, — de store principer, som hersker over et menneskeliv og giver det form, de store ideer, som et menneske lever for og glemmer døden over, de findes ikke. Der er kun tanker, meninger, indtryk, et sammensurium af lidt af hvert uden enhed, uden gjennemtænkthed. At være „frigjort" vil sige at kunne tale overfladisk og letsindigt om emner, som det alvorligt levende menneske anser for hellige. Endog vort „frisind" bærer dette præg af overfladiskhed og uklarhed. Intetsteds et gjennemtænkt, klart syn paa liv og forhold. Intetsteds det sikre, greie, faste ord, eller det klare overblik. Overalt blot smaaglimt af dit og af dat.

Selvfølgelig er der mangfoldige enkelte undtagelser; her tales blot om forholdene *i sin almindelighed.*

Hvad der netop hos os mangler endnu, er disse faa enkle principer eller grundideer, hvori systemer

mødes, partimodsætninger forsones, og hvor selv de bitreste modstandere finder det fælles udgangspunkt og den gjensidige forstaaelse, uden hvilken al diskussion blot bliver unødig trætte og taabelig tidsspilde. Det er netop ogsaa et saadant sæt af for alle selvindlysende grundprinciper eller af alle dyrkede ideer og idealer, der skaber det, vi sammenfatter under ordet kultur. Den er ikke blot læsning; den er ikke blot viden. Der kan være belæsthed uden lige og dog uden kultur; der kan være viden om alle ting mellem himmel og jord og dog ingen kultur. Ved kultur forstaar vi netop al videns og alt livs indordning under visse principer og deres inspiration fra visse altbeherskede idealer. Kultur er harmoni, enhed. Ikke ensformighed naturligvis. Uendelig variation i enhed og harmoni. Lige lidt ensformig som universet, principfast og ét som det er. Det er netop først, hvor de store grundprinciper er fundne og fastslaaede, at livet ud fra dem evner at udfolde sig i al sin naturlige rigdom og variation, fordi de *er* de naturgivne rødder for alt høiere menneskeliv, fordi de peger paa den eneste vei, ad hvilken livets *udvikling* er mulig. Vrag eller glem dem, og vi har blot et lidet kaos af ideer og livsytringer, hvor intet vokser eller breder sig ud, men hvor alt stadig forringes og smelter sammen.

Det er som i naturens rige: saml tusen grannaale; der bliver dog ikke den livsrigdom, som naar et eneste frø lægges i jorden og bringes til at vokse; det vil frembringe mange gange de tusen grannaale. En eneste haandfuld blandet frø giver et rigere liv

end tønder af indhøstet vækst. Naturforskerne fører naturens yrende liv tilbage til stadig færre og enklere grundideer, principer og kræfter; enkelte reducerer den hele livsrigdoms ophav til et halvt dusin enkle faktorer. De givne, — og alt maa følge — al den myldrende rigdom, vi ser. Paa anden vis kunde den heller ikke komme. Netop saaledes er det og-saa i aandens og kulturens verden. Der bliver ingen livets rigdom og frie udfoldning, forinden vi har plantet den rette sæd, forinden vi har fundet og lagt ned i folkejordbunden de store, men enkle grund-principer, der giver alt menneskeliv fasthed og organisk udviklingsevne.

Enhver historisk kultur har selvfølgelig været bygget paa denne vis, — rundt nogle faa enkle ideer, der giver den præg og skinner frem gjennem al livets rigdom.

Skal der nogensinde hos os vokse frem en høiere organisk kultur, hvori alt folket samles, en kultur, som har sine rødder i folkets blod og tænkesæt, og ikke blot er en kulturens politur og resultater indført andetsteds fra og lært udenad hos os for den gode tones skyld, — skal det ske (og hvem ønsker og haaber det ikke?) da er det først og fremst til disse grundideer, vi maa række frem. De maa gaa op for folket; de maa forkyndes over landet, til de gaar menneskene ind i blodet og banker i hvert pulsslag; de maa høres fra prækestolene, de maa blive den stiltiende forudsætning, hvori prest og menighed mødes; de maa være det fælles grundlag, hvor alle politikere findes og forstaar hinanden; de maa klinge gjennem al vor literatur, — ikke fordi forfatterne

føler sig under nogen tvang til at skrive saaledes og ikke anderledes, men fordi forfatterne *er* nordmænd og børn eller deleiere i den fælles kultur; de maa blive selve det nationale særpræg — *norskheden*.

Og disse ideer angaar selvfølgelig de livets dybeste spørgsmaal og ting, som den lidet tænkende smiler ad og overser. — Livets vilje og mening med os, og vor plads i livet. Er vi her blot til lyst og leg, eller er der en smule af evigdybt alvor i menneskets liv? Gjælder det blot om at følge sin egen lyst og vinde sig saa megen „moro" som muligt ud af livet, eller maa lyst og lyster tøiles og disciplineres under bevistheden om pligter og opgaver? Er hvers lille „jeg" den afgud, som skal dyrkes hensynsløst og helt, eller er der hensyn ogsaa til andres vel, lykke, følelser og behag? Og er der nogen samlet mening i alt det alvor, i al den selvdisciplin, som pligt og hensynet til andre paalægger? Er martyrens død en dumhed eller et trin paa livets stige? Lønner den sig, al denne gode mænds og kvinders selvopofrelse og selvforsagelse for godheds skyld, — lønner den sig, ikke materielt eller kommercielt seet, men paa nogen maade; er der *mening* i den, eller er den blot dumhed?

Kort sagt: det er religionens og moralens dybeste og tilgrundliggende tanker, det gjælder. Det er her, vi savner klarhed, her den maa findes. En klargjørelse her, en vækkelse, en forkyndelse, som evner om faa enkle og alle indlysende principer at samle os alle, — det er det, vort norske fædreland i vor tid dybest trænger. Før dette kommer i en

eller anden form, bliver der intet rigt, frugtbart liv, ingen virkelig national eller hjemmevoksen kultur.

Med en national kultur forstaaes ikke her opgalvaniserede rester af en fortids „kultur". Jeg for min del tror ikke paa nogen saadan galvanisering tillive af det, som har været og har havt sin tid. Jeg tror ikke, vi faar en national kultur ved at klæde os i vadmel eller indføre igjen uddøende skikke. Jeg har lidet tilovers for den nationalitet, som blot kan vise sig i klædernes snit og visse forældede udtryksmaader. National kultur i den forstand, at den skulde være, ogsaa i det ydre, væsensforskjellig fra den almene verdenskultur, — tror jeg ikke paa. Stillet valget mellem en saadan og verdenskulturen vilde jeg for min del vælge den sidste. Vi maa være mennesker først, patrioter siden. Vi maa have del i alt tidens bedste liv og ikke paa nogen kant spærres ude fra det ved unyttige nationale spærremidler eller særegenheder. Vi lever heldigvis i en tid, da der gives en verdenskultur og et verdensborgerskab, og vi maa først og fremst leve i og under disse.

Hvor kommer da det „nationale" ind? I den *maade,* hvorpaa vi tilegner os og oparbeider det almenmenneskelige kulturliv; i de medfødte betingelser, hvormed vi ser det; i de særegenheder ved temperament og tankegang, som natur, historie og tradition afsætter, og i det egne bidrag, vi ved de samme særegenheder evner at levere til verdenskulturen. Og endelig deri, at det kulturelle liv *ikke* er noget, vi blot tager færdiglavet udenfra og polerer vort selskabsliv med; men noget, som baade, hvad

de fælles almenmenneskelige træk og de nationale særegenheder angaar, har sine faste rødder, sine udgangspunkter — de enkle principer og ledende ideer — i vort eget sind og skind.

Hvad der af national stræben gaar udover dette, er, tror jeg, i vor verdenssamlende tid, dødsdømt paa forhaand, unyttigt, hemmende og skadeligt.

Fransk, tysk og enkelsk kultur er i store træk den samme fælles europæisk-amerikanske kultur, og dog, hvor klare og bestemte er ikke de nationale særegenheder og præg! Og dette uden kunstige forsøg paa at „nationalisere“. Hvert folk har seet livet paa sin vis, ud fra sine medfødte og uundgaaelige særegenheder; hvert folk har besvaret de store livsspørgsmaal paa sin vis; de har flittig lært og laant af hinanden — og dog, hvor forskjellig er ei engelsk aandsliv, som vi ser det i engelsk literatur, fra tysk eller fransk?

Den forskjel er naturlig, nyttig og helt af det gode. Den gjør livet rigere uden at isolere eller sønderbryde dets enhed. Paa lignende vis bør det ogsaa os nordmænd, fødte rent inde i den moderne verden og derfor istand til at udnytte de andres erfaring og derved give dybere, alsidigere svar paa de store spørgsmaal, at se livet an med *vore* øine, selvstændigt og frit, men ikke blindt og ubelært af de andre, og give verden vort syn derpaa.

Hvad der hos os skaber haab, hvad der giver grund til at vente noget af vort folk paa dette omraade, er netop det faktum, at vi endnu ingen hjemmefæstet kultur eier, — at vi *er* komne til sent i tiden. Engelskmænd har sin karakter og sin tanke-

gang dannet. De ændrer den næppe af sig selv — neppe paa slegtled. Franskmænd og tyskere ligedan. Vi har den fordel nu at kunne lære af alle disse, prøve, vælge og vrage, undgaa deres ensidigheder og mangler, se deres overfladiskhed, trænge dybere ned og i vort lille land skabe en kultur, plantet fast, dybt og sikkert paa tankens bundfjeld og udfoldende sig med en frihed og alsidighed, en friskhed og bevidst kraft som intet andet sted. Det er utvilsomt en *mulighed;* om det vil blive noget mere, vil de næste 20—30 aar afgjøre. Griber vi ikke muligheden snart; eier vi ikke evnerne dertil, saa tager et andet og mere energisk folk opgaven op. For mig er det denne mulighed, der er det mest haabefulde og inspirerende ved alt, hvad der samler sig om navnet Norge. Evner vi ikke at gribe den; evner vi ikke i vort lille land at bygge en saadan fast, lys og bidragsrig kultur, — da synes mig vort lands fremtidsudsigter lidet lokkende og lidet inspirerende. Jeg for min del haaber paa den, trods alt det smaahakkende arbeide, al den splittelse, forkjætrelse, strid og smaalighed, som er vort folks forbandelse og plage, og som sandelig ikke skal kunne bygge noget kulturliv.

Og nu *patriotismen.* For al patriotisme, der siger: „Jeg elsker dette landet“, bøier jeg mig ærefrygtsfuldt; den patriotisme, der siger: „Lad os bygge dette landet“, og som lægger haand og skulder til og *prøver* at gjøre det, vil jeg efter bedste evne hjælpe til at udbrede. Den patriotisme, der siger, „lad os *blive* et foregangsfolk“, elsker jeg.

Men den, der vil indbilde os, at vi nu *er* det, hader jeg som en pest over menneskenes sind, fordi det er en løgn, som blinder og hemmer. Vi staar i mange ting saa uendelig tilbage. Og fremforalt i den finere dannelse, i den dybere forstaaelse, i den sædernes mildhed, i den livets solvarme, der er kulturens vakreste frugter. Der breder sig i vort offentlige og i vort private liv endnu en raahed, et barbari, en kras materialisme, en hjerternes haardhed og grusomhed, et sjælens mørke, en sindenes uimodtagelige haardhed, som kanske kun den helt føler og ser, der har seet livet under lysere og kulturelt viderekomne forhold. Men dette maa vi vide og forstaa. Vi bakser i et helt hav af urbarbari. Det boltrer sig i presse og i literatur, og hele vort liv præges deraf. Og præget er stygt — stygt uden en eneste formildende omstændighed. Det kaster et mørke over vort liv, som de store digtere ikke har skildret mørkt nok i drama og novelle.

Bjørnsons og Ibsens storhed og Nansens daad har sat os en del fluer i hovedet. Det er stort og godt at eie disse mænd; men vi maa heller ikke overdrive den betydning, det har for os. Vore aviser fostrer med sine beretninger om „Vore digtere i udlandet“ yderst falske forestillinger i denne henseende. Vi indbilder os, at hele udlandet ligger paaknæ for Ibsen og Bjørnson og i dem dyrker „lyset fra Norden“ og hilser det frigjørende ord. Det er nok langtfra saaledes. Vi har gjennem disse to digtere evnet at give et værdifuldt bidrag til den høieste verdensliteratur, — det er meget; men videre gaar det heller ikke. For „Udlandet“ er Ibsen kun

en af mange. For faa aar siden var det Tolstoi og russisk literatur, der var paa mode, nu er det Ibsen og norsk; imorgen er det bøhmisk eller spansk. Og i Frankrige som i England vil i det høieste vore store digtere finde plads blandt de mange større digtere, som der kjendes og hyldes. Vi maa erindre, at de store kulturfolk er rigere ogsaa paa storhed, end vi er. Hvor vi har ét geni, har de mange.

Desuden — en svale gjør ingen sommer. Og norsk literatur og aandsliv som helhed holder nok desværre ikke, hvad vore store digtere har lovet; men er isteden bedrøvelig fattigere sammenlignet med de kulturfolks, hvis standpunkt vi maa naa frem til, vil vi blive noget foregangsfolk.

Og til en anden side —. Hvor dette skrives, ser jeg paa en hotelveranda i et vakkert landskab en flok unge piger og et par gutter, seksten til nogle og tyve aar. „Herrerne“ smatter naturligvis ustanselig paa sine cigaretter, og de byder „damerne“, af hvem et par ogsaa damper ivrig afsted. *Det* er desværre, for en ikke liden del, blandt de yngre slegter hos os blevet „frigjorthedens“ og det „frie sinds“ væsentlige symbol og væsentlig indhold. Det og evnen til at glemme alle de hensyn, som dannelse af hjerte eller aand kræver. Evnen til at tale „frit“ om delikate emner; hos damer ogsaa evnen til at lade sig tiltale lige frit af hvemsomhelst uden rødmen, til at kunne høre paa alt uden blussel, læse alt, boltre sig lidt i det, som det, saalænge verden staar, vil være mangel paa finfølelse og dannelse at berøres af. Men tendensen gaar desværre netop mod at undertrykke al naturlig finfølelse, forraa og

forgrove særlig kvindenaturen, gjør livets store ting til smaatterier, hvor feilgreb eller overtrædelser er af liden betydning. Det er den bedrøvelige „overgangstid“ — de gamle holdepunkter, som ikke længer duer, de nye, som endnu ikke er fundne, og saa driver det hele, eftersom vinden blæser. Frihed er fremtidens luft, og kvindens „frigjorthed“ vil neppe nogen anse mig som en modstander af; men for kvindens forraaelse eller forgrovelse har jeg for min del sandelig ingen sympati. Lad hendes finfølelse og delikatesse og hendes krav paa hensynsfuldhed fra mandlig omgangs side heller blive større end mindre med den øgende frigjorthed. Der er intet iveien derfor. Vidste jeg ikke, at det saa var, havde jeg heldigvis seet det, laa det ikke for mit syn i „sagens natur“, saa vilde jeg formodentlig kjæmpe med næb og klør for den gamle „kvindelighed“ mod al verdens „frigjorthed“.

Lad os blive enige om at betragte enhver mangel paa finfølelse, enhver forraaelse, hverken som frigjorthed, modernitet eller storsindethed, men slet og ret som slet opdragelse og daarlig opførsel. Nu kunde jo „overgangstiden“ gjerne faa lov til at nærme sig sin afslutning.

Lad os til en liden begyndelse i vort kulturarbeide prøve at modarbeide raaheden, vrangviljen, bitterheden og ondskaben iblandt os. Kultur og dannelse er ikke stort andet end praktisk kristendom og mangfoldig anvendelse, i form af hensyntagen til andre, af det store bud i loven. Lad der blive virket for, at hos os som i andet dannet selskab bliver

utilladeligt at tale ondskabsfuldt om en fraværende. Lad enhver holde sig for god til det. Naar saadan tale begynder i en kreds, saa nedlæg en bestemt om end høflig protest, — vis tydelig, at det mishager. Lad os som andre folk prøve at se lidt godt hos vor nabo og drage det frem. Du skal behandle en person som et maleri, som Emerson har sagt, — giv ham den heldigst mulige belysning. Øg ikke bitterheden og hadet, men modarbeid dem. Maatte der vokse op udover landet en ny slegt med lysere sind og varmere hjertelag mod næste og landsmænd, velvillig, mild, hjælpsom, hensynsfuld. Det er derved, livet bliver rigt og værd at leve. Og saa kan vi omsider *blive* et foregangsfolk i demokratisk dannelse, i lys og friskt liv, i klar tænkning og fast vilje, i en kultur, som eier den anglo-saksiskes sundhed og kraft uden dens tranghеder, men med den poesi og det dybsind, som utvilsomt udgjør karaktermerker ved vort folk — fjeldenes, fjordenes, vinternattens og de herlige sommerkveldes gjenskin i menneskesjælen.

Udviklingens pris og Jobs store problem.

Enhver ting i denne verden har sin pris. Vi faar intet for intet. „Hvad der blev „givet" os, betaler vi dyrest," siger Emerson. Den betaler med sin sjæl, som lever paa almisser. Intet har vi heller *faaet* for intet. Alt er betalt. Alt, vi nyder og glæder os ved. Betalt i penge, i arbeide, i blod, i sved, i opofrelse, i slid, i lidelse af en eller anden.

„*Af en eller anden.*" Slet ikke altid af den, der nyder det gode. „En saar og en anden høster." som Paulus mindede sine læsere om. „Fædrene spiser sure druer og børnenes tænder bliver ømme deraf," som det Gamle Testamente fortæller. Vi lever i sus og dus, fordi en slegt, der gik foran os, arbeidede i sit ansigts sved. En kjører magelig i landauer, fordi hans fader var en arbeidskar, der aldrig undte sig en times hvile eller en dalers luksus. Vi glæder os ved fri adgang til bøgernes og kulturens riger, fordi vore fædre negtede sig mangen fornøielse for vor skyld. De betalte for vore gode dage. Vi lever i et frit land, fordi der

i 1814 var en del mænd, som turde trodse et og andet. De betalte, vi nyder.

En god ven har et foredrag, som han kalder „*Hvad en idé koster*“. Han piller ud iflæng en del af de ideer, der nu synes os alle naturlige og ligefremme som dagens lys og sommerens varme, som vi glæder os ved og lever paa uden nogensinde at føle en skygge af taknemmelighed mod nogen eller noget, fordi vi har dem. De synes os at høre naturens orden til. Vi glemmer, at der var en tid, da de ei kjendtes, da menneskene maatte leve uden dem. Og vi glemmer, at det ofte tog slegters møisommelige arbeide og blodig, haardnakket kamp at faa gjort dem til dele af vort daglige liv. Vi glemmer, at de har sin pris. De er er ei frie gaver. De er ærlig kjøbt og betalt. Betalt med sved, blod, opofrelse og liv.

Han piller ud en del saadanne ideer og viser, hvad de har kostet, ved at fortælle deres historie. Det er hans ønske, at tilhørerne skal komme ud af den sløvhedstilstand, der tager alt for givet, at de skal fatte og føle, hvad den har kostet, hele den civilisation, vi glæder os ved. At de skal fatte og føle det for at sætte mere pris paa den og værge mere omhyggelig om den. Thi som alt har sin indkjøbspris, har ogsaa alt sin *vedligeholdelsespris*. De bedste ting koster det mest at vedligeholde — mest i penge, blod, arbeide, opofrelse, slid. Intet kan vedligeholdes eller beholdes paa anden vis. Alt gaar tabt, der ei saaledes stadig vindes paany. Alle vore goder kræver uafladelige ofre. Spørg gart-

neren. — Han har faaet sit havestykke prægtig oparbeidet. Det bærer omegnens vakreste roser og deiligste frugt. Det har kostet slid og sved. Børnene faar kanske det bedste af udbyttet. — Men lad gartneren sige til sig selv: Ja, nu er min have i orden; nu kan jeg lægge mig tilro. Lad ham slutte med at lægge stræv og arbeide paa den; slutte med at luge og stelle flittig. Og hvor mange aar mon det vel tager, før haven er et vildnis, og frugten er blevet liden og roserne puslete? — Ikke mange. Jo rigere naturen er, desto hurtigere gaar det tilbage, naar arbeidet stanser. I tropiske lande udvisker naturen hvert spor af menneskelig dyrkning paa faa aar, naar arbeidet opgives. Jo mere rigdom, desto større aarvaagenhed kræves der.

Det samme ved vi jo er tilfældet paa det menneskelige og aandelige omraade. En kjendt historiker har henledet opmerksomheden paa det faktum, at al civilisation blot er at betragte som havedyrkning paa naturens overflade. Den maa holdes oppe ved uophørligt og fornuftigt arbeide. Den forfalder lige saa let og næsten lige saa hurtig som haven, naar dyrkningen stanser. Han minder om den antike kulturs undergang. Viser, at det var ei barbarerne, der ødelagde den; heller ikke krig. Rom sank i ruiner midt i fredens rolige dage, mens de gamle romeres ætlinger vandrede frit om i gaderne, og selskabsliv og forretningsliv gik sin vante gang. Det var blot *dyrkningsarbeidet* der var stanset. — — Barbariet, mener han, ligger aldrig stort dybere under civilisationen, end naturen under den dyrkede have. Lad det moderne Europa tabe lyst og evne

til stadig at bygge paa og dyrke civilisationen, lad de mænd forsvinde, der er villige til at ofre og leve for det hele og for andre, lad den ideale inspiration dø ud, og det vil ei vare længe, før Paris's monumenter er ruiner og en ny middelalder sænker sin nat over Europa.

Selv vedligeholdelsen koster saaledes. Men *indkjøbet* er naturligvis mange gange dyrere.

Min ven tog f. eks. for sig den borgerlige frihed, vi nu eier, og uden hvilken det er noksaa vanskeligt at tænke os menneskeligt og leveværdigt liv. Han følger dens udvikling ud af middelalderen, — i England og i Frankrig; al den kamp, den har kostet; al den lidelse, der er betalt for vor nydelse af den; minder om, hvorledes slegt efter slegt har maattet gaa op i den kamp, for at vi skulde faa godt af seiren; tager for sig hele den lange, engelske konstitutionshistorie. Cromwells og hans mænds vældige slag for at gjøre livet rummeligere; nævner de mange, der maatte slide sit eget liv op i forsvar for den ene ide; tager videre den store franske revolution med dens svære blodpris for menneskets borgerlige frigjørelse; nævner smaa episoder fra den lange kamptid, interiører af hjem, hvor striden herjed og lagde øde; viser, hvorledes frihedstanken satte søn mod fader og hustru mod mand, hvorledes den bragte et sværd ind i fortiden for at give fred til nutiden. Kort sagt, han viser, for hvilken uhyre pris den er blevet vor, denne ligefremme, borgerlige frihed, som vi nu nyder uden at agte paa dens værd eller kostbarhed. Og han siger sine tilhørere,

at det ei vilde være afveien at mindes de mænd og slegter, der har erlagt betalingen for vor lykke, der har løskjøbt os fra trældom og mørke.

Saa er der religionsfriheden, reformationen; løsrivelsen fra et tyrannisk og kvælende pavevælde. Tusener maatte lide, stræve, ofre, for at give os *de* goder. Man mindes blot hugenotterne og deres lange, seige kamp i Frankrige. *Millais* har symboliseret det hele i sit berømte billede af de to elskende, — hun der vil knytte det hvide lommetørklæde, katolikernes tegn for Bartolomeusnatten, om elskerens arm. Dybt ind i uskyldige hjerters inderste, ømmeste skar den kamp. Elskende maatte skilles, hjem lægges øde og uskyldige liv blive som et helvede paa jord, for at vi skulde kunne puste og tænke frit. Vi kan drive spøg nu med ideer som *frihed,* le og smile deraf, tale kynisk derom, — vi kan gjøre det, fordi den nu er saa sikkert vunden og betalt saa dyrt. Men det er ei netop tegn paa videre forstaaelsens dybde eller hjertets varme at gjøre det. —

Saaledes tager da min ven ide efter ide og institution efter institution, til han kommer til selve kristendommen. — Gaa nu tilbage til den førkristne tid og merk uden fordom forskjellen paa den aand og det samfund, kristendommen har bragt, og den, der gik forud. Kun saaledes faar vi et maal for, hvad vi skylder kristendommen som kulturmagt, som livsberigende magt. Mildhed, barmhjertighed, tilgivelse, kjærlighed, tro og haab kan næsten siges

at være blevet indført og alment fastslaaet i Vesten ved den. Oldtidens samfund stod intellektuelt og kunstnerisk høit nok; men det var dog haarde, ublide samfund mod det, kristendommen i de sidste 1800 aar har holdt paa at danne.

Og alt dette har havt sin pris. Først i Jesu eget liv og korsfæstelsen. Flugt, forfølgelse, død for ham, for at vi skulde faa det bedre. Saa i slegt efter slegt af martyrer. Ei alene de tusener, som slængtes for vilde dyr eller nedhuggedes, men ogsaa de mange millioner, der maatte frasige sig lykke, lys, tilfredshed og ofte sygne og dø hen i stilhed, fordi de var kristne og vilde være sin sag tro. Millioner, som maatte lide, fordi de tilhørte en forfulgt sekt, skilte sig ud fra slegt og venner, eller blot fordi de *lød høire principer for liv og handling end de andre.*

Thi det er ogsaa en merkelig ting, at det kan føre lidelse, tab og sorg over en i denne verden at være bedre end ens omgivelser eller lyde strengere moralske love end de andre. Derfor har ogsaa kristendommen sit „Salige er de, som lide forfølgelse *for retfærdigheds skyld.*“ Tusener *maa* altid saaledes lide for retfærdigheds skyld, skal retfærdigheden blive slaaet fast og andre frit kunne glæde sig ved det bedre liv, den skaber.

Jeg kjender saaledes en mand, som det altid er gaaet lidt vrangt for i dette liv. Andre har altid gaaet ham forbi. Han er blevet snydt og draget fordel af og har maset sig ud til andres bedste. Alt, fordi han er *bedre* end de fleste: er mindre

egennyttig, mindre gridsk efter egen fordel; altfor snil, medgjørlig og tjenstvillig. Han vil ikke staa nogen i veien; mens andre ikke har det ringeste mod at staa ham i veien. Følgen er naturligvis, at det i livets kamp og forretninger er gaaet ham mindre bra. Daarligere mænd har løbet ham forbi. De er ei blevet stanset af de hensyn, han har taget. De har blot havt en eneste tanke, at komme frem. Kun hvor alt har beroet paa rent personlig dygtighed, paa karakter, mod og offervillighed, er *han* kommet *først*.

Men Gud bevare os vel for en verden, vi vilde have, om den ikke eiede slige mænd og kvinder. De er dens salt. Det er dem, der gjør den beboelig, vakker og lun. Og de andre føler det. Alle holder af dem. De, der snyder den ovennævnte mand, beder ham dog ind i sine stuer, for at lidt af den luft, der hænger om ham, skal blive igjen og mildne deres hjems atmosfære. De, der løber forbi ham og trænger ham tilside, stanser dog længe nok til at give ham et varmt haandtryk og kaste et halvt beundrende og kjærligt, halvt uforstaaende blik paa ham. Stilt og upaaagtet har han pløiet en lysfure gjennem livet, hvor han har færdedes og lagt i den en mildhedens og venlighedens sæd, der allerede har beriget og varmet livet for mangfoldige. Men *ham* har hans gode hjerte bragt tab og megen sorg.

Saa maatte slegt efter slegt af kristne leve, før livet kunde blive saa vidt mildnet fra den oprindelige haardhed og barbarisme, som det nu er. Slegt efter Slegt har maattet lide netop *for sin retfærdig-*

heds og mildheds skyld i raaere tider og haardere omgivelser, — alt for at *vi skulde faa det bedre.*

Saa er livet ordnet.

Og saa er det fremdeles. Kun saaledes bedres livet. Menneskene selv er det salt, der gjøder og beriger det. Tag et hvilketsomhelst raat samfund. Skal livet der mildnes og blive lysere og rigere, saa kan det *blot* ske ved, at slegt efter slegt af mænd og kvinder lever mildere, aandeligt rigere og lysere liv midt i den omringende raahed og haardhed. Det vil koste paa; mange af dem vil trampes ned, saares til døden, trænges tilbage, tabe materielt. Men hvert liv vil efterlade sin lille indflydelse; for hver slegt vil livet høines og varmes. Kun saaledes bedres livet. Tanker alene nytter ikke. Tankerne maa blive til kjød og blod i levende mennesker. Liv alene kan bedre liv og opdyrke en kultur og et rigere samfund. Saa vokste kristendommen. Saa vandt vi frihed. Saa maa alt godt vindes.

Man ved, hvorledes det nøgne fjeld klædes og jordbunden beriges. Man har seet løvet falde hver høst og som et tæppe dække marken. Det er livet, der gjøder og beriger den. Skoven oparbeider og omarbeider jordbunden. Hvert aars løvfald gjør marken rigere. Jo rigere den bliver, desto mere kan der igjen vokse og desto bedre gjødet bliver marken næste aar. Først mose og lyng, saa ener og birk i fjeldsprækkerne, til der ved løv og affald har dannet sig lidt jord i revnerne, saa større trær, rigere skov, dyrkede marker. — Saadan er naturens gang med at klæde det nøgne og gjøre livet rigere.

Og saa er det paa kulturens omraader. Slegt efter slegt maa leve og dø for at gjøde livsbunden og gjøre den rigere, saa frodigere og vakrere liv kan spire op af den. Først kommer de tidlige haardføre slegter, for hvem det blot, som for eneren, gjelder at faa fodfæste, rodtag. Saa kommer senere den frodige løvskov, de rigere, mildere liv. Slegt efter slegt deraf maa i jorden, før der bliver ordentlig grokraft og rigdom i den.

Omtrent den første problemdigtning, vi kjender, finder vi i Jobs bog i Bibelen. Det store problem, som forfatteren stillede uden at kunne give det nogen tilfredsstillende løsning, er dette: Hvorfor lider en bra mand; hvorfor gaar det ofte den retfærdige ilde i denne Guds verden? At det er saa, antager forfatteren for givet. Det vil vel heller ingen benegte. Men *hvorfor* og *hvorledes* er det, spørger forfatteren i en verden, der er en retfærdig Guds? — Problemet er endnu et af al tvils og pessimismens hovedstøtter. Forfatteren *Vetle Vislie* var i et indlæg for pessimismen fornylig inde paa det samme. Hvorledes kan vi tro og være optimister, naar den retfærdige lider med den uretfærdige? Selv Abraham var, som man vil erindre, inde paa samme tvil og spørgsmaal. Hvorledes kunde en retfærdig Gud ville straffe de retfærdige med de uretfærdige i Sodoma og Gomorrah?

Langt være det fra os her at tage det problem op i hele dets længde og bredde. Men mon ei de tanker, vi netop har befattet os med, kaster *lidt* lys

ogsaa over *det*, og mon ei Esaias giver et i hvert fald *delvist* svar paa problemet i de evigt vakre, og fordi de er saa alment sande, gribende ord: „Han er saaret for *vore* overtrædelser, knust for *vore* misgjerninger; straffen laa paa *ham*, forat vi skulde have fred, og ved *hans* saar har vi faaet lægedom.“ Det vil sige: den retfærdige maa bære og bære bort følgerne af andres uret og uvidenhed, mens hans egen kamp vil give andre fred.

Vi maa i hvert fald vistnok forstaa, at naturens retfærdighedsbogførsel ikke er fuldt saa enkel, som vi havde gaaet ud fra. Det heder aldrig der: Per Olsen gjort en god gjerning; — betalt med en god æblehøst. Af den art — grovere eller simplere — er *ganske vist ikke* den retfærdighedens lov, under hvilken vi lever. Vi maa endog indrømme, at den *synes* at kjende mindre til individer og tage mindre hensyn til dem, end vort hovmod egentlig finder behag i. Den straffer fædrenes ondskab paa børn og lader den retfærdige lide for den uretfærdige; knuser den bra mand, for at hans livs mildhed skal strømme ud og blive til nytte for mange; synes at bryde sig lidet om, at den ovennævnte mand maa lide, fordi han er snild og god; bryder sig kun om, at han ved at være det influerer paa et slettere samfund; — bruger ham som salt til at salte med.

Synes, siger jeg. *Synes* som var individet af mindre betydning i naturens etiske bogførsel. Blot *synes;* thi vi ved ei, om ikke igjen det heles bedste falder tilbage paa individet; om ei Paulus havde øie for to sider af samme sag, naar han først gjør op-

merksom paa, at „en saar og en anden høster", men saa taler noget om, at „enten man saar eller høster er ligegyldigt"; man faar sin andel i høsten ligefuldt.

I hvert fald ét er sikkert. Vi maa forstaa, at retfærdighedens lov ikke *altid* befatter sig direkte og udelukkende med individet. Den regner ogsaa med masser, og kommer saa kanske ad en omvei tilbage til individet. Den fører indviklede bøger; men at den har sit *system*, synes virkelig noksaa tydeligt. Den undgaaes ikke let. Og den lader sig forstaa. — Den regner ikke bare med masser heller; den fører ogsaa øie med individerne enkeltvis. Den har baade en massekonto og en personkonto.

Men lad os ikke her prøve at sætte os ind i den moralske verdensordens bogførsel. Lad os nøie os med at forstaa dette, at naar den retfærdige lider og „straffes" med den uretfærdige, saa er det *ofte for andres skyld og til andres bedste.*

Vi er ei blot en samling individer. Den, der opfatter os slig, vil altid dømme feil om livet. Vi er *en slegt.* Bundet sammen i tid og rum. Medansvarlige med og for hverandre; lidende med hverandre og delende hverandres goder og glæder. En lider for mange og mange for en. En slegt arbeider og den næste lever af frugterne. En slegts synd og last falder knugende paa den næste; en andens moralske haardførhed planter i den næste frie mænds kraftige karakter. — Det mildere, mere uegennyttige sindelag hos den ene paafører *ham* tab, men *hans omgivelser* vinding.

Saaledes knyttes vi sammen i ansvar, i medfølelse, i samhørighed og kjærlighed, og saaledes og kun saaledes bliver verden til den store, herlige, dybe, prægtige ting den er. Og gjennem dette tør vi vel høre retfærdighedens lov ytrende det, som nøglen til sine hemmeligheder og til sin indviklede bogførsel og som svar paa mange problemer, at *kun gjennem din broders lykke gaar veien til din egen*".

Intet fremskridt vil nogensinde kunne gjøres, uden at enkelte lider derfor. „Korsets vei" er virkelig alt fremskridts vei. Bliver livet i kommende dage lunere, mildere, rigere i vort eget land, saa vil det skyldes liv, der nu føres i den aand. Og at saadan livsførelse ofte vil bringe græmmelse og lidelse over dem, der hengiver sig til den, er uundgaaeligt. Det maa ventes. Det er prisen, som maa betales. Det maa ingen klage over. Det er omkostningerne, der maa beregnes paa forhaand.

Læg kun merke til en enkelt virkelig uegennyttig og ædelmodig person i en skare af mennesker med mere forstand, for hvad der tjener til deres eget bedste. Det er sikkert, at de alle vil drage fordel af den enes uselviskhed. Han vil kanske blive ganske plukket; skudt tilside. Og alligevel, — der vil udgaa fra ham til de andre en indflydelse, der vil gjøre ogsaa deres liv mildere og mindre egennyttigt, end det ellers vilde været.

Bjørnson har tegnet et saadant „verdens saltkorn" i *Ragni* i „Paa Guds Veie", — den lille, fine, gode,

uegennyttige kvindesjæl, der synes som en vakker skovblomst under en støiende menneskefloks støvlehæle. De saarer hende til døden, tramper hende ihjel ved sin haardhed og mistroiskhed. Men der staar som en ny vaars friskhed og duft ud fra hendes grav. Hun har mildnet, varmet, kristnet, civiliseret, det lille, haardkantede samfund, hvor hun boede. „Saaret for vore overtrædelser, ... og ved hendes saar har vi faaet lægedom.“ Dette er ei blot et kristent dogme; det er en almensandhed, vi vil finde illustreret rundt om os, ifald vi blot vil aabne øinene. Al livets friskhed og mildhed er kommet paa den vis, og ordene kunde vist passe som gravskrift over mangen mands eller kvindes grav. „Knust, — at vi skulde leve et rigere liv.“

Det er ved saadanne, at livet jevnt modnes til mildhed og velvilje, til finhed og varme iblandt os. Lad os ære dem, hvor vi finder dem, undgaa at lægge sten til deres byrde; og gjøre dem veien lettere, om vi kan. Alt det bedste, livet har at give, skyldes dem. De er verdens lys og salt.

Og lad *dem* paa sin side forstaa sin stilling. Skal de hjælpe os, maa de lide. Skal de mildne livet om sig, saaledes som de vistnok ønsker og føler trang til, fordi de er, hvad de er, saa maa de *betale* derfor, kanske med blodig sved og sjælelig korsfæstelse. De skjælver kanske som Ragni overfor omgivelsernes haardhed. Men det er alene de, der kan bedre det. Og det kan kun bedres, ved at de *lever med os* og *for os, trods saar og byrdefuldhed.*

Lad dem i hvert fald forstaa, at saaledes er de i harmoni med den hele moralske verdensorden,

med tingenes dybeste mening og høieste væsen. De tør som ingen andre af os, i al beskedenhed og ydmyghed, tage evangeliernes vakreste og ømmeste discipelord til sig.

Og lad forøvrig hver enkelt i stilhed leve det høieste, vakreste liv, han eller hun kan, selv om det koster smerte, tab og saar. Kun saaledes løftes og forskjønnes livet. Kun saa beriges livsbunden i vort land. — Lad os faa en slegt, der i stilhed, halvt ubevidst opdyrker mildhed og velvilje iblandt os. Lad prisen blive betalt *nu,* og lad dem, der kommer efter os, faa ogsaa det til foræring i tillæg til alt det andet, vi selv har faaet givendes.

Skjønhed.

„Skjønhed," siger Emerson, „eller den skjønhedens lov, som al verden er underkastet, den er det evige mirakel, og „tegn", — og den er en af de bedste ting, guddommen har frembragt og givet os evne til at fatte." Den er gudsmerket paa vor verden — daabsmerket, seglet, der legitimerer den som alkjærligheds arbeide og tanke. Den er Guds flag vaiende gjennem hele det solglade universum. Hvor det flyver, der staar vi i hans rige, under hans beskyttelse, paa hellig grund og ansigt til ansigt med hans herlighed og hans ømhed.

Den omstyrter alle ateistiske argumenter. Digterens syn slaar filosofens beviser ihjel i slegt efter slegt. Bring mig tusen vægtige bind af tvilende og fornegtende tænkning og bevisførelse, — det nytter intet, dersom jeg samtidig faar lov til at se ud over en blaa, glitrende vandflade eller ud i et væld af sollys, hvor millioner blomster staar og ler ad de ateistiske argumenter — ler saa de ryster af latter. Jeg kan virkelig ikke engang tage tid til at læse de tusen bind. Jeg læser heller det ene, der ligger evig opslaaet derude. De kan have

skarpe penne, disse tvilere, men solpenslen tilintetgjør alt, de har skrevet, sletter det ud af tanke og minde med et eneste drag henover landskabet. — Bevise at *det* ikke er, som *er* derude, som jeg *ser!* — Bevise, at den magt som maler alle naturens undre og alle maleres modeller, som tegner blomsterbladenes millioner mønstre, som sender de tusen fagre drømme og syn ind i det menneskelige sind og fylder det menneskelige hjerte med slige følelser at det ofte synes helt guddommeligt, — bevise, at den magt ikke er det, den er, ikke er øm og god, som dens hænders arbeide viser den at være, at den ikke er til at stole paa og forlade sig paa, til at tilbede og hengive sig til, til at haabe alt af og tro alt det bedste, vi kan drømme, om! — Nei, til den slags ørkesløst hjernespind synes livet mig for kort og for kostbart. Tag bøgerne væk og lad mig faa beholde solstraalerne og det budskab, de bringer.

Hvilken dekorativ evne naturen eier! Hvor den ofte synes at finde fornøielse i at arrangere specielt straalende extranumere i sin evige forestilling. Og hvilken storartet *succès* det da bliver. Den kan formelig jage efter effekter til sine tider; men saa bliver ogsaa udbyttet vidunderligt. Den foretrækker vistnok som oftest og frembringer sine vakreste ting ved de finere nuancer og toner; men den kan ogsaa skrige vildt i sky i straalende blaat, grønt og rødt. Den har sit blændende rige solskin saavelsom sine fine, milde maaneskinseffekter. Jeg husker saaledes en isfjeld-dekoration med dobbelt „bengalsk“ belysning, som den gav os en augustaften paa Atlanter-

havet for mange aar siden. Scenearrangementet foregik for aabent tæppe. Strax før solnedgang begyndte den at sætte alt iorden for det store øieblik. Først trak den ud store og vakre isfjeld og lagde et paa hver side af os ikke saa langt borte. Saa lod den solen gaa ned paa den ene side af os i en flom af rosenfarvet lys, der skyllede hen over himmel, hav og luft, forvandlende det ene isfjeld til en eneste, mægtig, næsten gjennemsigtig rubin, svømmende i en stilt skvulpende sjø af violet og rødt. Og samtidig lod den maanen komme op paa den anden side af os gjennem et fremvældende lyshav af skinnende grønt, der tryllede det andet isfjeld om til en mægtig grøn ædelsten, drivende om i et hav af mørkere grønt. Luften selv var fuld af og delt mellem de to farver. Hvad der imidlertid gjorde det hele saa vakkert, at vi blev staaende tause og stille som i et tempel, var farvernes vidunderlige renhed, gjennemsigtighed og klarhed. Sligt lod sig vel ikke male. Det er bare paa naturens kunstudstillinger, en ser sligt. — Tablaaet varede vel en ti minuters tid.

Og jeg husker en sommer over i Amerika, da den gav en helsommers række af solfaldsforestillinger. Aaret er nok berømt for dem. Den har ikke gjort noget saa godt siden. Den syntes øiensynligen selv, at de var saa vakre, at det vilde være synd at lade nogen del af dem gaa tabt eller ikke komme til sin fulde ret. Derfor traf den ogsaa regelmæssig hver kveld sine omhyggelige forberedelser paa forhaand, — arrangerede scenen. Ligegyldig hvor

absolut klar himmelen kunde have været den hele dag, sørgede den altid for at faa lavet sammen et passende tal af omsorgsfuldt fordelte, lette, dunbløde skyer ved aftentid. Disse floragtige dekorationer hang den saa omkring paa den vestlige himmel og arrangerede saa, at lyseffekterne vilde komme til sin ret. Og naar saa solen nærmede sig horizonten og farveopvisningen begyndte, var alt i orden, og himmel, luft og land laa for os i skiftende lys og farver.

„For en humorist den er, naturen," pleiede en gammel yankee ofte at sige, „en ren karikaturtegner. Kom ikke og sig mig, at han deroppe ikke lo godt, da han f. ex. første gang gjorde udkast til alle stedmorsblomstens forskjellige farvetegninger. Rene pudsigheder. Han har formelig leget med sin pensel her; moret sig med at se, hvad galskab og vildskab han dog kunde finde paa."

Men det er ikke for den fysiske naturs skyld alene eller mest for dens, at jeg kunde ønske, at et naadigt forsyn havde gjort mig til digter eller maler; men først og fremst for at tegne ansigter og skildre det liv, som leves her i verden, det liv, som pulserer omkring os, som haaber og tror, frygter og skuffes, seirer og falder, sukker og jubler bag alle disse øine og inden alle disse bryst. — Den, som bare i en almindelig, ligefrem prosa evnede at fortælle om — at male, saa de saaes, som en selv har seet dem — en del af de mennesker, en har mødt, og en del af de liv og de livsøieblikke, en har faat skue ind i.

For her er dog det vakreste af alt.

Ja, netop det vakreste — trods al skeptisk hovedrysten eller overlegen smilen.

Naturligvis er der styghed, usselhed og svaghed nok. Og lad dem, som har lyst dertil, skildre det, saa meget de vil. Det er blevet gjort næsten til overflod, synes jeg, i vor tid. Den har jo tildels havt sin styrke i det. Den har vist os svage, viljelamme mennesker som ofre for mægtige drifter, fristelser og omstændigheder; den har vist os, hvor ofte og hvor let de gaar under i disse malstrømme; den har gjort det saa levende, kunstnerisk og ypperligt, at det har løbet os koldt ned ad ryggen under læsningen, at vi selv har følt malstrømmens sugning og selv er blevet svimle af at stirre ned i det hvirvlende liv. Det er godt gjort og bra gjort. — Men denne del af vor menneskehed er dog blevet ofret en saa overveiende plads og opmærksomhed, at den, der i vor tid lærer verden at kjende fra en større del af vor nyere literatur, maa tro, at vor slegt blot bestaar af viljeløse instinktvæsener, der bukker under for den første alvorlige fristelse; at kraftige, sunde, kjække, bra og seirende mennesker slet ikke existerer. Og feiltagelsen vilde være lige saa stor og vel saa skjæbnesvanger, som den, hvori læseren af den ældre, romantiske literatur gjorde sig skyldig, naar han befolkede verden med sine blodløse, „ideale“ romanhelte og heltinder. Verden ligner dog i det store hele mere Victor Hugos verden end Zolas. Der er vel saa ofte prinser og prinsesser skjult under dyrehammene som trold og utøi under menneskemasken. Der banker en vældig romantik og idealisme inden menneskehedens bryst.

Det er ondt nok og daarlighed nok; men sandelig er der ogsaa fuldt op af ren, himmelsk godhed. Da jeg var tyve aar og uerfaren, kunde man kanske have indbildt mig, at alle mennesker er egenkjærlige og fulde af slethed og ondskab eller dumhed; da er det endog muligt, at jeg selv kan have gjort mig skyldig i den taabelighed at slaa om mig med den slags udtalelser. Nu nytter det ikke. Jeg har, Gud ske lov, seet lidt for meget af verden og af menneskene til *det*.

Af og til kunde dog gjerne en forfatter, lidt oftere end det sker, hente sine meddelelser fra den bedre og kraftigere halvdel af vor slegt, fra de dybere og bedre træk i os alle; vise, at han kjender, hvad der rører sig dybest i os, hvad vi længes mod, hvad vi gav liv og alt for at naa. Gjerne saa vi dog af og til i bøger en af dem, der bliver staaende ranke og opreiste i livets fristelser og storme, der seirer over dem, jager troldene paa dør, bliver helt menneske med gudsmerket lysende fra løftet pande. Der er jo dog rundt om os fuldt op af slige, — mænd, som Homer vilde kranset med sine sange, kvinder, som ingen ros evner at naa op til. Jeg kjender uendelig mange slige og har fundet verden yrfuld af dem. Kanske det er derfor, jeg er „optimist“ og ikke ser mig istand til at istemme de moderne grædeviser over menneskenes elendighed og livets tomhed. Thi al tro, alt lysere livvssyn hviler vel i regelen paa det grundlag dertil, som vi har fundet i vore medmennesker. *De* aabenbarer os verden og livets art.

For min del forbauses jeg rent ud sagt over de mennesker, som saa mange nyere bøger fører mig ind til. Jeg har sjelden mødt slige. Pust paa dem, og de falder overende. Slimede og ækle mange af dem. Tilskidnede. Ikke en klar, ren, kraftig tone i dem. Sansetunge. Færdige til at komme, bare fristeren vinker, — næsten løbende, før der vinkes. Ikke spor af modstandskraft. De *falder* allesammen. Ikke én staar. Ikke én seirer. Ikke én er mand eller menneske. Bare kryb, ækle og væmmelige for en stor del. — Kjære vene; verden *er* da ikke slig. Der blev dommedag over den imorgen, var den slig; maatte blive det, skulde der blive noget igjen af den at dømme.

Besynderligt, hvor sjelden vi i nyere bøger møder en bra, helstøbt mand, som vi kunde have lyst til at slaa i haanden og blive venner med. Og ude i livet er de saa talrige.

Egoister ogsaa de fleste af disse boghelte. Tænker bare paa sig selv og paa nydelse. Rovfugle, der flyver om for at se, hvad de kan finde at fortære. Det falder dem aldrig ind at ofre egen nydelse for andres bedste. Det moralske liv er ikke vaagnet i dem, og før det er, er der ikke særdeles megen interesse ved et menneskeliv. „Først naar djævlene trækker i den ene ende af en mand og englene i den anden, og han selv lægger al sin kraft med ind i kampen, først da bliver et menneskeliv interessant“, sagde Carlyle i sit billedsprog — det eller noget meget ligt det.

Ingen tviler jo et øieblik om, at verden har

fuldstændig nok af den slags mennesker — rovfugle, tankeløse, ofte helt uskyldige egoister, hvis syn ikke naar længer end deres egne interesser og eget begjær. Men sandelig er det ikke andet at finde ogsaa. Mænd ofrer livet dagligt for dem, de holder af, slider sig tildøde for dem; kvinder ofrer hele sin existence for andre. Børn træller med glæde for gamle forældre; forældre spinker og sparer og slider og maser for at skaffe børn frem.

Her farer et hurtigtog henover jernbanelinjen. Lokomotivføreren staar stirrende fremover de blinkende skinnestrenge med haanden paa kran eller hævstang. Hundrede passagerers liv afhænger af hans øine og aandsnærværelse. Et signal langt forud maa lydes øieblikkelig, skal uheld undgaaes under den rasende fart. Pludselig — der er gaaet noget galt paa en eller anden vis; omkring en kurve kommer et andet tog paa samme skinnegang. Førere og fyrbødere kunde muligens redde sig selv ved at springe af. Der er ikke tanke om det i deres sind. De husker blot de hundrede passagerer bag sig; bliver staaende for til sidste øieblik at gjøre, hvad gjøres kan, skjønt de ved, at de derved giver livet hen og kaster sig ud i en forfærdelig død. Men der staar de som fastmuret.

Det er ikke saa jammerlig en verden endda, hvor slige ting er ganske almindelige. Tiden er ikke saa værst „raadden“ under slige omstændigheder. Og en forfatter pligter at vise lidt ærefrygt for en natur og slegt, der kan dokumentere sin adel med den slags beviser.

Her er en mand, der har ofret alt, han har havt at ofre, for sin overbevisning om abstrakt ret og sandhed. Han studerte til prest og er *farmer*. Han var kaldet til et af de mest tiltalende prestekald; han var en dygtig taler og en „populær“ mand, og hans forlovede havde alt rede til brylluppet, efter hvilket de skulde flytte ind i den koselige prestegaard og i en personlig sorgfri existence med adgang til at gjøre alt det gode, de begge tørsted efter at gjøre. Men en liden overbevisningssag lagde sig iveien. Brylluppet stod ligefuldt, efter hvilket de nygifte drog ud paa Kansas's prærier og bygget sig en bjelkehytte at bo i, medens de dyrked den optagne jord. De gjorde det med sorg over det personlige tab, som tiden gjorde større og ikke mindre, men med friskt mod. De har stridt haardt i aarrækker, medens de ved et lidet bitte kompromis kunde hvad tid som helst have seet lykken smile paa sig igjen. Men de har aldrig angret den første beslutning og holdt trolig ud. — Det er ikke saa daarligt, det.

Og her er en ung pige, der var yngste barn i en større familie. De ældre søsken havde draget ud og slaaet sig ned langt borte i andre forhold. Hun alene var tilbage hos de gamle forældre, der havde vænnet sig til at støtte sig til hende, at blive afhængige af hende. Hun var ung, glad og vakker, og en dag blev hun spurgt om at blive den mands hustru, som hun alene havde holdt af, siden hun var barn, og som for hende var omtrent den eneste mand. Der stod en kort kamp, og saa sagde hun ham, hvormeget hun holdt af ham og at — hun

ikke kunde forlade sine forældre, men maatte blive hos dem, saalænge de leved, fordi de trængte hende. Der blev ny kamp; men det blev ved det. Og nu er hun en „gammel jomfru“, der endnu lever for de gamle forældre. Jeg skal ikke drøfte de spørgsmaal, der her kunde reises; det er unødigt; en slegt, der gjør den slags ting, er i hvert fald ingen daarlig slegt.

Eller her. En ung pige bliver gift med en mand, der efterhaanden gjør hende alt det onde, som en mand kan gjøre en kvinde, der er hans hustru. Hun bærer det i en aarrække (det begyndte først efter en del aars egteskab). Tilsidst flyder bægeret over ved en eller anden afsindig handling af manden, og hun aarker ikke mere; men lader en klage undslippe sig for første gang i sit liv til nære venner. Og da det saa bliver sagt hende: „Men forlad ham; gaa ifra ham; søg skilsmisse; det er synd mod Dem selv at taale dette“, saa svarer hun: „Det kan jeg ikke, for da gik *han* totalt tilgrunde; det ser De da“. *Han!*

Eller . . . . . .

Ja, den som var *digter* og kunde fortælle, — kunde fortælle lidt om de heltemodige kampe, som udkjæmpes i enrum, i stilhed, bag lukkede læber og smilende ansigter; om de kjærlighedens ofre, hvis storhed ingen aner uden den Ene, der ved alt; om det guddommelige taalmod, hvormed der bæres og lides; om al den rige kjærlighed, der strømmer gjennem verden og giver den hvad varme og værd den eier; om al den stolte pligttroskab, om al den

lysende renhed, om al den adlende troskab mod sandhed og ret, om al den stille ømhed, uden hvilken livet var umuligt; om de selvopofrelser, der er guder værdige, om de tilgivelser, der synes ufattelige, om den sorg, der er overmenneskelig, og den glæde, der faar alle drømme og himle til at synes smaa og fattige . . . . .

Ja, den som var digter: Og kunde skrive sange, der blev forstaaet af denne hær af stridende mennesker, der lagde mere lys over deres liv, mere kraft i deres tro og fortrøstning, mere energi i vilje og stræben, — der rettede rygge, løftede pander, og sendte en skjælven af livsmod, glæde og haab igjennem dem alle.

Ja, den som var digter eller maler! Og kunde male de vakreste menneskers træk, male dem, hvor en ren, ædel sjæl og et seirende liv lyser ud af ansigtet, male dem i deres bedste øieblikke, naar en høi handling har kastet „forklarelsens“ lysskin over dem! Den, som kunde trække frem alt det fineste og fagreste, alt det største og herligste dernede fra menneskesjælens dyb. Den, som kunde fange og samle det alt, *det guddomsbaarne,* som findes i vor slegts tanker, liv, drømme, bønner, idealer, længsler og religioner, — samle det alt og male det ind i ansigter og liv, der kunde staa for os som manende, lokkende billeder af alt det, vi længes mod, og alt det, vi ønsker at tro paa!

Lykkelige malere og digtere!

Efterladte blade.

Maatte alle, der har fundet disse ord for optimistiske til at være mente, mindes, at den pessimisme, der i væsentlig grad har behersket literatur og aandsliv hos os og derfra sneget sig ind i bevidshederne, den er kun en *lokalisme,* — lokal baade hvad tid og rum angaar. Den er dels norsk; dels europæisk. — De mørke fjeld, de bratte stup, de dybe, solløse dale, de mørke skove, de lange vinternætter har vel sin del i dens tilblivelse; men de knappe pengeforhold og trange samfundsforhold meget mere. Det virker ind paa sjælen at maatte spare paa hver øre. Menneskene har ikke godt af at maatte være *altfor* sparsommelige. Det snører hjertet sammen at maatte negte liv til hver ædelmodig impuls, fordi pungen ikke tillader hjertet at handle. Det er intet under, at menneskene bliver mørke og trætte under de omstændigheder; intet under heller, at de ofte fordverges derved; bliver smaalige af al den snuen og dreien paa *ører.* — Og jeg forstaar saa godt, at sindet bliver mørkt for den, der maa slide og evig

slide uden glæde, uden adspredelse, uden haab, uden fremtidsudsigt. Han bliver for træt til at føle solens varme, til at merke, hvor himlen er lokkende blaa. Værre endda end slidet er det, at der er saa mange munde om hver brødbid. Tusen, som gaar og venter paa, at andre skal dø, for at de selv kan faa en plads ved livets bord. Folket maatte være engle til at begynde med, skabte ei dette, opdyrked det ikke som ved drivhuskultur misundelse og bitterhed, — indtil der formelig er dem, som farer om grønne af galde og stikker sine naboer med knappenaale ved hver given anledning. — *Forholdenes* skyld; ikke menneskenes; siden de under rummeligere forhold bliver *bedre*.

Det er hovedaarsagen, efter min mening, til det svarte syn hos os, til vor pessimisme. *For trangt*. Vi maa vide grænserne ud; gjøre livet rigere. Gudskelov, det er intet spørsmaal om kvadratmile eller folkemængde; men blot om god vilje og saavidt tro til livet, at der kan arbeides. Som det er, er der for faa interesser, for faa livsstrømme, for megen ensidighed. Livet pulserer for døsig og trægt og er lidt vel jordisk af natur. Der er saa lidet af det, som løfter, giver tanken vinger og gjør ens trin lette. Saa lidet gjort for at berige aandslivet og udvide synskredsene. Man tænkte sig f. ex. den, der sidder indestængt i smaa forhold i en af vore mindre byer. Hvor lidet har han ikke til at udvide livets aandelige grænser og fylde det med lys, varme og medmenneskers glade kameratskab? Han kan *læse*, det er sandt. Men vi trænger mere

end læsning. Vi trænger kameratskabet inden den kreds af tanker, bøgerne bringer. Vi trænger at gjenfinde i det virkelige liv lidt af bøgernes glæde og herlighed, ellers kan selve læsningen hindre personlighedens vækst og gjøre livet fattigere end før. Men socialt liv, omgang med mennesker i ideers og spændte viljers lys, det finder han ofte lidet af. Der er et sprang som over evigheder mellem ideal og virkelighed, om ham flyder trægt og mudret et temmelig materielt liv. Har naturen givet ham vinger og saaet et lysfrø i hans sjæl, er der fare for, at vingerne vil blive klippet og lysfrøet gravet op og forsvarlig slukket af kjærlig slegt og omgang, der er bange, at vingerne vil bære for langt ud, mens de samtidig ræddes for de vanvittig spillende straaler, lysfrøet af og til sender ud over den omliggende lille livspyt. — Stakkels hver saadan! For knuste vinger og brukne fjær der maa ligge rundt fjeldene om hver af vore mindre byer! For et hav af tindrende lys der er slukket, — slukket af en manglende tro paa lyset og paa lysets kilde?

Foruden hvad der i vore egne forhold stemmer sindet til pessimisme, har der saa ogsaa i den sidste tid fra Frankrige (efter nederlag og skuffelser) og fra Rusland (hvor livet er saa opdæmmet, at menneskenaturen kan takke sin gud, om den faar gaa i *nogensomhelst* retning) gaaet en vældig strøm af mismod over hele det kontinentale Europa. Men læserne maa ikke glemme, at dette kun er et tidsfænomen. Det er ei gammelt, og det bliver neppe gammelt.

Og selv nu behøver vi blot at tage Hulldamperen til England for straks at være inden en anden aandsatmosfære, hvor min „naivitet og optimisme“ sandsynligvis vilde synes noksaa ligefrem og naturlig; hvor neppe nogen vilde finde paa at betvile, at det alt var ærlig ment. Man behøver blot at aabne de engelske digtere for at faa et pust af en aand, hvor tro og haab er grundtonerne. Man tage næsten, hvem man vil, af de nyere og større forfattere derover, grundtonen er altid den samme. Der er jubel som af friske vinde over hav eller skog i linjerne. Der er i hvert fald mod og livslyst; ærbødighed for livets hellighed; ærefrygt for det, og tro paa, at det er vædt at bære sin sten til den bygning, vi alle er med om at reise.

Og gaar man videre over Atlanterhavet, møder man som allerede antydet et folk af optimister, hvor det kunde hænde *mig* at faa prygl for mistroiskhed og pessimisme, — et folk, der synger til sit arbeide og siger Gud et ærligt, hjerteligt „tak for livet“. Der er det pessimisten, som folk ikke rigtig begriber. — En stor del af *vort* folk sværger ved Ibsen, amerikanerne ved Emerson, og det er en interessant international studie at sammenligne de to. Som Ibsen er dyb og trist i sin storhed, er Emerson høi og klar og lys.

Altsaa: Man maa endelig ikke indbilde sig, at pessimismen er den eneste rette lære og visdom. Det er blot og bar lokalisme, der idag er og imorgen ikke findes mere. En sjøreise tager os udenfor dens grænser og bringer os i berørelse med en anden aand og en anden visdom.

Selvfølgelig bunder den større tro til livet og og den mere optimistiske aandsretning overalt tilsidst i religiøs tro.

Slig var godtfolks tvil om, at jeg mener, hvad jeg siger, lidt overraskende. De aabnede udsyn ind i en sindstilstand, hvor altsaa mismod maa være blevet saa rodfæstet og „naturligt“, at alt andet synes unaturligt og vækker tvil om vedkommendes ærlige mening. Jeg har siden min hjemkomst for fem aar siden mødt flere saadanne overraskelser, der har aabenbaret tilstande, som var blevet fremmede og tilslut glemte for mig. Og skal jeg sige min ærlige mening ogsaa derom, saa var det virkelig af den grund ikke frit for, at jeg i den første tid gik med en underlig følelse af at være blevet „bergtagen“; — lukket inde i fjeldet, i en forhekset, troldagtig verden, ude fra solens skin og dagens vaagne liv; som pusled og tusled det af stygge ting rundt om mig i krogene; som var menneskene *anderledes* end nær under Guds lyse himmel og „over de høie fjelde“; som hvilte der over dem noget dystert, mistroisk, der let slog over i ondt; som var hele luften klam og stille og mørk. Det var underligt bare at merke „stilheden“, hvor mennesker samledes. Den gjorde formelig en nykommer nervøs og underlig tilmode. Det var næsten som at se et maeterlincksk skuespil.

Men samtidig forekom det mig, at det var ikke menneskene selv, som var eller vilde det slig. De gik og led derunder. Led, saa graaden stod i øinene. De var forheksede; troldtagne. De var som laa der

en stor, usynlig, ydre magt og tynged over livet og tvang menneskene til at gjøre dens onde, mørke vilje. Og troldet var væsentlig, syntes det mig, de smaa, trange forhold, — økonomiske og aandelige. Det var ikke frit for, at jeg selv følte mig indeklemt, og Bjørnsons linje steg nu til læberne: „Her er saa knugende, tærende trangt.“ Jeg maatte ogsaa mindes udtrykket i Brand: „Her er stygt, for her er smaat,“ og forstod i det hele som aldrig før hos vore store digtere den vaande, der gaar igjennem deres linjer over den enkelte sjæls lidelser i et samfund, der er for trangt og derfor ofte bliver stygt. Oprigtig og af ganske hjerte takked jeg i de dage min gode stjerne, fordi jeg *havde været* ude „over de høie *fjelde*.“

H. T. Lyche

Lysstreif
over
livsprobleme